T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

İNSAN FELSEFESİ VE VAROLMA HALLERİ

-S. Kierkegaard ve T. Mengüşoğlu Üzerine Bir İnceleme-

Zeynep Nur ARAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. İSMAİL HANOĞLU

Çankırı - 2023

T.C

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

İNSAN FELSEFESİ VE VAROLMA HALLERİ

-S. Kierkegaard ve T. Mengüşoğlu Üzerine Bir İnceleme-

Zeynep Nur ARAR

ORCID: 0009-0007-2955-6140

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. İSMAİL HANOĞLU

Çankırı - 2023

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ……..i
TEZ KABUL/ONAY……..ii
ÖNSÖZ……...iii
ÖZET……..iv
ABSTRACT……v

1.GİRİŞ……1

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE……3
2.1. İNSAN VE DOĞASI 3
2.2. İNSAN FELSEFESİ..... 4
2.3. HÜMANİZM..... 6
2.4. İNSAN MERKEZCİLİK..... 7
2.5. VARLIK, VAROLUŞ VE VAROLUŞÇULUK 8
2.6. VAROLMA HALLERİ..... 12

3. SOREN KİERKEGAARD VE VAROLMA HALLERİ……...…13
3.1. ESTETİK VAROLMA HALİ 16
3.2. ETİK VAROLMA HALİ……26
3.2.1. Kişilik Gelişiminde Estetik Olan İle Etik Olan Arasındaki Denge……...30
3.2.2. Etik ve Ahlak……33
3.3. DİNSEL VAROLMA HALİ 35
3.3.1. İbrahim'in İmtihanı……36
3.3.2. İman Şövalyesi……..37

4. TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU VE İNSAN FELSEFESİ……..41
4.1. ONTOLOJİK TEMELLERE DAYANAN ANTOPOLOJİ..... 41
4.2. İNSANIN YAPIP-ETMELERİ VE DEĞERLER..... 44
4.3. BİLEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN..... 46
4.4. BİLGİ TÜRLERİ 48
4.4.1. Naif Hayat Bilgisi……..48
4.4.2. Bilimsel Bilgi……49
4.4.3. Felsefi Bilgi……...49

4.4.4. Sanatın Sağladığı Bilgi……..50
4.4.5. Dinsel Bilgi……50
4.5. ÖNCEDEN GÖREN, ÖNCEDEN BELİRLEYEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN..... 50
4.6. İNANAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN..... 53
4.7. KONUŞAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN..... 54
4.8. DEVLET KURAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN..... 55

5. SONUÇ VE ÖNERİLER……..65

KAYNAKÇA…….67
ÖZGEÇMİŞ……..69

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım İnsan Felsefesi ve Varolma Halleri -S. Kierkegaard ve T. Mengüşoğlu Üzerine Bir İnceleme- adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içerisindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yaralandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

23.05.2023

İmza

Zeynep Nur ARAR

TEZ KABUL/ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Zeynep Nur ARAR tarafından hazırlanan İnsan Felsefesi ve Varolma Halleri -S. Kierkegaard ve T. Mengüşoğlu Üzerine Bir İnceleme- başlıklı bu çalışma, 23.05.2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafında Felsefe Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman : PROF. DR. İSMAİL HANOĞLU İmza :…….

Üye : PROF. DR. İLHAN YILDIZ İmza :…….

Üye : DR. ÖĞR. ÜYESİ M. ALİ YILDIZ İmza :…….

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun …./…./202… tarih ve ……. sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsan Felsefesi ve Varolma Halleri –S. Kierkegaard ve T. Mengüşoğlu Üzerine Bir İnceleme- adlı tezin amacı, varoluşçu bir filozof olan Kierkegaard'ın sunmuş olduğu varolma hallerinden yola çıkarak insanın kendisini geliştirmesinde ve kendisine en uygun varolma halini seçmesinde yol göstermektir.

Bu çalışmada yardımını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. İsmail HANOĞLU'na, tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Sıla ARAR'a ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım.

23.05.2023

Zeynep Nur ARAR

ÖZET

Tezin Başlığı : İnsan Felsefesi ve Varolma Halleri -S. Kierkegaard ve T. Mengüşoğlu Üzerine Bir İnceleme-

Tezin Yazarı : Zeynep Nur ARAR

Danışman : Prof. Dr. İsmail HANOĞLU

Anabilim Dalı : Felsefe

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Kabul Tarihi : 23.05.2023

Sayfa Sayısı : 68

İnsan Felsefesi ve Varolma Halleri -S.Kierkegaard ve T.Mengüşoğlu Üzerine Bir İnceleme- adlı tezin amacı; varoluşçu bir filozof olan Kierkegaard'ın sunmakta olduğu varolma hallerinden yola çıkarak insanın evren içerisinde yapmış olduğu seçimler sonucu yaşamakta olduğu yaşam tarzının belirlenmesini sağlayarak, daha üst bir varolma haline geçmesinin yollarını sunmaktır. İnsan birçok yetenekle dünyaya gelmiş olsa da Kant'a göre bu yetenekler bireyde işlenmemiş şekilde bulunmaktadır. Takiyettin Mengüşoğlu ise fenomenler olarak adlandırdığı bu yeteneklerin nasıl işlenmesi gerektiğini İnsan Felsefesi adlı kitabında sunmaktadır. Evren içerisinde varlığını sürdürmekte olan insan bilmek, değer duymak, yapıp-etmek, önceden görmek ve önceden belirlemek, tavır takınmak, özgür ve tarihsel bir varlık olmak, istemek, idealleştirmek, bir şeye kendisini vermek, eğitmek ve eğitilmek, çalışmak, inanmak, konuşmak, devlet kurmak gibi kendisinde doğuştan pasif olarak bulunan bu fenomenleri aktif hale getirerek varolma hallerinden kendisine en uygun olanı seçmekte, bu fenomenleri geliştirerek daha üst bir varolma haline geçmektedirler. Fenomenlerin içerisinde yer alan aynı zamanda diğer fenomenlerin de taşıyıcısı olan devlet kurmak fenomenini dikkate alarak hangi yaşam tarzının daha uygun olduğu belirlenmek istenilmiştir. İncelemeler sonucu Kierkegaard'ın etik olarak adlandırdığı evrenseli temsil eden varolma halinin insanın toplum içerisinde yaşamını sürdürebilmesi için daha uygun olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Estetik, etik, dinsel, fenomen, insan

ABSTRACT

Thesis Title **:** Human Philosophy and States of Exintence -A Study on S. Kierkegaard and T. Mengüşoğlu-

Author **:** Zeynep Nur ARAR

Supervisor **:** Prof. Dr. İsmail HANOĞLU

Department **:** Philosophy

Thesis Type **:** Master's Thesis

Date **:** 23.05.2023

The aim of the thesis named Human Philosophy and States of Existence -A Study on S. Kierkegaard and T. Mengüşoğlu; Based on the states of existence presented by Kierkegaard, an existentialist philosopher, it is to present the ways of transitioning to a higher state of existence by enabling the determination of the life style that people live as a result of the choices they have made in the universe. Although a person is born with many talents, according to Kant, these abilities are in an unprocessed form in the individual. Takiyettin Mengüşoğlu, on the other hand, presents how these abilities, which he calls phenomena, should be processed in his book called Human Philosophy. The human being who exists in the universe is to know, to value, to do, to foresee and to determine, to take a stand, to be a free and historical being, to want, to idealize, to give himself to something, to educate and be educated, to work, to believe, to speak, By activating these phenomena, which are inherently passive, such as establishing a state, they choose the most suitable state of existence for them, and they pass to a higher state of existence by developing these phenomena. Taking into account the phenomenon of establishing a state, which is also a carrier of other phenomena, it is desired to determine which lifestyle is more appropriate. As a result of the examinations, it is seen that the state of existence, which represents the universal, which Kierkegaard calls ethics, is more suitable for people to survive in society.

Keywords: Aesthetic, Ethical, Religious, phenomenon, human

1.GİRİŞ

Soren Kierkegaard'ın özellikle *Ya/Ya Da* ve *Korku ve Titreme* adlı eserlerinde sunmakta olduğu varolma halleri kişinin yeteneklerini -Mengüşoğlu'nun söylemi ile fenomenlerini- geliştirmesi doğrultusunda onları üç farklı varolma hali içerisinde sınıflandırmaktadır. Kişi bu varolma hallerini eylemleri ve seçimleri ile kendisi belirlemektedir. Seçimler özgürce yapılmalıdır. Kierkegaard felsefesinde insanın seçebileceği üç temel varolma hali -yaşam tarzı- bulunmaktadır. İnsan bu yaşam tarzları sayesinde tam olarak varoluşunu gerçekleştirmektedir. Kierkegaard, ilk varolma haline estetik adını vermektedir, estetik yaşam tarzında kişiyi yöneten şey hazlar ve duygulardır. Estetik varolma hali içerisinde yaşayan kişilere estet adı verilmektedir. Kişi sosyal rollerin dışarısında yer almaktadır. Estetik varolma hali göreceli bir yapıya sahiptir, bireysellik her şeyden üstündür. Kişi haz duyduğu şeyin peşinde koşarak yaşamını sürdürmektedir.

İkinci varolma hali etiktir, evrensellik burada kendini göstermektedir. Etik yaşam tarzının temsilcisine trajik kahraman adı verilmektedir. Burada bireysellikten söz edilemez, önemli olan evrenselliktir. Kişi kendi hazlarını bir kenara bırakmış ve çoğunluğun kabul ettiği kurallara göre yaşamaya başlamıştır. Etik ve estetik varolma hallerinin en keskin ayrımını evlilik vermektedir. Çünkü kişi evlilik ile bireyselliği arkasında bırakmaktadır. Evlilik etik varolma haline açılan bir kapı görevi görmektedir.

Üçüncü ve son varolma halinde dinsel olan bulunmaktadır. Yaşamı Tanrı'ya olan sorumluluklar belirlemektedir. Dinsel varolma hali iman şövalyeleri ile temsil edilmektedir. Hem bireysellik hem de evrensellik geri planda bırakılmıştır. Tek gerçek Tanrı'nın buyruklarıdır. Buyruklar akla aykırı özellik barındırabilmektedir, bu durum etik ve dinsel varolma hali arasında oluşan en büyük görüş farkına neden olmaktadır. Kierkegaard, dinsel varolma halini verirken Hz. İbrahim örneğinden faydalanmaktadır. İbrahim oğlu ile sınanmakta olan bir babadır ve o Tanrı'nın isteği üzerine oğlunu kurban etmeye götürmüştür. Dinsel açıdan iman şövalyeliğine yüceltilse de etik açıdan bir canidir.

Varolma halleri arasındaki geçiş sıçrama ile gerçekleşmektedir. Estetik varolma halinde yer alan estet zamanla aynı hazların tekrar etmesinden sıkılarak etik varolma haline geçebilmektedir. Bunun en güzel yolu evlenmektir çünkü sorumluluk almayı sağlayan evlilik ile etik olana geçilmektedir. Estetik olandan etiğe geçiş kolayken dinsel varolma haline geçiş zordur. Evrenselliğin yanında kişisel isteklerde bir kenara bırakılmaktadır. Varolma halleri arasındaki sıçramaları sağlayan kişinin özgürce yaptığı seçimlerdir. İnsan özünü oluştururken kendisine doğuştan verilmiş olan yetenekleri kullanmaktadır. Seçim yaparken insana yol göstermekte olan bu yeteneklere Takiyettin Mengüşoğlu fenomenler adını vermektedir. Fenomenler insanda pasif olarak bulunmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 21-23).

Kişinin seçim yaparak varolma hallerinden kendine en uygun yaşam tarzını belirleyebilmesi için önce doğuştan kendisine bahşedilmiş fenomenleri -yetenekleri- aktif hale getirmelidir. Bilmek, değer duymak, yapıp-etmek, tavır takınmak, önceden görmek ve önceden belirlemek, özgür ve tarihsel bir varlık olmak, istemek, idealleştirmek, bir şeye kendisini vermek, eğitmek ve eğitilmek, çalışmak, inanmak, sanat ve tekniğin yaratıcısı olmak, konuşmak, devlet kurmak insanlara has başarılar ve fenomenlerdir. Bu fenomenler aynı zamanda insanın varlık koşullarıdır. Kierkegaard'ın varolma hallerinden birinde bulunabilmek, daha üst bir yaşam tarzına çıkabilmek için kişi öncelikle bu fenomenlerini aktif hale getirmelidir.

İnsan seçimlerinde özgürdür, seçmek istediği varolma halini kendi belirlemektedir. Fakat her seçim sorumluluklar getirmektedir. Kişinin yalnız başına bir hayat sürdürmesi olanaksız, kalabalık içerisinde yaşam sürdürmesi ise zordur. Bu nedenle insan devlet denilen yönetim aygıtını kurma ihtiyacı duymaktadır. Etik varolma hali devlet yapısı için en uygun ortamdır çünkü evrenselliği içerisinde bulundurmaktadır. Fakat devlet adamları estetik yaşam tarzını benimsemiş bir estet olabilmektedir. Bu durumu daha iyi gözlemleyebilmek için Platon'un siyaset hakkındaki görüşleri incelenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İNSAN VE DOĞASI

İnsan genel anlamda usu -akıl- olan canlı bir varlıktır. Bir yandan canlı varlıkların, hayvanlar alanının bir üyesidir öte yandan onları aşan bir varlıktır. İnsan dik yürüyen, ellerini kullanan, aklı özel bir biçim de gelişmiş olan, çevresini değiştirebilen, dünyaya ve evrene açık olan, konuşan ve yaratıcı düşünme yeteneği olan, deney dünyasını aşabilen, kendinin ve evrenin bilincine varan, eylemlerinden sorumlu olan varlıktır (Akarsu, 1975, s. 98).

İnsanın kazanılmış olarak değil de içgüdüsel olarak doğuştan gelen yapısına, insan varlığının özgün kuruluşuna *insan doğası* adı verilmektedir. İnsan doğası algı, yargı, bellek, arzu gibi güçlerle tanımlanmaktadır. Kendi içerisinde forumdan yoksundur. İnsan doğası dış etkilerle biçimlenmektedir. Fakat son zamanlarda insanın oluşturduğu dil, din, hukuk, devlet, sanat, bilim ve felsefe gibi eserlerle anlamlandırılmak durumunda kalmıştır. İnsan eylemlerinin ve bilincinin temelinde bulunduğu insan doğasını meydana getiren temel özelliklerin ne olduğu hep bir tartışma konusu olmuştur. Hobbes, Darwin ve Freud gibi düşünürler insan doğasının bencil ve çıkarcı unsurları üzerine yoğunlaşmıştır (Cevizci, 1999a, s. 467).

Birçok niteliğe sahip olan insanın bu nitelikleri başka bir varlığa, özellikle Tanrı'ya aktarılmasına *insan biçimciliği* adı verilmektedir. İnsan bilimi ise, canlı varlık olarak insanı ve onun gelişim tarihini araştıran, betimleyen doğa bilimidir. Felsefi olarak insan bilimi somut yaşamı ve gerçeklik içindeki yeri bakımından insanın özü ve özünün kuruluşu üzerine bir öğretidir. Felsefi insan bilimi bilimlerin elde ettiği bilgilerle, doğa bilimlerinin ve tinsel bilimlerin sonuçları arasında bir bağlantı kurmaya çalışmaktadır (Akarsu, 1975, s. 98).

İnsanlığa, insana yaraşır bir yaşam ve düşünmeye ulaşma çabasına *insancılık* adı verilmektedir. İnsancılık insanın değer ve saygınlığı, insanlığa olan us inancıdır. Batı kültürünün ve eğitiminin Eski Yunan kültürüne dayanmasından yola çıkarak bilimsel olarak yeniden canlandırılması düşüncesidir. Roma'da Yunan kültürü bir eğitim kaynağı olmuştur. Ortaçağ'da da Yunan ve Romalı yazarların çalışmalarını yenileme çabaları Doğuş çağında büyük ölçüde geliştirilmiştir. Böylece bilim ve eğitim skolâstikten ve kilisenin yetkesinden kurtularak yeni bir kültür ülküsü gelişmeye

başlamıştır. 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında insancılık yeni bir biçim kazanmıştır, özellikle Herder, Winckelmann ve Goethe'nin temsil ettikleri bu evreye *'yeni insancılık'* adı verilmektedir. Birinci dünya savaşından sonra Werner Jeager'in yönetiminde, Antikçağ ile olan ilişkileri yeniden belirleme çabalarına ise *'üçüncü insancılık'* adı verilmiştir (Akarsu, 1975, s. 99).

İnsanlık tüm insanları içine alan bir bütündür. İnsanı insan yapan, insanın doğasını kuran niteliklerin tümüne verilen addır. İnsanlık insanın değerini, saygınlığını veren öz, insana yaraşır yaşama ve düşünme ilkesidir. İnsancıl olma, insanları sevme yani insan sevgisidir. Temelini antik kültür ürünlerini benimseme bulmaktadır. Antikçağdan beri süregelen insan üzerindeki görüşlerde yer alan insanlık kavramından insan niteliklerinin tümü anlaşılmaktadır. İnsanı insan yapan bu nitelikler doğaca verilmişlerdir. İnsan olmanın anlamı ve ereği olarak insanlıkla ilgili olanı bilmekle ve bilinçlendirmekle yükümlendirirler. Böylece insanlık ülküsü bir eğitim yeri olarak belirmektedir. Helenistik Çağ ve Yeniçağda türlü biçimlerde dile gelen insanlık ülküsü iki noktada toplanmaktadır. Usun insana özgü olduğu inancından, usu oluşturmanın eğitim için gerekli olduğu sonucu çıkmaktadır. İnsanlığın, insanı hayvandan ayıran tinsel yeti olarak bütün insanları kuşattığını kabul eden bu anlayıştan ahlaksal bir ödev çıkmaktadır. Genel insanlığı din, ulus, ırk ve uyruk ayrılığına bakmadan, her insanda tanımak ve uyandırmaktadır. Böylece insanlık ülküsü yoluyla, usun aydınlanması, hoşgörü, siyasal eşitlik ayrıca köleliğin kaldırılması ve toplumsal adaletin sağlanması gerçekleştirilmiştir (Akarsu, 1975, s. 99-100).

2.2. İNSAN FELSEFESİ

Felsefi antropoloji adı verilen insan felsefesi, bilimler ile elde edilen bilgilere dayanan insan fikrini şekillendirmektedir. Doğa olaylarının, insan bilimlerinin ve manevi bilimlerin sonuçlarını birbirine bağlamaktadır. Böylece insan varlığının niteliği ve özü kavranır. Felsefi bir disiplin olan antropoloji ile ilgili birçok düşünür daha önceki yıllarda fikirlerini ortaya atsa da özellikle 20. yüzyılda insan felsefesi felsefi bir disiplin halini almıştır. 1920'lerde Alman kültürü ile gelişmeye başlamış olan felsefi antropolojiye göre insan davranışlarında insanın sosyal çevresi etkilidir ve *"İnsan nedir?"* sorusu üzerine odaklanmıştır. İnsan felsefesinde bilimler kadar dini yaklaşımlar da insanı tanımada etkilidir. Antropoloji aynı zamanda insanın özel

ve genel boyutlarını incelemektedir. Protagoras -Antikçağda yaşamış bir sofist- *"İnsan her şeyin ölçüsüdür."* sözüyle insana yönelmiş böylece felsefede insan ilk kez merkeze alınmıştır. Sokrates ise *"İnsan nedir?"* sorusuyla insanı sorgulamıştır. Bu sorgulama stoacılarda da karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağ'da insan geri plana bırakılsa da Rönesans'ta yeniden ele alınmıştır. Descartes insanın özünü akla bağlamış, bilinci araştırma konusu haline getirmiştir. Kant ise *"İnsan nedir?"* sorusunu insan felsefesi sorununa dönüştürmüş, insanı araştırma konusu haline getirmiştir (Küçükkalay vd., 2021, s. 236-238).

İnsanı özel bilgi objesi olarak ele alan Max Scheler felsefi antropolojinin disiplin haline gelmesini sağlayan bir düşünürdür. İnsanı rasyonel bir hayvan olarak ele almamıştır, ona göre insan sevgi dolu bir varlıktır. İnsan ilk kez kendisine, sorunlarına hatta fenomenlerine yönelmiştir. Scheler, insan ve onun dışında kalan canlılar arasındaki bağı sorgulamaktadır. Max Scheler insan ile hayvanın biyolojik olarak ayırt edilemeyeceğini ileri sürmektedir (Mengüşoğlu, 2016, s. 31-35).

> *"...çünkü insan için, biyolojinin temele inen bir varlık kavramı yoktur; canlı varlıklar arasında bulunabilecek biricik varlık sınırı, biricik değer sınırı, birer canlı varlık olan ve genetik, sistematik bakımdan kesintisiz olarak birinden ötekine geçilen insanla hayvan arasında değil, ancak kişi ile organizma arasında, geist varlığı ile canlı varlık arasındadır. Böylece hiç olmazsa 'insanın kozmostaki yeri problemi' açık bir şekilde gösterilmiş olur."* (Mengüşoğlu, 2016, s. 31-32).

İnsanın Kozmostaki Yeri adlı kitabında Scheler, insanı psikovital ve geist olmak üzere iki heterojen varlık olarak incelemektedir. Psikovital varlık kategorisinde insan ve hayvanı; vital tepki, içgüdü, bellek, zekâ olarak dört basamakta ele alınmıştır. Vital tepki bütün canlılarda bulunurken, içgüdü, bellek ve zekâ insanlarda ve hayvanlarda bulunmaktadır. İnsan ve hayvanda bulunan içgüdünün dağılımı farklılık göstermektedir. Canlının yer aldığı basamak ne kadar alçalırsa içgüdünün o kadar çoğaldığı görülmektedir. Basamağın en üstünde yer alan insanların içgüdüsü bir o kadar azdır. Bellek ve zekâ da ise basamak ne kadar yüksekte ise bellek ve zekâ seviyesi de bir o kadar yükseklik göstermektedir. O halde bellek ve zekâsı en yüksek canlı insandır (Mengüşoğlu, 2016, s. 32-33).

Scheler'e göre, akıl kavramını içeren geist hayatla karşıtlık barındırmaktadır. İçerisinde idea bilgisi, varlık alanı ve algılama edimi bulunan geist edimler öğretisi olma niteliği taşımaktadır. Edimleri gerçekleştiren kişinin kendisidir. Sonuç olarak

geiste sahip olan ve edimlerini gerçekleştiren kişi özgürlüğe ulaşır, dünyaya açık olan varlık halini alır. O halde geistin sağladığı özgürlük sayesinde insan seçimlerde bulunmaya başlayacaktır (Mengüşoğlu, 2016, s. 33-35).

İnsanı araştırma konusu olarak ele alan filozoflardan biri de Ernst Cassirer'dir. İnsan hakkındaki görüşlerini ortaya koyarken kendinden önceki düşünürlerin insan anlayışlarının, biyolojideki gelişmelerin, toplumsal bilimlerin hatta tinsel bilimlerin etkisi altında kalmıştır. Ona göre insan başarısı olan her şey simgeseldir. Dil, sanat ve din gibi şeyler bu simgeselliğin içerisindedir. İnsanın kendi yaşantısını anlaması ve yorumlanmasını, düzenlemesini, birleştirmesini bu simgesellik sağlamaktadır. Simgeler bir kültür dünyasıdır, insan kültürü ise Cassirer'e göre insanı özgürleştirme sürecidir (Küçükkalay vd., 2021, s. 237-238).

İnsan felsefesi alanında çalışmalar yapan Takiyettin Mengüşoğlu ise Kant, Scheler ve Hartmaan'ın etkisi altında görüşlerini ortaya koymuştur. Ona göre insan bilen, isteyen, inanan, devlet kuran bir varlıktır. Mengüşoğlu ortaya koyduğu insan felsefesi ile insanın kendisine ve fenomenlerine döndüğünü düşünmektedir (Küçükkalay vd., 2021, s. 238). Ona göre insan felsefesinin yöneldiği fenomenler varlık koşullarıdır. Bir şeyin var olabilmesi için gerekli olan, olmazsa olmaz nitelik taşıyan anlamına gelen varlık koşulları toplumsal bir olayın ya da etkinliğin varoluşunu işaret etmektedir (Cevizci, 1999a, s. 887).

2.3. HÜMANİZM

Hümanizm genel olarak akıllı insan varlığını tek ve en yüksek değer kaynağı olarak gören, bireyin yaratıcı ve ahlaki gelişiminin rasyonel ve anlamlı bir biçimde doğaüstü alana başvurmadan doğal yoldan gerçekleşebileceğini belirten ve bu çerçeve içinde insanın doğasını, özgürlüğünü ve etkinliğini ön plana çıkartan felsefi akımdır. Hümanizm; insan varlıklarının bir değer taşıdıklarını, insanla ilgili diğer hak ve değerlerin temelinde insanın insan olarak değer duyulan saygınlığının bulunduğunu öne sürmektedir. İnsan yaşamına bir anlam yüklemeyen, onu değersiz ve sıradan bir varlık olarak gören indirgemeci her türlü düşünce sistemine şiddetle karşı çıkmaktadır (Cevizci, 1999a, s. 341-342).

Kökeni insanı düşüncenin merkezine getiren Sokrates'e, '*İnsan her şeyin ölçüsüdür.'* diyen Protagoras'a kadar geriye gitmektedir. Rönesans döneminde Tanrı'dan

uzaklaşan dikkatin insana yönelmesi ile daha çok gündeme gelen hümanizm 20. yüzyılda ateizmle ya da laik bir akılcılıkla eş anlamlı bir terim haline gelmiştir. Buna karşın Kıta Avrupa'da hümanizm insanla doğanın geri kalanı arasındaki ontolojik farklılığı temele alan ve topluma, tarihe, kültüre ilişkin açıklamada önceliği insana veren felsefeleri göstermektedir (Cevizci, 1999a, s. 342).

Hümanist, hümanizmini benimsemiş kişilere verilen addır. Dolayısıyla insanı, insani ilgi ve çıkarları temeli almaktadır. Bu bağlamda A. Maslow, C. Rogers, A. Adler gibi psikologlar tarafından davranışçılığın mekanik açıklamasına bir alternatif olarak geliştirilmiştir. Psikolojiyi kendini geliştirme, bilge, anlayış, estetik gibi daha yüksek motiflere yönelen bir bilim olarak gören yaklaşıma *hümanist psikoloji* adı verilmektedir. İnancı akıl için kabul edebilir hale getirerek birbiriyle uzlaştırmaya çalışan teoloji türüne ise *hümanist teoloji* adı verilmektedir. Bu anlayışa göre inanç akla saçma geldiği için özgün şekli içinde korunamıyorsa, özgün haliyle akıl ölçülerine sığdıramıyorsa akla aykırı öğelerden arındırılmalıdır. Varoluşçuluğun ateizme dayandırılan türüne ise *hümanist varoluşçuluk* adı verilmektedir. Evrenin kendi içinde anlaşılmaz olduğunu, mantıksal bir düzeninin olmadığını, insanın gücü her şeye yeten iyiliksever bir yaratıcı tarafından varlığa getirilmediğini savunmaktadır. Ona göre her türlü düzen, anlam ve açıklama insan esiridir. Gerçeklik anlaşılmazdır ve bir sisteme indirgenemez, ahlaki değerler insan bilinci dışında var olmaz, nesnel ahlak düzeni bulunmayan ahlakın ve değerlerin insanın yaratıcısı olduğunu savunan öğretidir (Cevizci, 1999a, s. 431).

2.4. İNSAN MERKEZCİLİK

İnsanı merkeze alan insan varlıklarının ilgi ve çıkarlarına özel bir önem atfeden görüşe *insan merkezcilik* adı verilmektedir. İnsan dünyanın merkezi, her şeyin kendisine tabi olduğu nihai ve en yüksek amaç olarak görmektedir. Örneğin; güneşin insanın aydınlanması ve ısınması için var olduğunu, bitki ve hayvanların da insanların beslenmesi için var olduğunu savunan bir anlayıştır. İnsan merkezcilik, insanın değerlerinin evrenin işleyişi için gerekli temeli oluşturduğunu ve evrenin bu değerleri desteklediğini öne sürerek gerçekliğin yalnızca insan tecrübesinin oluşturduğu temeller üzerinde açıklanabileceğini belirtmektedir. Çağdaş Fransız düşünür Jacques Maritain'e ait olan *tanrı merkezci hümanizm* olarak bilinen görüşe karşı çıktığı model ve layık hümanizme *insan merkezci hümanizm* adı verilmektedir.

İnsan merkezci hümanizm Descartes, Locke ve Rousseau'nun ortaya koyduğu insan anlayışına dayanmaktadır. Buna göre insan günahsız, doğal, dinin ürünü olduğu için Tanrı'nın vahyi ve mucizelerine ihtiyaç duymayan varlıktır. Maritain'e göre, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerle Tanrı'yı yok saymış, yerine doğayı geçiren insan merkezli hümanizm oluşturmuşlardır. İnsan merkezci hümanizm maddecilik ve pozitivizmin bir ürünüdür. Maritain'e göre, insan merkezci hümanizm özgür iradeyi temele almayan, adaleti unutan, kardeş sevgisinden yoksun olarak demokrasinin peşine düşmüştür. Bu tür hümanizmin çağdaş dünyadaki sonucu marksizm ve Alman nasyonalizmidir. Bundan dolayı onun gelişiminde Marx'ın, Darwin'in, Freud'un ve Nietzsche'nin etkisi büyüktür (Cevizci, 1999a, s. 467-468).

2.5. VARLIK, VAROLUŞ VE VAROLUŞÇULUK

Felsefenin temel kavramlarından biri olan varlık ilk olarak Parmenides tarafından kullanılmıştır. Var olan ve var olduğu söylenen şey anlamlarına gelen varlık, Aristoteles'te *'var olanların varlığı'*, var olanların çokluğu içerisinde ortak olan şey anlamına gelmektedir. Varlık kalıcı bir yapıya sahiptir ve bütün var olanları içine almaktadır. Varlık, gerçek varlık, düşüncel varlık olarak ikiye ayrılmaktadır. Gerçek varlık gerçekliğini nesnelerden, olaylardan, kişilerden almaktadır, bireyseldir. Düşüncel varlık ise duyularla algılanamayan, elle tutulur bir gerçekliği bulunmayan varlıktır. Değerler, matematik ve mantık düşüncel varlık içerisinde yer almaktadır (Akarsu, 1975, s. 177).

Varlık kavramının tarihine bakıldığı zaman Alman filozof Martin Heidegger'in dört farklı evreden bahsettiği görülmektedir. Bunlardan ilki Yunan düşüncesinin varlığı ele alış şeklidir. Yunan düşüncesinde varlığa ilişkin doğrudan ve gerçek bir kavrayış vardır. Heidegger özellikle Heraklitos'un, Parmenides'in ve Anaksogoras'ın varlığın kendisini açıklayışını doğrudan tecrübe etiklerini söylemektedir (Cevizci, 1999a, s. 888).

İkinci evrede varlığı dogmatik olarak ele alan Platon ve Aristoteles bulunmaktadır. Platon ve Aristoteles varlığı dolaylı olarak yani metafizik kavramlarla açıklamaya çalışmışlardır. Varlık tarihinin üçüncü evresinde Ortaçağ düşüncesi yer almaktadır. Yüce ve kutsal olandan hareket eden gelenekte varlık Aristoteles'in ve Platon'un öz-varoluş ayrımı ile sonradan ortaya çıkan varlık-yaratan varlık ayrımı ile

açıklanmıştır. Son evrede ise Descartes ile başlayan gelenek bulunmaktadır. Bilgi ve bilişin kesinliğinden hareket edilmektedir. Heidegger'e göre teknoloji çağında ise varlık tümüyle unutulmuştur (Cevizci, 1999a, s. 888).

Varoluş, bir şeyin ne olduğu, nasıl olduğu değil, var olduğu olgusudur. Her var olanın gerçekliğine verilen addır. Günümüz varoluş felsefesinin kurucusu Kierkegaard 'a göre varoluş bütün var olanlardan, doğal ya da düşünsel olarak verilmiş varlık düzenlerinden ayrılarak tek başına kalmaktır. İnsanın varoluşu; nesne gibi verilmemiştir, bir varlık olarak hazır bulunmamaktadır, tam tersine özgürce kendi kendini gerçekleştirme yoludur. Gerçek ve yaşanabilirdir (Akarsu, 1975, s. 178).

Varoluşun 20.yüzyılda gelişen akımına *Varoluşçuluk* adı verilmektedir. Burada varoluş salt özneyi ya da bireyin varoluşunu ifade etmektedir. Kierkegaard ile başlayan varoluşçuluk felsefesi insanı birey olarak ele alarak bireyin varoluşa sahip bir varlık olduğunu kabul etmektedir. Kierkegaard varoluşun aşkınlığa yönelen, boğuntulu bir gelirim olduğunu düşünmektedir. Varoluşu somut düşüncede değil, yaşanan anda süreksiz olarak kavranabileceğini öne sürmektedir. Kierkegaard insanı, insan varoluşundan hareketle tanımlamaktadır. Varoluşçuluk felsefesinde soru sorabilen, kendini tanımlayan ve kendini gerçekleştirmeye çalışan insana *egzistans* adı verilmektedir (Cevizci, 1999a, s. 889).

Egzistansiyalizmin, Türkçedeki karşılığı varoluşçuluktur. Varoluşçuluk insanı merkeze alan ve insanın özgürleşmesini amaçlayan felsefi akımdır. Kişi merkeze alan akımın öne çıkan temsilcileri, Soren Kierkegaard, Frederick Nietzsche, Karl Jasper ve Jean Paul Sartre'dır (Hilav, 1985, s. 138-140). Heidegger varoluşçuluğa egemen formunu kazandıran kişidir. Ona göre insanın varoluşu *daseinın* varolma tarzlarında ele alınmalıdır (Cevizci, 1999a, s. 889). Burada olma anlamına gelen dasein, ilk kez Jaspers tarafından varoluşu temsil eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Heidegger ise insanın varolma tarzlarını tanımlamak için kullanmıştır. Heidegger için varoluş dünyada bulunma anlamına gelmektedir. Varoluş insanın kendisini çevreleyen nesnelerle ve içerisinde yaşadığı toplumla belirli bir ilişki içerisinde bulunma durumuyla belirlenmelidir. Daseını belirleyen üç temel yön bulunmaktadır. Bunlardan ilki olgusallıktır, ikinci yön kişinin potansiyelini

kavramasıdır. Son yön ise insanın yoğunluğun içerisinde bile kendisini unutmaması, biricik özelliklerini ve sahici varoluşunu kaybetmemesidir (Cevizci, 1999a, s. 199).

Varoluş biçimleri -varoluş tarzları- insan varlığının, varoluşunun var olma belirtileri ya da temel yapılarıdır. İnsanın dünyası nesnel ölçeklerle ölçülemez ancak niteliksel belirlenimler olan varoluş biçimleriyle ölçülebilir. Örneğin, dünyada olmak uzayla ilgili bir belirlenim değildir, bir varoluş biçimidir (Akarsu, 1975, s. 178). İnsan dünyasının nesnel değerlerle ölçülmeyeceğini söyleyen Heidegger varoluşsallığın insanın varoluşuyla ilgili belirlenenler varoluş tarzıyla ifade edilmektedir. Varoluşsallık ona göre dünya içerisinde olma, kaygı, korku gibi nesnel çerçeveye sığmamaktadır (Cevizci, 1999a, s. 891).

Karl Jaspers ise, insanın gerçekte ne olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. İnsanın tarihselliği ve özgürlüğünü ifade etmek istemektedir. İnsanın sıradan varlığını aşarak kendine özgü varlığını ortaya çıkardığı tecrübe ve çabalarına varoluş aydınlanması adı verilmektedir (Cevizci, 1999a, s. 889). Varoluş aydınlanması, Jaspers'in ortaya atmış olduğu bir kavramdır. Yaşantının aşılıp insanın kendine özgü varlığını ortaya çıkarmasıdır. İnsanın gerçekte ne olduğunu ve ne olabileceğini anımsatmaya ve canlandırmaya çalışmaktadır. Böylece insan, nesneleştirici ve saptayıcı ilkelerden uzaklaşarak özgür olmaya çalışmaktadır (Akarsu, 1975, 178).

Varoluşçuluk teriminin kökleri S. Kierkegaard, Nietzsche gibi düşünürlere dayanmaktadır. J.P. Sartre, K. Jaspers, M. Heidegger ve G. Marcel gibi filozoflar tarafından savunulan varoluşçuluk akımı iradeye ve bilince sahip olan insanın nesneler dünyasına fırlatıldığını ileri sürmektedirler. Varoluşçulukta bahsedilen varoluş tikel ve bireyseldir. Varlık problemi ise varoluşun kendi varlık tarzı ile ilgilidir ve varlığın anlamına ilişkin bir araştırmadır. Bu araştırma var olanlar arasında bir seçim yapmaya neden olabilmektedir. Varoluşçu felsefe, varoluşun özden önce geldiğini öne sürmektedir. İnsan özünü kendi belirlemelidir (Cevizci, 1999a, s. 889).

Varoluş felsefesinde, varlık sorunu insan olma sorunuyla bir bağlantı içindedir. İnsan varoluşu, sonluluğu, zamana bağlı oluşu ve tarihselliği içinde, yeni bir düşünme tutumu ile ele alınmaktadır. Varoluşçuluk insanı kendisine yabancılaşmadan kurtarmayı istemektedir. Özgürlüğü içinde insanın kendisini gerçekleştirmesidir. Bu

felsefede günümüzde edebiyat akımına dönüşmüştür. J. P. Sartre'a göre: *"Varoluş özden önce gelir."* ve kişiye bir öz kazandırmayı sağlayacak özgürlükle özdeştir. İnsan daha önce kazandığı bazı belirlenimlerin elverdiği ölçüde kendine biçim verir, özünü oluşturur. Heidegger'e göre *"İnsanın özü varoluşundadır."* yalnızca insan gerçek varoluştur. Çünkü insan var olanın sınırlarını aşıp varlığa adım atabilmektedir (Akarsu, 1975, s. 179).

Varoluşçu felsefenin sınırları içerisinde kişinin kendisini alternatifler karşısında özgür seçimlerle gerçekleştirmesine varolmak adı verilmektedir. Varolmak kişinin, bir grubun ya da sınıfın üyesi olarak sağladığı çıkardır. Bireysellik adına tümeli aşmaktır. Aktif birey haline gelmektir. Varoluşçuluk ise, varolma aktüel olarak varlığa sahip olma durumu, canlı ya da yaşayan gerçeklik gibi anlamlara gelmektedir. Bir şeyin ne ise o olması durumudur. Bireyler mutlak bir irade özgürlüğüne sahiptir. Olduğu kişiden farklı biri olabilir. Varoluş her zaman somut ve tarihsel olan durumlarda ortaya çıkmaktadır. Varoluşçuluk öznel olandan hareket etmektedir. Felsefenin nesnelliği araması yerine korku, hiçlik gibi öznelliklere yönelmesi gerektiği düşünülmektedir. Evren ise özü itibariyle anlamsızdır, evrene anlam veren insanın kendisidir. Böyle evrende insanın hazır bulduğu ahlaki kurallar bulunmamaktadır. Ahlaki kurallar yine insan tarafından konulmaktadır (Cevizci, 1999a, s. 888-889).

Epistemolojik açıdan kaygı, endişe, tedirginlik gibi niteliklerin temel özelliği apriori olmalarıdır (Sönmez, 2006, s. 121). Varoluşçuluk akımında bilgi nesnel ve kesin değildir, aposteriori ve sezgisel olabilmektedir. Bilginin kaynağı insanın yaşantısıdır (Ercan, 2008, s. 65). Varoluşçuluğa göre gerçek bilgi akıl ile değil daha çok duyumsallıkla oluşmaktadır (Bilhan, 1991. s. 141). Varoluşçu felsefeye göre, eğitim bireyin özgürlüğünü geliştirmelidir. Eğitimin amacı bireyin özgürleştirilmesi olmalıdır (Tozlu, 2003, s. 57). Varoluşçu eğitimin en temel amacı, insanın kendini gerçekleştirilmesi için ona olanak verilmesidir. Bilgi nesnel değil, özneldir. Özgürlük ise seçme, eylemde bulunma ve sorumluluk alma anlamı taşımaktadır. Birey bütündür hem yaşayan gerçeklik hem de olabilecek olandır. Sınama boyutunda ise bireyin varoluşunu gerçekleştirip gerçekleştirmediği değerlendirilmektedir. Öğrenciyi okul ve öğretmen değil, kendi sınamalıdır (Sönmez, 2006, s. 81-83). Varoluşçu felsefeye göre eğitimin amaçlarından biri, bireyin bilişsel ve duyuşsal

yetenekleri geliştirmek olmalıdır. Öğrencinin gelişimi yeteneklerine göre belirlenmelidir. Eğitimin amacı insancıl değer ve ölçütlere göre oluşturulmalıdır. Birey kendinden sorumludur (Topses, 2006, s. 39).

2.6. VAROLMA HALLERİ

19. yüzyıl Fransız filozof Maine de Biran ile insan için estetik, etik ve dinsel varoluş olmak üzere üç ayrı varoluştan söz eden Danimarkalı filozof Soran Kierkegaard insanın üç ayrı yaşam tarzından birini seçme olanağı bulunduğunu söylemektedirler. İnsan aklı ve iradesinin başka bir kaynaktan yardım görmediği için yetkisiz ve sınırlı olduğunu savunan Maine de Biran'a göre, insan varlığı için birinci yaşam düzeyi diğer adı ile varolma hali bir hayvan ya da duygusal bir varlık olarak yaşamak ile belirlenir. Bu düzeyde insan kendisini hayvani doğasına, istek ve tutkularına teslim etmiş durumdadır. İkinci yaşam düzeyinde ise insan yaşamını düşünen ve özgür bir biçimde sürdüren bilinçli öznenin hayatını sürdürmektedir. Üçüncü yaşam düzeyinde insan kendisini Tanrı'ya teslim eder, mutlak bir edilgenlik hali içinde Tanrı'nın etkisi altında, ona aşk bir yaşamı gerçekleştirmektedir (Cevizci, 1999a, s. 468).

Varoluşçuluğun ilk filozofu olarak görülen Kierkegaard'ın insan varoluşunu çeşitli tarzlarda sıralamasına varolma halleri -evreleri, alanları- adı verilmektedir. İnsanın sıkıntılarını, umutsuzluklarını, kendine yabancılaşmasını ve bu yabancılaşmanın farkına varması yeni seçimler yapmasına ve kararlar almasına neden olmaktadır. Kierkegaard insanın bu seçimlerini ve kararlarını açıklarken farklı varolma hallerinden bahsetmektedir. Kişinin kişiliği ve eylemlerini seçme özgürlüğünü fark etmesine, insanın kendini yaşama ve yaşamın sorumluluklarına kaptırma durumuna *varoluşsal* adı verilmektedir. İnsanın varoluşunu, özünü belirleme sürecini anlatmak isteyen terimdir (Cevizci, 1999a, s. 891).

3. SOREN KİERKEGAARD VE VAROLMA HALLERİ

Kierkegaard, 5 Mayıs 1813'de Danimarka'nın Kopenhag şehrinde Michael Pedersen'in yedinci ve son çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasından aldığı katı Hıristiyanlık eğitimi hayatını şekillendiren parçalardan biri olmakla kalmamış bütün çocukluğunu da belirlemiştir. Babasının evlenmeden önce hizmetçisi ile yaşadığı evlilik dışı ilişkiyi öğrenmesi üzerine onunla olan bağlarını koparmış hatta babasının inancı hakkında şüpheler yaşamaya başlamıştır. Soren Kierkegaard, papazlık eğitimini almış fakat yaşadığı melankolik ruh hali onu kendi kabuğuna çekilmeye ve takma isimler kullanarak yazan bir yazar olmaya itmiştir. Hıristiyanlığa karşı eleştirilerde bulunmuş, dinin yenilenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Sıkıcı ve sıradan gözüken hayatı aslında kendi felsefesinin temellerini oluşturmaktadır. Onu melankolik hale getiren şey ise '*şu hayatta nasıl var olmalı?'* sorusundan başka bir şey olmamıştır. Kierkegaard için bu sorunun ruhani tarafı ağır basmaktadır. Bu nedenle sorusuna farklı bir boyut kazandırarak onu; *'Tanrının huzurunda nasıl yaşamam gerekiyor?', 'Tanrı ile en hakiki ilişkiyi nasıl kurabilir?'* sorularına dönüştürmüştür (Yıldırımer, 2021 s. 12-55).

Kierkegaard, varoluşçuluğun kurucularından sayılmaktadır. Sistematik bir felsefe geliştirmeyerek Nietzsche gibi bağımsız bir filozof olarak kalmış olsa da kullanmış olduğu kavramlar ve felsefe yapma tarzı varoluşçu felsefede görülen nitelikleri içerisinde bulundurmaktadır. Varoluşçuluk felsefelerde kullanılan kavramların çoğunun öncüsü Kierkegaard'dır; saçma, bunaltı, korku ve kaygı gibi. Felsefesinin sorunu dinin -Hıristiyanlık- içinde veyahut karşısında nasıl iyi bir Hıristiyan olunacağı ile ilgilidir. Kierkegaard, bireyin gerçek yaşamını kaçırdığını, bunun nedeninin ise felsefe tarihinin somut kavramlardan çok soyut kavramlarla gelişmesi olduğunu iddia etmektedir. Ona göre varoluş, somut ve öznel olan insanın hayatını konu almalıdır. Bu nedenle felsefe somut düşünmeye, yani varoluşa yönelmelidir (Yıldırımer, 2021 s. 17-60).

Kierkegaard'ın gençlik hayatını, nişanlısı Regina ve kendi oluşturmuş olduğu var olma hallerinden biri olan estetik hal ile yaşadığı çatışmalar belirlemiştir. Soren Kierkegaard, nişanlısı Regina'yı gördüğü ilk anda ona âşık olmuştur. İlişkilerinin üçüncü senesinde ise evlenme teklif etmiş fakat zaman içinde melankolik ruh haline girerek sevdiği kadını terk etme kararı almıştır. Regina ise bu karara karşı çıkmış, ne

yaparsa yapsın sevdiği adamı kararından döndürememiştir. Zaman içerisinde Kierkegaard, onu kandırarak kendinden soğutmayı başarmış ve Regina'yı arkasında bırakıp Berlin'e yerleşmiştir. Fakat onun Berlin'e gitmesinin bir sebebi daha vardır. Amacı düşünceyi ön plana çıkarmaya çalışırken tutkuyu görmezden gelen Hegelciliğe karşı baş kaldırmaktır. (Kierkegaard, 2020, s. 322-328)

Her ne kadar Hegelci felsefeye eleştirilerde bulunmuş olsa da ondan etkilendiği de açık bir şekilde ortadadır. Ona göre Hegelci felsefe, varoluşçuluğu sadece düşünceye hapsetmektedir. Kierkegaard uzmanlarından olan Alastair Hannay'a göre, onun felsefesi Hegel'in dışının içine çevrilmesidir (Hannay, 1999 s. 16-45). Hegel'in rasyonalist ve sistematik felsefesini kabul etmeyen Kierkegaard, çoğunluğun tek bir sistemin altında toplanamayacağı gerekçesiyle onu reddetmiştir. Sistematik felsefenin bireyi göz ardı ettiğini düşünen Kierkegaard evrenselliğin karşısına bireyi koymuştur. Ona göre, özne hakikattir ve her birey nasıl bir hayat süreceğini, eylemlerini, yaşam yollarını kendi seçmelidir. Kierkegaard'ın amacı, bireyin anlamlı bir hayat sürmesine yardımcı olmaktır. Kişi seçimleri sayesinde hayatının amacına, ne için yaşaması gerektiğine karar vermelidir. İnsanlara verilmiş en muhteşem şey seçimlerdir, özgürlüktür. İnsan özgürce kendi seçimini yapmalıdır. Bu seçimler aynı zamanda bir zorunluluktur. Kişi genelde seçim yapma zorunluluğundan kaçmaya çalışmaktadır. Çünkü zorunluluk kaygıya neden olmaktadır. Kaygı, insanın eylemde bulunma kapasitesinden ortaya çıkmaktadır. Felsefe ise insanın nasıl yaşaması gerektiğini söylemelidir.

Bazı insanlar başkalarının isteklerine göre, bazıları ise önlerine çıkan fırsatları kaçırarak hayatlarını sürdürmektedirler. Yaşam yollarını seçmek kişinin kendi elindedir. Bireyin varoluş alanına geçişi ancak birey olarak varoluşunun farkına varmasıyla mümkündür. Bu tür yaşam biçimleri ona göre ruhsal olarak belirlenmektedir ve üç aşamada ortaya çıkmaktadır. Bunlar varolma halleridir. Kierkegaard, ilk iki varolma halini *Ya/Ya Da* kitabında vermektedir. Regina ile olan nişanını attıktan sonraki senelerde bu kitabını kaleme almıştır. Ocak 1842'de arkadaşı Emil Boesen'e gönderdiği mektupta kitabının -Ya/Ya Da- tamamen edebi yazılardan oluştuğunu söylemiştir (Kierkegaard, 2020, s. 11-12). Yazımı on bir ay süren *Ya/Ya Da*'yı Kopenhag'a döndükten sonra editör ve yayıncı olan Victor Eremita'nın önsözüyle 20 Şubat 1843'te yayımlanmıştır. Kierkegaard, gözlemleri

sonrası insanların aslında kendileri hakkında düşünmediklerini hatta düşünmemeyi seçtiklerini, zaman içerisinde içselliklerini ve öznel hakikatlerini unutarak yaşamaya başladıklarını, bu unutuluşun sebep olduğu içsel kaybın farkında bile olmadıklarını vurgulamıştır. Anti-Climacus takma adıyla yayımlamış olduğu '*Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*' adlı kitabında şu tespitlere yer vermiştir:

> *"Dünyada çok sessiz bir şekilde gerçekleşebilecek en büyük tehlike; kişinin, sanki daha önce hiç olmamışçasına, kendini kaybetmesidir. Başka hiçbir kayıp bu kadar sessiz sedasız gerçekleşmez; diğer her kayıp- kol, bacak, para, eş, vs- muhakkak fark edilir."* (Kierkegaard, 2017, s. 42).

Bu kayıp ile eğitim ve kültür kurumları tek tip insanlar yetiştirmeye başlamıştır. Toplum yapısı insanların kendi içsellikleri ve öznel hakikatlerini bulmalarını engelleyecek potansiyele gelmiştir. Kierkegaard, insanları bu tekdüzelikten kurtarmayı kendine amaç edinmiştir. Metinlerini okuyanların öznelliğin sesini duyabileceklerini düşünmüş, bu yönteme *dolaylı iletişim* ismini vermiştir. Kierkegaard'ın amacı tek düzey insanlar yetiştiren bu yaşam biçimini ifşa etmektir fakat doğrudan gerçekleştirdiği zaman insanların bunu kabullenmeyeceğinin farkındadır. Yazdığı eserlerinde yapmaya çalıştığı şey okurların öznelliklerini dolaylı yoldan kendilerinin bulmasını sağlamaktır. Kierkegaard'ın bu dolaylı iletişimi Sokrates'in doğurtma yönteminin farklı bir versiyonuna benzemektedir (Kierkegaard, 2020, s. 29-30).

Kierkegaard, oluşturduğu varolma hallerinin her birinin eşsiz öznellikler taşımakta olduğunu vurgulamaktadır. Her varolma halinde farklı bir tip özellikten bahsetmektedir. '*Ya/Ya Da'* ve Johannes de Slintio takma adıyla yazmış olduğu *'Korku ve Titreme'* adlı eserlerinde estetik, etik ve dinsel olarak kategorize ettiği varoluş evrelerinden -hallerinden- bahsetmiştir. Fakat bu evrelerin bir karakteri mi oluşturduğu yoksa hayatın farklı bir bölümü mü olduğu hala tartışma konusudur. Aslında Kierkegaard, varolma halleri ile insanın nasıl var olduğunu, onun hayat ile ilişkisinin boyutunu göstermek istemiştir. Bu halleri oluşturmaktaki asıl amacının, insanın sırf rahat etmek için sorgulamadan kabul ettiği yargıları dolaylı yoldan yıkmaya çalışmak olduğu ifade edilebilir.

Soren Kierkegaard'da, en altta Estetik Varolma Hali, ortada Etik Varolma Hali, en üstte Dinsel Varolma Hali yer almak üzere üç varolma hali bulunmaktadır. Bir

aşamadan diğerine geçiş sıçrama ile gerçekleşmektedir ve bu sıçramada alttaki aşamanın katkısı bulunmamaktadır. Üç aşama, üç yaşam biçimini ve üç tip insanı karşımıza çıkarmaktadır. Bu tipler estetik varolma halinde estetlerle, etik olanda trajik kahramanlarla, dinsel varolma halinde ise iman şövalyeleriyle karakterize edilmektedir. Dinsel varolma hali en üst yaşam biçimi olsa da herkes için doğru bir yaşam biçimi değildir (Kierkegaard, 2020, s. 8-38).

3.1. ESTETİK VAROLMA HALİ

Kierkegaard, varolma hallerinin ilk ikisine -estetik ve etik- *Ya/Ya Da* adlı kitabında yer vermiştir. Kişinin yaşamını yönlendiren ilk aşama estetik varolma halidir. Gençlik yıllarını o sıralar kız arkadaşı olan Regina ile yaşadığı aşk ve estetik varolma haliyle yaptığı çatışmalar belirlemiştir. Bu varolma halinde birey sosyal rollerden uzaktır, önemli olan tek şey kendi için neyin haz verici olup olmadığıdır. Estetik varolma hali aynı zamanda doyumsuz yaşam alanıdır ve bu varolma halinde bulunan kişilere '*estetler*' adı verilmektedir. Kişilerin yönelimi -estetlerin yönelimi- kişisel ihtiyaçları doyurmaktır (Kierkegaard, 2020, s. 29-32).

Ya/Ya Da adlı söz konusu kitap, A ve B olarak adlandırdığı -yazıların tam olarak kimlere ait olduğunu bilemediği için- kişilerin elyazmalarını eskiciden satın aldığı bir çekmecenin içinde bulmasıyla başlamaktadır. İncelemeleri sonrası Kierkegaard, A'nın yazılarının bir estete ait olduğunu fark etmiştir. Böylece *Ya/Ya Da* kitabının ilk cildine '*A'nın Kâğıtlarını İçeren'* adını vererek estetik varolma haline değinmiştir. Kierkegaard'ın estetik alan veya estetik varolma hali olarak adlandırdığı bu kısımda kişisel tatminler ve zevkler bulunmaktadır. İnsanın tek derdi anlık hazlardır. Bu haz bir insana veya bir sanat eserine duyulan haz olabilmektedir. Estet olarak adlandırılan bu insanlar zengin hayal gücüne sahiplerdir, istedikleri tek şey yeni ve ilginç olanı bulmaktır. Kuralları reddederler. Hayatın tadını çıkarmayı kendilerine amaç edinseler de Kierkegaard kitabın ilk cildinde, A adlı kişinin heyecan verici şeylerin peşine düştüğü halde çoğu zaman mutsuzluktan şikâyet ettiğini fark etmiştir. Estetik dediğimiz bu varolma halini kurarken Kierkegaard, başta Don Giovanni olmak üzere Pers kralı Ahaşveroş ve Faust gibi tiplemelerden ilham almıştır. Fakat estetlerin en önemli örneğini, baştan çıkarıcı olarak kabul ettiği ve *Baştan Çıkarıcının Günlüğü* bölümünün başkahramanı olan Johannes olarak vermektedir. Estetik varolma hali ilk olarak kitabın -Ya/Ya Da- ilk cildinin üçüncü bölümü olan

*Dolayımsız Erotik'*te ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde Kierkegaard'ın Mozart'a olan düşkünlüğü dikkat çekmektedir. Dolayımsız erotik evrelerini verirken, bu evrelerin oluşturulmasında ilham kaynağının Mozart olduğunu da hiç çekinmeden açıklamaktadır (Kierkegaard, 2020, s. 99-104).

> *"Mühtelif evreler bir arada dolayımsız evreyi oluşturur yani her bir evre bir anlatımın açığa vurumundan ibarettir ve öyle ki tüm yüklemler doğruca en son evrenin zenginliğinin içine yuvarlanır, zira hakiki evre bu evredir."* (Kierkegaard, 2020, s. 130).

Evreler birleşerek dolayımsız olanı oluşturmaktadır, sadece temsili olarak var olduklarından kendi başlarına bir bağımsızlığa sahip değildirler. Daha iyi anlaşılabilmesi için Kierkegaard bu evreleri örnekleme yoluyla açıklamaktadır. Seçtiği kişileri ise karakterlerine göre değil mitsel olarak ele almaktadır. Kierkegaard, ilk evrede Figora'daki uşak karakteri örnek olarak vermektedir. Bu evrede duyumsal olan uyandırılmıştır fakat hareket konumuna geçirilmemiştir. Daha çok melankolik ruh halinin ağır basması, arzunun henüz ortaya çıkmadığının bir göstergesidir. Uşak rolünün müziği kadın sesine göre bestelenmiştir. Bu durum aslında bu evreye ait olan tutarsızlığı temsil etmektedir. *"O bir erotik aşk sarhoşu ama her sarhoşluk gibi aşk sarhoşluğu da iki şekilde etki edebilir, ya coşkun berrak bir yaşam sevinciyle ya da yoğun bir bunalımla."* (Kierkegaard, 2020, s. 130). Yoğun karanlık bir bunalımın içinde olan uşağın duyguları müzikle ifade edebilmektedir çünkü kelimeler artık kifayetsiz kalmıştır. Uşak bulunduğu yerden ayrılamaz çünkü hareket etme gücünden yoksundur.

İkinci evrede karşımıza *Sihirli Flüt*'teki Papageno çıkmaktadır. İnsan düşünden tamamen uyanmıştır ve arzusunu da beraberinde uyandırmıştır. Bu uyanma arzu ve nesnenin ayrılmasına neden olmaktadır. Kierkegaard, arzu ve nesnesini ikiz kardeşlere benzetmektedir. Aralarındaki fark ise ikizlerin doğumunda yer alan zaman farkının arzu ve nesnesinde bulunmuyor olmasıdır. Duyumsal devinim, onları birbirinden ayırması gerekirken tekrar birleştirmek isteyecektir ve bu zıttı ile var olacaktır (Kierkegaard, 2020, s. 135-141). Birinci evrede arzuya duyulan özlem bulunurken, arzunun uyanması ile özlem son bulmaktadır. Ancak nesnenin arzudan ayrılarak çok katlılığın içine girmesi arzunun tekrar nesneye yönelmesine neden olmuştur. *"Arzunun her üç evrede mevcut olduğu hatırlanırsa onun ilk evrede hayal*

eden, ikincisinde arayan, üçüncüsünde de arzulayan olarak nitelendiği söylenebilir." (Kierkegaard, 2020, s. 137). Papageno, arzulayabileceğinin peşine düşmektedir.

Birinci evreye neden olan çelişki arzunun kendine bir nesne bulamadığından hatta arzulamasına gerek kalmadan bir nesneye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İlk evrede arzulama gereksinimi içerisine girilememektedir. İkinci evrenin sorunu, arzu ile nesnenin ayrılması ile nesnenin çok katlılığın içerisine girmesi sonucu arzunun nesnesini arama çabasıdır. Üçüncü evre ise zorunlu ve değişmez arzudur, ilk iki evrenin bütününü yansıtmaktadır. Baştan çıkarıcılıkta işte tam burada bulunmaktadır. Kierkegaard bizlere duyumsallığa sahip olan kişilerin mutlu oldukları yeri de vermektedir. Venüs Dağı. *"orada sadece ihtirasın dizginsiz sesi, arzuların oynaşması, sarhoşluğun vahşi gürültüsü duyulur, orada her şey sonsuz bir zevkusefa telaşından ibarettir. Bu krallığın ilk evladı Don Giovanni'dir."* (Kierkegaard, 2020, s. 147). Kierkegaard, son evrede Mozart'ın operasından tanınan Don Giovanni örneğini vermektedir. Yunan aşkları tutarsızlıkları bakımından Don Giovanni'nin aşklarıyla benzerlik göstermektedir. *"Bir kıza âşık oldular, ona sahip olmak için yeri göğü yerinden oynattılar, bunu başarınca o zaman herhalde canlarına tak dedi ve yeni bir aşkın peşinden koştular."* (Kierkegaard, 2020, s. 151-152).

Don Giovanni tam bir baştan çıkarıcıdır. Onun için her şey an meselesidir, görür ve sever. Sadık değildir, birine değil herkese sevdalıdır, sevdasını elde ettikçe bu süreç tekrarlanmaktadır.

> *"Reflektif Don Giovanni'nin baştan çıkarma tarzı başlı başına bir sanattır, her bir küçücük hamlenin kendine has bir anlam ve önemi vardır; müzikal Don Giovanni'nin baştan çıkarma edimi şipşak olup biter, anlık bir meseledir, yapması söylemesinden çabuktur."* (Kierkegaard, 2020, s. 169).

Onun için yaşadığı her aşk ve her kız sıradandır. Oyunun içyapısında Elvina'yı düşman olarak görmesinin temel nedeni onu zaten baştan çıkarmış olmasıdır. Çünkü daha üst bir yere yükseltilmesi gerektiğinin -sevgililik veya evlilik gibi- farkındadır ama bunu istememektedir. Kierkegaard'ın Don Giovanni'den bahsederken baştan çıkarıcılık kavramını kullanmasının nedeni etik olan varolma haline girememesinden kaynaklanmaktadır. Hatta Kierkegaard, Don Giovanni'yi hilebaz olarak adlandırmakta onu bilinçten mahrum olarak görmektedir. Don Giovanni müzikal olarak ele aldığında ihtirasının sınırsızlığının, karşı koyulmazlığının ve kudretinin

hatta mutlak zaferinin bile duyulduğunu, engellerin ise heyecan verici olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü o kandırmaktan, dalavereden zevk alan bir karakterdir. Artık dolayımsız hazdan değil hazzın refleksiyonundan daha fazla zevk almaktadır (Kierkegaard, 2020, s. 164-168).

Kierkegaard'ın estetik varolma halinde göze çarpan ilk şey Hegelci felsefeye yapmış olduğu eleştiridir, şöyle der: *"Bir estetler ekolü, biçimin önemini tek yanlı vurgulayarak taban tabana zıt bir yanlış anlaşılmaya yol açmıştır."* Bahsedilen estetlerle anlatmak istediği Hegelci felsefenin biçimin önemini tek yanlı olarak vurgulamasıdır. Kierkegaard'a göre biçim ve konu bir bütündür. Bir kişiye unvan verildiğinde -sanatçı, klasik şair- bu unvan veya yapıt dizisini kapsamaktadır. O bahsi geçen kişi yazmış olduğu diğer şiirlerde veyahut eserlerde aynı amaca hizmet etmemiş olabilir. Bu şair sadece biçim olarak ele alınırsa bütün eserlerinin klasik olmasını beklenmelidir. Mozart'ı da, Hegelci sistemi eleştirmenin başka bir yolu olarak kullanmıştır. Mozart'ı ölümsüz yapan tek bir eseridir, eğer sadece biçime odaklanılıyor olsaydı diğer eserlerinden de aynı performansın beklenmesi gerekirdi. Mozart'ın diğer eserleri onu ölümsüzlüğe götüren yolda hizmet etmemişlerdir. Bu nedenle konuyu devre dışı bırakmak aptallıktan başka bir şey değildir. Konu temel unsurlardan sadece birini oluşturmaktadır fakat mutlak değildir. Bazı klasik yapıtların konusu yoktur, bir bakıma konunun önemli olduğu alan şiirdir (Kierkegaard, 2020, s. 102-106).

> "*Hegel felsefesi ile ilgili bütünüyle üzücü olan gerçek, hiçliğin ne geçmiş ne de gelecek zamanlar için bir anlam ve önem taşınmış olması… Hegel konu malzemesine, ideaya eski haklarını geri verdi ve böylelikle bu geçici klasik yapıtları, bu hafif yaratıkları, bu alacakaranlığın pervanelerini kemerli dehlizlerden defetti."* (Kierkegaard, 2020, s. 106).

Kierkegaard, sözlerinin ardından amacının bu yapıtların gelecekteki değerlerini göstermek olmadığını, derdinin dilin karmaşık hale gelmesini önlemek olduğunu söylemektedir. Kitabının ilk cildinin dördüncü bölümüne ise *Antik- Trajiğin Modern-Trajiğe Yansıması* adını vermiştir. Antik trajediyi benimseyen estetlere göre eylem sadece karakter tarafından ifade edilmemektedir. Eylem de, epik bir unsur bulunmaktadır. Burada kişi özgürce hareket ediyor gibi görünse de aslında somut olarak bulunan betimleyicilere -devlet, aile, kader- bağlıdır. Sonunda olacak olan çöküş kendi eylemlerinden kaynaklanmayan bir 'ıstırap' olacaktır. Modern

trajedideki çöküş bir erdemdir. Somut betimleyicilerden çok karakter ağır basmaktadır. İnsanlar, kahramanın geçmişi hakkında araştırma yapmaktan kaçınırlar ve yaptığı şeylerden onu mesul tutmaktadırlar. Böylece estetik suçlarını etik suça dönüştürürler. Trajik kahramanı kötü bir karakter haline getirmiş olurlar (Kierkegaard, 2020, s. 207-209).

Kierkegaard, bu iddialara örnek olarak modern edebiyattan Grabbe'nin Faust und Don Juan'nını ele almıştır. Don Juan gönül eğlendirebilmek için kadınları kandıran biridir. Duygulara ve bedensel eğilimlere göre hareket etmektedir, benzer zevkleri sürekli tekrarlamak ise zaman içerisinde bıkkınlığa yol açacaktır. Bu durum ise umutsuzluğu ortaya çıkarmaktadır. Kierkegaard, trajik olanı anlatırken, insan hayatı için estetik olanda bulunan şefkat ve merhametin daha sevimli hali olduğunu söylemekle kalmamış, trajik olanı son derece yumuşak bularak, zorda kalanı teselli eden ana sevgisine benzetmiştir. Etik olanı ise trajiği sert bulmaktadır (Kierkegaard, 2020, s. 209-211).

> *"…bir suçlu hakimin karşısında, annesinin hırsızlığa meyilli olduğunu ve özellikle de ona gebe olduğu sürede öyle olduğunu söyleyerek kendisini özürlü göstermek isterse o zaman hakim sağlık kurumundan suçlu hakkında akli durum raporu temin eder."* (Kierkegaard, 2020, s. 211).

Çünkü etik olanda hırsızın annesiyle değil bir hırsızla muhatap olduğu düşünülür. Antik trajediye bakıldığı zaman oluşan kederin daha derin olduğu görülmektedir. Suç burada estetik bir belirsizlik barındırmaktadır. Kahraman suçunun kahrını çeker ve kendine karşı şeffaftır. Modern trajedide ise acı daha derindir. En buruk acıyı pişmanlık olarak ele alan Kierkegaard, bu acının estetik değil etik varolma haline girdiğini düşünmektedir. *"Pişmanlıkta bir kutsallık var, estetik olanı gölgede bırakıyor"* (Kierkegaard, 2020, s. 214) diyen Kierkegaard'a göre kaygı kederin hareket gücüdür, devamlı olarak bulunmaktadır. Fakat insan şimdiki zaman için değil geçmiş ve gelecek zaman için kaygı duymaktadır. Antik trajedide keder derin ama acı azdır, bu yüzden kaygı özü bakımından modern trajiğe aittir. Estetlerin tamamı, resim sanatının mekânsal olduğunu ve hareketsiz olandan yola çıktığını, şiirin ise zamansal olduğunu ve hareket edenden yola çıktığını kabul etmektedirler. Resim çalışmasında nesnenin şeffaflığa sahip olması gerekmektedir. Böylece içsel alan dışsal alanda yatmaktadır. Buradan hareketle keder ve neşeyi ele alan Kierkegaard, neşenin kedere göre sanatsal olarak daha kolay betimlenebildiğini söylemektedir.

Neşe kendini dışarı vurmaktan çekinmez çünkü açık yüreklidir ama keder doğası gereği gizlenip saklanmayı istemektedir. Kederin sanatsal tasvire nesne olabilmesi için dinginleşmesi gerekmektedir. Böylece hüzün içten dışa dönecektir. Keder dinginleşip kendisiyle barışınca hareket içeriden dışarı doğru gerçekleşmektedir (Kierkegaard, 2020, s. 213-224).

Kierkegaard'ın reflektif keder olarak adlandırdığı keder ise tam tersi dıştan içeri doğru giderek içsel sığınak arar ve tekdüze devinimi başlatır. Reflektif keder sürekli kendini tekrarlamakta ve bir türlü huzura erememektedir. Bu kedere Kierkegaard, kitabının beşinci bölümünün de adı olan *Gölge Oyunları* ismini vermektedir. Çünkü reflektif keder gölgeler gibi göze çarpmamaktadırlar. Diğer bir nedeni ise karanlık yanlarının bulunmasıdır. Kierkegaard gölge oyununu -reflektif keder- açıklarken örnekleme yöntemini kullanmıştır (Kierkegaard, 2020, s. 235-246).

Kierkegaard, ilk olarak Goethe'nin Clavigo'sunda tanınan *Marie Beaumarchais'ı*n gölge oyununu ele almaktadır. Marie önce Clavigo -kendisi bir estettir- ile nişanlanmış sonra ise terk edilmiştir. Nişan bir gerçeklik değil olasılıktır, nişanın bozulması olasılığın yok olmasına neden olmakta, böylece genç kızın reflektif kederi körüklemektedir.

> *"Clavigo kadını terk etmiş, ilişkiyi kalleşçe koparıp atmış. Erkeğe yaslanmaya alışmış olan kadın, erkek onu kendinden itip uzaklaştırınca ayakta duracak gücü kendinde bulamamış, bitkin halde çevresindekilerin kollarına yığılıvermiş."* (Kierkegaard, 2020, s. 250-251).

Terk edilen genç kız çevresindeki insanlara bu durumu anlatmaya çalışsa da anlamayacaklarının farkındadır. Başka bir pencereden bakıldığında kadının daha ilk anda kederini reflektif kedere dönüştürebilme kapasitesi bulunmaktadır. Çevresindeki insanlar bu ayrılığın kadının ölümüne neden olabileceğini bile düşünmektedirler. Aldatmadan kaynaklanan talihsiz aşk sonucu intihar estetik açıdan doğru kabul edilebilir. Ancak yaşamda sadece estetik varolma hali bulunmamaktadır. Kadın intihar etmez, gurur nefrete dönüşür, nefret ise intikam istemektedir. Bir insandan intikam alabilmek için önce onun tarafından seviliyor olmak gerekmektedir. İntikam alamayacağını fark eden kadın kederlenmenin daha iyi olduğu kanısına vararak yapayalnız, gözlerden uzak bir yaşamı seçmektedir. Hayatı boyunca kendi içinde adamın hilebaz olup olmadığını sorgulamaya devam edecektir (Kierkegaard, 2020, s. 246-262).

Kierkegaard, ikinci örneğinde Don Giovanni'nin operasından tanıdığımız Donna Elvira'yı vermiştir. Elvira bir rahibedir ve Don Giovanni onu manastırdan çıkarmıştır. Manastırda aldığı katı disiplin Elvira'ya içindeki şehveti bastırmayı, ortaya çıktığı zaman ise güçlendirmeyi öğretmiştir. Don Giovanni için o bir avdır ve Elvira onunla olabilmek için her şeyden vazgeçmiştir. Terk edildiğinde ise umutsuzluğa kapılan genç kız ağzına kilit vurmuştur. Marie ile ortak yanı erkeğin bir hilebaz olduğu düşüncesidir. Farkları ise Marie'nın olgusu diyalektiktir ve reflektif onu tüm şehvetiyle kavramıştır. Elvira da ise, erkeğin hilebaz olduğu açık bir gerçektir ve reflektifin onu nasıl kavrayacağı rahatça anlaşılmamaktadır. Her şeyi yitirmiş olsa da yaşı daha gençtir. Önündeki uzun yol ona iki olasılık sunmaktadır. Birinci olasılığa göre, estetikten çıkarak etik ya da dinsel kategoriye -varolma hallerine- geçebilmektedir. İkinci olasılık ise Don Giovanni'ye olan aşkında diretmektir. İkinci olasılık ona daha cazip gelmektedir çünkü hala âşıktır. Sevmeye devam etse de kendine yeni bir hayat kurmak için taşınır, çevresinde bulunan insanlara kederini açmaktan kaçınmaktadır. Hala dayanabileceğini, geride yaşanacak bir şeylerin kaldığını düşünmekten de vazgeçememektedir. Kendine bir çıkış yol aramaya devam etse de bulamamaktadır (Kierkegaard, 2020, s. 262-278).

Kierkegaard, son olarak Goethe'nin Faust'undan tanınan Margarete örneğini vermiştir. Tanrı korkusu ile yetiştirilen genç bir burjuva kızıdır. Faust'u gördüğü ilk an onun kendini sevme ihtimalinin olup olmadığını düşünmüştür. Çünkü kendini aşağıda görmektedir. Faust, Don Giovanni gibi baştan çıkarmamaktadır. Onun baştan çıkarmaları ürkütücülüğü sayesindedir. Derdi dolayımsız bir hayat bulmaktır, bunu ise genç kızın duyguları ile sağlamaktadır. Mephistopheles, ona aynadan Margarete'yi göstermiş, Faust, kızı gördüğü an hazla dolmuştur. Hazzın asıl nedeni ise genç kızın ruhunun dolayımsız neşesidir. Faust bu neşeye tensel açıdan bir şehvet duymaya başlamıştır. Adam bir şüphecidir, kızın inancını güçlendirirken bir taraftan da fikirlerini baltalamaktadır. Amacı ise kendini inanç nesnesi haline getirmektir. Genç kız onunla birlikteyken bu şüpheciliğin farkında değildir. Faust genç kadını kibriyle baştan çıkarmaktadır. Kızı, onsuz hiçmiş konumuna getirip gitmiştir. Margarete başına gelenleri fark edecek konumda bile değildir. Çevresindeki insanların sözleri onu kendine getirmiştir, zamanla herkese yabancılaşmıştır. Diğerleri gibi aldatılmış, reflektif kederiyle baş başa kalmışlardır (Kierkegaard, 2020, s. 279-291).

Kierkegaard, kitabın altıcı bölümüne geldiğinde Scribe'nin *İlk Aşk* oyunundan bahsetmektedir. Bu oyunun kendi özel hayatını da etkilediğini itiraf etmektedir.

> *"Bir zamanlar ben de gençtim, bir avareydim, aşıktım. Hasretini çektiğim kızı eskiden beri tanırdım ama farklı yaşam koşulları birbirimizi çok nadiren görmemize yol açmıştı. Buna karşın birbirimizi daha çok düşünür olmuştuk."* (Kierkegaard, 2020, s. 322).

Aralarındaki mesafe onları yakınlaştırdığı kadar uzaklaştırmıştır. Görüştüklerinde daha sıkılgan ve daha uzak olmalarına neden olmuştur. O zaman bile evliliğin kendisine çok uzak olduğunu belirtse de '*dünyanın en masum aşkını yaşıyorduk*' (Kierkegaard, 2020, s. 322) sözü ile Regina'yı sevdiğini çekinmeden söylemektedir. Amcasından kalan miras ile zengin olan Kierkegaard, bir gün *İlk Aşk* oyununu izlemeye gitmiştir. Bu oyun kendini anlamasına vesile olmuştur. Tiyatroya geldiğinde Regina ile karşılaşmasının da aşkın bir oyunu olduğunu iddia etmektedir. Ertesi gün buluştuklarında ise üzerlerindeki sıkılganlığın ortadan kalkmasını şaire borçlu olduklarını biliyordur, bu oyun onlara iyi gelmiştir. Yıllar sonra verdiği bir söz için makale yazan Kierkegaard, gittiği kasabada eski aşkı ile tekrar karşılaşmıştır. Regina artık nişanlı ve mutlu bir kadındır. Hatta kendini terk eden Kierkegaard'a ilk aşkının nişanlısı olduğunu söylemiştir. Kierkegaard'a göre, ilk aşk gerçek aşktır (Kierkegaard, 2020, s. 323), şöyle der: *"İnsan birçok kereler sever ve her seferinde bir öncekinin gerçekliliğini meşruluğunu inkar eder, oysa ki bu suretle, teorinin yani insanın sadece bir kez sevdiğinin, doğruluğunu onaylamış olur."* (Kierkegaard, 2020, s. 338-339).

Kierkegaard kitabının -Ya/Ya Da- yedinci bölümüne geçtiğinde *Ekim Nöbeti* adını kullanmıştır. Ekim nöbeti toprağın tabanını değişime uğramasına neden olmaktadır. Fakat onun bize sunduğu ekim nöbeti, tohum türlerini değiştirmeye, verimlilik metoduna dayanmaktadır. İnsan verimlilik metodunda ne kadar değişiklik yaparsa -anımsamak ve unutmak arasındaki ilişki dâhilinde- o kadar iyi sonuçlar doğurmaktadır. Unutabilen kişi dayanıklı kişidir. Eğer insan tek kişiyle yaşamını sürdürürse ekim nöbeti yok olacaktır çünkü insan daima bir değişim geçirmelidir. Evlilik ekim nöbetine ket vurmaktadır. *"İnsan evliliğe kalkışmamalı"* (Kierkegaard, 2020, s. 387) diyen Kierkegaard'a göre; iki insan evlenirken birbirlerini sonsuza kadar seveceklerine dair söz vermektedirler fakat işleri bittiğinde sonsuzlukta bitecektir. Çünkü kısa bir süre içinde birbirlerine ters karakterler olduklarını

anlayacaklardır. Böylece karşılıklı sadakatsizlik ortaya çıkacak, sonuç olarak boşanma gerçekleşecektir. İnsanlar çoğalmaktan da kaçınmalıdır çünkü çocuk insanın özgürlüğünü elinden almaktadır (Kierkegaard, 2020, s. 374-392).

Ya/Ya Da kitabının, *Baştan Çıkarıcının Günlüğü* bölümü estetik varolma halinin son aşamasıdır, estetin en gelişmiş haline yer verilmiştir. Bölümün başkahramanı Johannes'tır ve baştan çıkarmayı bir oyun olarak görmektedir. Ona göre aşk denilen şey ancak karşı tarafın direnmesiyle oluşmaktadır. Âşık olduğu kadını elde ettiği anda ise bu durum sadece bir alışkanlığa dönüşmektedir. İki insanın kavuşmasının getirdiği şeyin mutluluk değil, sıkıcılık olduğunu ileri sürmektedir. Johannes, insanları manipüle eden ve etrafındaki her şeyi oyun alanına çeviren bir hayat görüşünü temsil etmektedir. Estetik varolma halinde önemli olan ilginç olanı kovalamaktır, burada sıkıcılığa yer yoktur. Kierkegaard, Johannes'in baştan çıkarıcılığını entelektüel ve kendine has bulmaktadır. Çünkü arzuladığı şey haricinde fazlasını istemeyen bir tavrı olduğunu düşünmektedir. İstediği kızı, kendisi için her şeyden vazgeçebilecek konuma getirdikten sonra onu terk etmeye zorlamaktadır. Asla tam olarak sahip olma isteği duymaz, kızı şüpheler içerisinde bırakır ve gider. Genç kız başına gelenleri anlatabilecek birini de bulamaz. Çünkü kendini anlamayacaklarının bilincindedir, içsel anlamda yanlış yola sapmaktadır. Entrikacı kafa yapısı insana ıstıraptan başka bir şey vermemektedir (Kierkegaard, 2020, s. 395-406).

Johannes, vicdanı uyandığında çoktan kendi karanlığında kaybolmuştur, çıkış kapısı arar, durur. *"...bencilliğinin çılgınlığına kıyasla pişmanlığının acısı bir hiçtir."* (Kierkegaard, 2020, s. 40). Johannes'in cezası estetik nitelik taşımaktadır. Durum Cordelia -Johannes'in kendine âşık ettiği kız- için ise zordur. Âşık olduğu adamı affetse de duyduğu şüphe ona hep engel olacaktır.

> *"Johannes!*
>
> *Büyüklü küçüklü bir sürü sığırı olan zengin bir adam vardı, bir de fakir, küçük bir kız; onun sahip olduğu tek şey ise bir kuzuydu, elinden yem yer, kasesinden su içerdi. Dünyanın bütün bereketlerine sahip o zengin adam sendin, ben ise sadece aşkıma sahip bir fukara. Onu aldın, bu seni eğlendirdi; arzu sana el etti ve sen sahip olduğum o ufacık şeyi kurban ettin, sana ait olana dokunamadın. Büyüklü küçüklü bir sürü sığıra sahip zengin bir adam vardı, bir de küçük bir kız; sahip olduğu tek şey aşkıydı.*
>
> *Senin Cordelia'n"* (Kierkegaard, 2020, s. 406).

Cordelia, nişanı atan taraftır ama bunu yapmasına neden olan kişi sevdiği adamın kendisidir. Bu nedenle ona karşı kin duymakta, ondan nefret etmektedir. Hemen ardından ise kendini suçlamakta, bir türlü huzuru bulamamaktadır. Kierkegaard'a göre anlatımındaki yetersizlik onu daha dokunaklı bir hale sokmaktadır.*"Sabırsızlık yok, aç gözlülük yok, her şeyin tadına ağır ağır varılabilir; o kız artık seçildi, muhakkak ele geçirilecektir.*" (Kierkegaard, 2020, s. 410). Johannes, estetik varolma halinin temsilcisi olduğunu açık bir şekilde bu sözleri ile sunmuştur. Önce kızı seçmiş sonra ise planlar kurarak tesadüfen karşılaşmışlar ayarlamıştır. Böylece kıza kendini alıştırmış ve her gittiği yerde gözlerinin kendisini aramasını sağlamıştır. Bununla da yetinmeyen adam, kıza âşık olan bir adamla arkadaş olmuş, kızın halasının da gönlünü kazanmıştır (Kierkegaard, 2020, s. 446-462).

> *"Bir kadın olarak benden nefret ediyor; hünerli bir kadın olarak benden korkuyor; cin gibi bir kadın olarak bana aşık. Ruhunda bu çelişkiyi ancak şimdi yaratabildim. Gururum, cüretkarlığım, tepeden bakmam, kalpsiz alaylarım onu baştan çıkarıyor."* (Kierkegaard, 2020, s. 464).

Johannes'in bahsetmekte olduğu baştan çıkarma sevmek değil, genç kızın kendisi ile yarışma isteğini anlatmaktadır. Fakat kızı beğenmekte olan başka bir adamın Cordelia'ya açılmasından korktuğu için -bütün planları suya düşecektir- farklı bir yol izlemiş ve kıza aşkını itiraf ederek onunla nişanlanmıştır.*"Nişandaki lanetlik ondaki etik. Etik plan ilimde de yaşamda olduğu kadar sıkıcı."* (Kierkegaard, 2020, s. 468). Bir estet olan Johannes için estetik varolma hali güzel, geçici ve hafiftir. Etik olan ise bir o kadar kaskatı ve köşelidir, bıkkınlık getirmektedir. Fakat nişanını etik varolma haline dâhil etmez, ona göre bu nişan bir uzlaşma yoludur. Estetik ve etiğin arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Etiğe saygısı vardır fakat ona geçmek gibi bir planı yoktur. Bu nişan sadece bir aldatmacadır (Kierkegaard, 2020, s. 449-466).

Johannes, Cordelia'ya yazdığı mektuplar ile onun özgüvenini yükselterek kendisine âşık etme yolunda her saniye ilerlemiştir. Estetiğin ilahi bir yanı vardır, oda sadece güzelle, edebiyatla, kadınla ilgili olmasıdır. Güzelliğin peşinden giden Johannes için aslında her şey bir oyundan ibarettir. Mektuplarda kullandığı edebi dil sayesinde amacına ulaşan adam için artık kızı bırakma zamanı gelmiştir. Kierkegaard, Johannes'in kadınları kendine âşık etmek için her şeyi yaptığını, istediğini aldığında ise arkasına bakmadan kaçtığını söylemektedir. O insanları manipüle eden,

etrafındaki her şeyi oyun alanına çeviren bir hayat görüşünü temsil etmektedir (Kierkegaard, 2020, s. 528-556).

Estetik varolma halinin büyük bir sorunu bulunmaktadır. Çünkü hayat her zaman yeni ve ilginç değildir, hayatın içinde bulunan sıkıntı, melankoli hali sıranın kendisine gelmesini beklemektedir. Buradan çıkarılacak en büyük sonuç; anlık hazların geçici oldukları ve estetlerin imkânsız bir işin peşinde koştuğudur. Estet, anlık hazzın peşinde koşarken hayatı kaçırmakla kalmaz, kendi özgürlüğünü de kısıtlar. Çünkü karar verme durumunun içine düşmemek için ideal olana sığınmayı tercih etmektedir. Zaman içerisinde kişi bir umutsuzluğun içerisine düşmektedir. Aynı hazların tekrarı sonucu ortaya çıkan bu umutsuzluktan kurtulmanın yolu ise sıçrama yaşayarak başka bir varolma haline geçmektir.

Kierkegaard tam da bu alanda Hegelci felsefeyi eleştirmektedir. Çünkü Hegel, estetik evrenin dışına çıkamaz, yaptığı tek şey çelişkileri görmezden gelmektir. *'Peki, insan estetik varolma halinin içerisinden nasıl çıkabilir?'* sorusuna cevap yine Kierkegaard'ın kendisinden gelmektedir. Seçim yapmak ve sorumluluk almak insanı *Etik varolma hali* adı verilen evreye geçirmektedir (Kierkegaard, 2020, s. 33-38).

3.2. ETİK VAROLMA HALİ

Kierkegaard, Ya/Ya Da adlı kitabının B'nin kâğıtlarını ve A'ya mektuplarını içeren ikinci cildinde etik varolma haline yer vermekte, estetik olandan etik olana geçişten bahsetmektedir. Bu bölümde Wilhelm adlı yargıcın A'ya yazdığı mektupları kullanarak etik varolma halinin önemine ilgi çekmek, estetik olanın ise sorunlarını incelemek istemektedir. Kierkegaard, bu iki cildi tek kitap altında toplarken kullanmış olduğu isimde varolma hallerinin farklı seçenekler olduğunu anlatmaktadır. Kişi, *Ya* estetik *Ya Da* etik varolma halini seçmektedir, ikisi de birer yaşam tarzıdır ve insan seçmekte özgürdür. Kierkegaard, bunlardan hangisinin üstün olduğunu söylemekten kaçınmıştır.

Wilhelm, yazdığı mektuplar ile A kişisinin temsil ettiği genç esteti bencil olarak görmektedir. Estetin tek derdi haz almak, sorunlar karşısında kaçmayı seçmektir. Estet, sorumluluklarının ve toplumsal yapının getirdiği ahlaki durumların farkında bile değildir. Etik olanda toplumsal alan içerisinde seçimler bulunmaktadır. Bu seçimler insana sorumluluk yüklemekte ve toplum içerisinde onu görünür hale

getirmektedir. Estetik varolma halini aşmanın bir yolunu veren Wilhelm, insan söz vererek, kendini bir şeylere adayarak, sorumluluk bilincine vararak sıçrama yaşayabileceğini söylemektedir. İki evren arasındaki en büyük fark ise evliliktir (Kierkegaard, 2020, s. 562-565).

B kişisinin, A kişisine yaptığı ilk eleştiri onun anlık aşkların -ilk aşkın- peşinde pervasızca koşmasıdır. A'nın sevdiği şeyin tesadüfi olanlar olduğunun farkındadır. Burada bahsedilmek istenen tesadüf ise genç bir kızın karşısına çıktığı, ona ilk baktığı andır. Bir estetin peşinde olduğu şey bu tesadüftür. Onlar evlilikten uzak durmak istemekte, gözlemci olarak kalmayı tercih etmektedirler. Kierkegaard, ilk olarak evliliğin estetik anlamını göstermeyi amaç edinmiştir. B kişisi -etik varolma halinde yaşamakta olan kişi- mektubunda, A'ya evliliğin ve etik varolma halinin ne olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. B, eşinden bahsederken sadece görünüşünden hoşlanmadığını aynı zamanda sabah uykudan uyandı, akşam yatarkenki hallerinin bile güzelliğinden bahsetmektedir. B kişisi için bu durumlar, onu o yapan özelliklerdir ve hayatın tesadüften daha anlamlı olduğunun göstergesidir. *"...o sevmiş olduğum tek ve ilk kişi ve Tanrıya tüm kalbimle yalvardığım bir şey var ki o da bana asla başka birini sevecek gücü bahsetmemesi."* (Kierkegaard, 2020, s. 567). Tanrıya bu yakarış bir aile duasıdır. Her iki tarafın da birbirleri için bu duayı ediyor olması evliliğe daha üst bir anlam katmaktadır. Evlilik hayatın ciddi yanıdır, iki kişinin birbirini seviyor olmasının değeri ölçülememektedir. Çünkü ilk aşk devamlı olarak diretmekte ve estetik bir anlam taşımaktadır çünkü erotikten ve şiirsel olandan uzak değildir ama dinsel bir anlamı içinde barındırmaktadır (Kierkegaard, 2020, s. 571-589).

Kierkegaard, Ya/Ya Da kitabının ikinci cildinde estetik hayatın yağmacılıktan ibaret olduğunu iddia etmektedir. Çünkü estetler birinin yanına fark ettirmeksizin sokulmakta ve güzel, mutlu anlarını çalarak kaçıp gitmekten başka bir şey yapmamaktadırlar. Kabul etmeyi istemeseler de içlerinde her zaman bir huzursuzluk bulunmaktadır. Tek yaptıkları aslında kendilerini aldatmaktır. Çünkü başkalarına zararları olmadığını düşünmektedirler. En büyük zararı kendilerine verdiklerini dahi fark etmemektedirler. İyi kalpli ve yardımsever yapıları olduğu göz ardı edilemez ancak bunlarda bile bir gösteriş bulunmaktadır (Kierkegaard, 2020, s. 567-572).

B kişisi, estetlerin hayat amaçlarının çelişkilerle dolu olduğunu söylerken bunu A'nın bir anısı ile örneklendirmiştir. A, bir gün sokakta yürürken iki kadın ile karşılaşır. Kadınlardan birinin *"Ah bir beş rbd param olsaydı!"* sözlerine kulak misafiri olan A kişisi hemen cüzdanında bulunan '5 rbd'yi kadına verir ve yoluna devam eder. Bakıldığı zaman yaptığı yardımseverliktir fakat o yola devam ederken bile kadının düşüncesini, yaşanan bu tesadüfü düşünmeye başlamıştır. Hayat amacı hem kaderin kendisi hem de Yüce Tanrı olmaktır. Çünkü bu yaşanan olayın Tanrı'nın işi olamadığını, bunu kendinin yaptığını düşünmektedir. Her şeyi Tanrı'nın eline emanet etmek yerine dolambaçlı bir yol tercih etmektedir. *"Sen ilahi ve beşeri yasalarla tesis edilmiş olan her şeyi hor görüyorsun ve ondan kurtulmak için de tesadüfiliğe sarılıyorsun."* (Kierkegaard, 2020, s. 573).

Estetiğin hatası varoluşun sadece tesadüf üzerine yaşandığı düşüncesidir. Hayata küstah bir bakış açısından bakmaktadırlar. İş görmek yerine sadece deneyimlemek ile yetinmek istemektedirler. İsa bile Tanrı'ya eş-değer tutulmak istemezken bu durumu bir ganimet saymazken, estetler kendilerine verilen zihinsel yetenekleri ganimet saymaktadırlar. Bir estet, genç olduğu sürece zihinsel kıvraklık ona yakışmaktadır. Fakat hayatın bir gerçeği vardır: Yaşlılık. Ömür geçip, insanın yaşamak için elinde çıkar yol kalmadığında sığınılacak liman anılar olacaktır. Gelip geçici hazlar değil, anılar elde kalandır. Evliliğe giden yolda aşk önce bir çaba içine sokulur, bu duygu bir karşıt üzerinde mücadele etmektedir. Bu mücadele ile yoluna devam eder. İşte estetik olan burada yatmaktadır. Evlilik etik varolma haline açılan bir kapıdır. Fakat günümüzde insanların evlilikten kaçmak istemelerinin temelinde korkaklık ve zevk düşkünlüğü bulunmaktadır. Evlilikte kurucu unsur erotik aşktır. Erotik aşk ortadan kaldırılırsa evlilik sadece duyumsal arzuların tatmini haline gelmiş olacaktır. O artık belirli bir amaca hizmet eden ortaklıktır (Kierkegaard, 2020, s. 575-583).

İlk aşkta bir insanın şanssızlık yaşaması sağlıklıdır. Acı vermiş olsa da inancını koruduğu için güzel olan budur: *"...bahtiyar kişilikler için ilk aşk bir o kadar da ikinci, üçüncü sonucudur."* (Kierkegaard, 2020, s. 604). Çünkü sonsuz bir nitelik barındırmaktadır. Bedbaht durumda olan kişi için ilk aşk anlık gerçekleşmektedir. Zamansallığın niteliğine sahiptir. Bir insan gerçekten âşık olup olmadığını anlayabilmektedir. Çünkü özgürlük ve zorunluluk getirmektedir. Âşık olan kişi karşı koyamadığı bir güçle karşısındakine çekilmektedir. Özgürlük tam da burada

hissedilir, özgün bir güven duygusunu da beraberinde getirmektedir. İlk aşktaki bu sonsuzluk onu ahlakileştirir ve Tanrı'ya şükrederek sevenler aşklarını Tanrı'ya atfetmektedirler. Hegel'in deyişiyle *"Estetik olan sonsuzlukta, estetik olmayan da bu sonsuzluğu sonlulaştıramamakta içkindir."* (Hegel, 2015, s. 137-138). Evlilik bir estet için sonsuzluk barındırmamaktadır. Estetik varolma hali için evlilik işkenceden farksızdır. Estetler her aşkı ilk aşk olarak kabul etmektedirler.

Etik varolma haline göre, insan bir kez sevmektedir ve ilk aşkına yani evliliğe sadıktır. İlk aşkta bulunan estetik unsur, evliliğin içerisinde de kendini göstermektedir. Evliliğin içsel sonsuzluğu edebi bir hayatı temsil etmektedir. *"Evlilik bir karakter okuludur."* (Kierkegaard, 2020, s. 629). İnsanlar evlilik sayesinde kendilerini eğitir ve geliştirirler, çocuk sahibi olmak için evlenirler, böylece neslin devamına katkı sağlarlar. Çocuk bir nimettir, yetişkinler çocuklardan çok şey öğrenmektedir. İnsan ev bark kurmak için evlenmektedir. Evde canı sıkılan insan hayvan sahiplenir, arkadaşları ile zaman geçirir. Fakat bir şeyin eksikliğini hep yaşar bu yüzdende evlenmeye karar verir. Bu düşüncede bencillik yoktur, aksine hem estetik hem de dinsel bir yana sahiptir. Evlilik aşkı, ilk aşktan daha güzeldir. Sürekliliği vardır. İçerisinde karşıtlıkların birliğini bulundurmaktadır, şiirselliğin kendisini temsil etmektedir (Kierkegaard, 2020, s. 627-637).

İçerisinde estetik güzelliği barındıran evlilik mutlu bir evliliktir. Fakat evlilikteki gizlilik mutlu bir evliliği engeller. Evliliğin yaşam ilkesi; samimiyettir, açık sözlülük, yüreklilik, anlayıştır. Estetiği korumak için dışsal yargıyı içsel olana dönüştürmek gerekmektedir. Aşk korunduğu sürece erotik olan korunabilir. Aşk estetik olanın ta kendisidir. Ya/Ya da kitabında A kişisinin ilk ciltteki yazılarında estetik aşka "*alışkanlık"* demesi, etik varolma halinde bulunan B'nin eleştirisine yol açmıştır. Etik varolma halinde yer alan bir kişiye göre -trajik kahramanlar- bu bir hakarettir. İkinci karşı çıktıkları şey ise tekdüzeliği bakımından evliliği tanımlayan estetiğin doğada bir eşinin olmadığının söylemesidir. Fakat trajik kahramanlar bu sözü iyi bir tarafa çekmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü doğada eşi olmaması evliliği güzel ve özel bir hale getirmektedir (Kierkegaard, 2020, s. 717-736). Estet '*fetheden ama sahip olmayan bir doğaya sahibim'* derken kendini küçük düşürdüğünün farkında bile değildir. Bilakis kendini üstün görmektedir. Görmedikleri şey, sahip olmadıkları için ellerinde bir şey kalmayacak olmasıdır.

3.2.1. Kişilik Gelişiminde Estetik Olan İle Etik Olan Arasındaki Denge

Kitabına *Ya/Ya Da* adını veren Kierkegaard'ın asıl göstermek istediği seçimlerdir. *Ya* o seçilmektedir *Ya Da* bu seçilmektedir ama kişi neyi seçerse seçsin yine de pişman olmaktan kurtulamamaktadır. Estetleri bir hiç olarak tanımlayan B kişisi, onların ilişkileri vasıtasıyla oldukları kişiye dönüştüklerini iddia etmektedir. Hayat onlar için bitmek bilmeyen bir eğlence merkezi olsa da gizliliklerini korumayı istemektedirler, kimsenin gerçekte kim olduklarını bilmelerini istemezler. Ne kadar gizlenmeyi seçseler de o maskelerin düşeceği zaman gelecektir. Her insanın tamamen şeffaf olmayan bir yanı bulunmaktadır. Fakat kendini açığa vuramayan kişi sevgiden yoksun kalmaktadır. Estetlerin asıl istediği şüphenin açlığını varoluşu tüketerek bastırmak, her şeyi yok etmektir (Kierkegaard, 2020, s. 739-744).

Etik varolma halinde bulunan kişi için seçim anı ciddi bir andır. Çünkü bir sonraki anda elinde seçenek kalmaması ve yaşanan şeyin tekrar yaşanması tehlikesi vardır. Kişilik bomboş tutulamaz ve duraklatılamaz. Kişilik dediğimiz şey seçim yapılmadan önce dahi seçime ilgi duymaktadır. Ertelenen her seçim, kişiliğin bilinçsizce ya da içinde bulunan karanlık güçlerle seçim yapmasına neden olmaktadır. Estetler ise seçim yapmak istemezler. Yapsalar bile bu mecazi anlamda yapılmış bir seçimdir. Çünkü seçtikleri şey estetik seçimdir, dolayımsızdır ve gerçek bir seçim değildir. İnsan seçim yaparken aynı zamanda iyi ve kötü arasında bir seçim yapmaktadır. *"...tek mutlak ya/ya da iyiyle kötü arasındaki seçimdir ama bu da mutlak olarak etiktir."* (Kierkegaard, 2020, s. 750). İyi ile kötü arasındaki farkın bilincine varabilen kişi etik varolma halinin içerisindedir. Seçim yapmak içsel sonsuzluğun dışa vurumudur. Bir kişinin yaptığı seçim yanlış olsa bile enerjisi -seçim yaparken bulunan enerji- sayesinde bunun farkındadır.

Seçimler içsellikle yapıldığı sürece kişilik arınıp varoluşun içine nüfus etmektedir. Kişi, ya estetik varolma halinde ya da etik varolma halinde yaşamayı seçmektedir. Estetik olanda yaşayan kişi seçim yapmaktan kaçınan kişidir. Etiğin farkında da değildir çünkü etik olan kendini gösterdiği anda -estet olduğunu söylese de- estetik tarzda yaşayamaz, artık etiğin hükümlerini bilmektedir ve o hükümlerin altındadır. Kierkegaard'ın kitabına da adını verdiği Ya/Ya Da aynı zaman da iyiyle kötü arasında seçim yapabilme anlamı taşımaktadır. İnsan nasıl yaşayacağını kendi seçmesidir. Fakat estetik olan kötüyü seçme anlamında değil kayıtsız olanı seçme

anlamında kullanılmaktadır. Etiği seçen kişi iyiyi seçmiş olacaktır. Mutlak seçimler sayesinde kişi etiği sabitlemiştir (Kierkegaard, 2020, s. 746-747).

Estetik varolma halinde yaşayan kişi ise anı yaşamayı seçer, görecelik içerisindedir ve sınırlı bilgiye sahiptir, şeffaflıktan yoksundur. Burada güzellik en üstün olandır, estetler arzuları için yaşamaktadırlar. Estetik hayat görüşünde bir umutsuzluk vardır. Umutsuzluğu kavrayanlar etik varolma haline geçmek için hamlede bulunabilirler. Bu umutsuzluk zihnen varlık göstermektedir, artık dünyadaki tutkuların bir anlamı kalmamaya başlamıştır. Umutsuzluğu da bir seçim olarak gören Kierkegaard, insanın umudunu yitirerek umutsuzluğu seçtiğini söylemektedir. Birbirinin tekrarı haline gelen günler insanın içerisinde şüphelere neden olmaktadır. Umutsuzlukta bu şüphelerdir. Çünkü insan şüpheler içinde hayat sürdürmenin imkânsız olduğunun farkındadır. *"Umutsuzluk kişiliğin şüphesidir… Şüphe düşüncenin kendisindeki içsel harekettir."* (Kierkegaard, 2020, s. 830). Estetlerin korktuğu şey ise budur, umutsuzluk etik varolma haline geçmeye neden olmaktadır. Fakat düşünce ve şüphe birlikte mutlak olanı bulduğunda huzura erişilecektir. Bu durumda etik varolma halinden kaçmak mutlak olandan kaçmaktır, kişi huzurdan da kaçmaktadır. Umutsuzluğun içindeki insan mutlak olanı seçmektedir çünkü zaten mutlaktır. Mutlak olan ise sonsuz geçerliliğin içindeki kendimdir. Kendimi seçmek mutlak olanı seçme anlamı taşımaktadır. Onun haricinde kalan tüm seçimler ise sonluluk barındırdığından mutlak olarak kabul görünmemektedir. Mutlak olanı seçme diğer bir deyişle kendimi seçme bir özgürlüktür. Çünkü seçilen ya mutlak kendiliktir ya da mutlak geçerliliği olan benim kendiliğimdir (Kierkegaard, 2020, s. 823-829). Aslında tek bir seçimden söz edilebilir. İyiyi seçmek iyi ve kötü arasında seçimi seçmek anlamını taşımaktadır.

Her estetik olan bir umutsuzluk taşımaktadır çünkü estetik hem olabilen hem de olmayanın üzerine kurulu bir varolma halidir. Bu yaşam tarzındaki insan -estet- ne ise odur. Etik varolma hali ise olmuş olanın üzerine kuruludur ve insan dolayımsız olarak ne olacaksa odur. Estetikte özgürlük yoktur, o kendini zorunluluk sayesinde geliştirmektedir. Etik yaşamdaki kişi iyi ve kötü arasındaki farkın bilincindedir, kötünün kendi içinde iyiden fazla olduğunu hissetse bile ilerleyerek iyiye yönelebilmektedir. İnsanın iyiyi kabul etmesi etik bir cesaret barındırır böylece evrensel kategorilerin hükmü altına girilir. Kierkegaard, umutsuzlukla gelen şeyin

evrensellik olduğunu iddia etmektedir. Çünkü estetler için umutsuzluk bir kopuş barındırmaktadır. Umutsuzluktan kaçan estetler hazzın içine saklanmaya çalışmaktadırlar. Etikte de haz bulunmaktadır fakat evrenselden aşağıda tutulmaktadır, kişi arzusu üzerinde hâkimiyete sahiptir (Kierkegaard, 2020, s. 781-800).

Estetin gördüğü şey olasılıklardır, bir durumdan haz alıp almayacağı dâhil bütün hayatını olasılıkların ve tesadüfün üzerine kurmaktadır. Etik varolma halinde bulunan trajik kahramanın gördüğü şey vazifedir. Estetik varolma halinde yaşayan insan her şeyi dışarıdan beklemektedir. Etik ise kendi yerini kendi seçmekte, egemenliğinden vazgeçmemekte, olumsuzluklarda ise cesaretini yitirmemektedir. Vazifesinin farkında olduğundan eyleme geçmektedir. Estetikte "*olmak ya da olmamak*" sözü geçerliyken, etik olanda her zaman bir çıkar yol bulunmaktadır. Estetik, hayattan tat alma derdinde iken, etik görevleri yerine getirerek yaşama derdindedir. Görev kendi içinde sahiplenildiği için insana huzur ve güven vermektedir. Etik evrensel ve soyuttur, kanun formu taşımaktadır. Trajik kahraman hayatını çoğunluğun koyduğu kurallar çerçevesinde yaşamaktadır. Estetler ise tesadüfi olarak yaşayan insanlardır, kişi -tek olarak- mükemmel olduğuna inanmaktadır. Estetin aşkı da tesadüfidir, etik varolma halinde evrensel olmak için çabalanır ve evlenerek evrenselliğe ulaşılır, trajik kahraman her zaman kendine karşı şeffaftır, kendini tanımaktadır. Sadece kişisel olarak değil sosyal ve dinsel olarak da kendini geliştirmektedir. Etik varolma haline geçen kişinin hayatı; sahicilik, anlam, güzellik ve güven kazanır, şüphecilikten uzaklaşır. Etik olandaki kişi yaşamak için çalışır, bu çalışma onun vazifesi, misyonu ve tutkusudur (Kierkegaard, 2020, s. 849-873).

Estetik varolma halinin getirmiş olduğu umutsuzluktan kurtulmanın yolu etik varolma haline özgür bir seçimle geçebilmektir. Etikte kişi ilk olarak evrensel olanı göz önünde tutmalıdır. Etik yaşamın sembolü evlilik olarak belirlenmiştir. Çünkü kişi bir karar alırken eşinin iyiliğini de düşünmek zorundadır. Etik varolma halini seçmek aynı zamanda iyi-kötü arasında seçim yapmaktır. Trajik kahraman; insana fayda sağlayacak sebepler için savaşan, dünyayı iyi olana yönlendirecek kuvvete sahip olduğuna inanan, iyimser bir savaşçılardır. Etik varolma halinin temsilcisi olan trajik kahramanlar, evrenseli ortaya koymak için kendilerini feda edebilecek kudrete

sahiplerdir. Sokrates gibi kahramanlar ölüme giderler, Agamemnon gibi kahramanlar ise ülkesi için kızını bile kurban edebilirler.

> "*Truva kralı Priamos ile Hekabe'nin oğlu olan Paris, Sparta kralı Menelaos'un karısı Helen'i kaçırır ve sonucunda Troya (Truva) Savaşı çıkar. Menelaus ve kardeşi Miken kralı Agamemnon önderliğinde, bir donanma toplanır. Bütün donanma, yelken açmaya hazırlandığında rüzgar aniden kesiliverir. Kahin bu durgunluğun Artemis'in öfkesinden kaynaklandığını, Agamemnon'un Artemis'e adanmış olan bir hayvanı öldürmekle ona karşı suç işlediğini söyler. Artemis'in öfkesi, ancak Agamemnon kendi kızı İphigeneia'yı ona kurban ederse yatışacaktır. Agamemnon baskılara dayanamaz ve kızını Akhilleus'la nişanlama bahanesiyle Mykenai(Miken)'den getirtir. Genç kız boşuna yalvarır. Agamemnon çaresizdir ve kızının kurban edilmesinde rahiplik etmek zorunda kalır. Artemis'in öfkesinin dinmesiyle gemiler tekrar yola koyulabilir. İphigeneia'nın kurban edilişi hakkında söylenen bir başka hikayede ise, Artemis sonunda genç kıza acımış, onun yerine bir maral(geyik) koymuş, sonra kendi rahibesi olmak üzere onu alıp Tauris'e götürmüştür."* (Cotterell ve Storm, 2012, s. 115).

Agamemnon, birçok insanın hayatını kurtarabilmek için kendi öz kızını kurban etmek zorunda kalmıştır. Amacı evrensel olanı korumaktır. Bazılarına göre, Artemis kızın canını bağışlamış, bazılarına göre ise kız kurban edilmiştir. Sokrates ise elinde kaçma fırsatı varken bunu reddetmiştir. Kaçtığı zaman fikirlerinin ve öğrettiklerinin yıkılacağının bilincindedir. Onlar trajik kahramanların en büyük temsilcileridirler. Dertleri evrensel olanı korumaktır.

3.2.2. Etik ve Ahlak

Kierkegaard'ın, ahlaktan çok etik kavramı ile ilgilendiği açıktır. Etik, örf ve adetler anlamına gelen 'ethos' sözcüğünün karşılığıdır (Kierkegaard, 2014, s. 9). Etik ve ahlak sözcük anlamı olarak bakıldığında özdeş kelimelerdir fakat içerik bakımından farklılık göstermektedirler. Ahlak iyi insan, etik iyi bir hayat fikri üzerine inşa edilmiştir. Ahlak, davranışların üzerine odaklanmaktadır yani bir eylemin iyi veya kötü, doğru ya da yanlış olup olmadığını değerlendirir. Bir davranışı incelerken mevcut ve geçerli normlar kullanılmaktadır, yasalarla uyumludur. Kişi görev ve sorumluluklarını yerine getiriyorsa iyi olarak kabul edilmektedir (Kierkegaard, 2014, s. 10-12). Kierkegaard, etik sözcüğünü ise örf ve adetlerinin üzerinde bir anlam olarak ele almıştır. Ahlak iyi insanı, etik ise iyi bir yaşamı vermektedir. Yani insan kendine karşı sorumluluk taşımaktadır. Etik olanın amacı; yaşam sanatı olarak kabul

gören iyi yaşamın nasıl olduğunu anlatmaktır. Kierkegaard'ın varolma hallerine vermiş olduğu isimlerden biri olan etik insana iyi bir yaşam tarzı sunmak istemektedir. Bunu ise ancak evrenselin içerisinde gerçekleştirebilir. Kişi sorumluluk alabildiğinde estetik varolma halini -bireyselliği- gerisinde bırakarak evrenselliğin içerisine girmiş olacaktır. Evrensellik artık bireysellikten üstündür.

Özetle; Kierkegaard *Ya/Ya Da* kitabında farklı iki hayat tarzından bahsetmektedir. Yukarıda da incelediğimiz gibi ilki zevkperest, anlık yaşayan, bağlanmayan, duygularının peşinde koşan estetik -varolma hali- yaşam tarzıdır. İkincisi ise görev bilinci bulunan, kendini yetiştirme isteği ve düzen sahibi olmakla özdeş etik yaşam tarzıdır. Kierkegaard ilk varolma hali olan estetiği vermiş olduğu bölümde şiirler, kısa aforizmalar ve müzikal tasvirler kullanmaktadır. Güzellikten, ayartmadan, operadan bahsetmektedir. Bu varolma halindeki yaşam tarzına sahip kişi, hayattan zevk almayı bilen biridir. Estet, zamanla herhangi bir ilişki kurmamaktadır çünkü hayatın akışına dâhil olmaktan kaçınmaktadır. Bu nedenle sonsuzlukla olan ilişkisi de zayıftır. Fakat her insan gibi onun da hayallerinde sonsuzluk yer almaktadır. Onu etikten ayıran en büyük ayrım burada karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sorumluluk alabilen, seçim yapabilen, sözler verebilen kişiler sonsuzlukla güçlü bir ilişki içerisindedir. Onlar hazın getirdiği sonsuzluğun değil, hayatın akışının getirdiği sonsuzluğu peşindedirler. Örneğin; evlenirken insanların birbirine verdikleri sözler onları sonsuza taşıyabilmektedir çünkü hayatın getirdiği sıkıntılara, melankolik ruh haline hatta boşluk hissine karşı birbirlerine yemin etmeleri onlara sonsuzluğun kapısını açmaktadır (Kierkegaard, 2020, s. 103-309).

Estetik yaşam öznelliğin içerisinde kalırken, etik varolma hali nesnel ve kamusaldır. Etik olanda bulunan kişilerde görev bilinci, değer ve kimlik bulunmaktadır. Etik olarak yaşam tarzı, kişinin kendisini kendisi olarak seçmesiyle başlamaktadır ve kendini bir sorumluluk olarak üstlenmesi anlamına gelmektedir. Ya/Ya Da kitabının ikinci bölümünde, estetik varolma halinde bulunan kişinin -estet- aslında umutsuzluğun pençesinde olduğu belirtilmektedir. Umutsuzluktan kurtulmanın yolunun ise etik olana geçmek olduğunu söylemektedir. Etik varolma hali sorumluluk bilincinin, kuralların, ödevlerin olduğu bir alandır. İnsanın etik varolma haline seçmesi kendi özgürlüğünü de gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Etik olanın en belirleyici özelliği evliliktir. Estetik varolma halinde olduğunu iddia eden kişi

evlenmek zorunda bırakılırsa çaresizliğin içine düşer, bu çaresizliğin içinde umutsuzluğu bile seçebilmesi onun için hala bir umut olduğunu müjdecisidir (Kierkegaard, 2020, s. 561-736). Çünkü bir seçim gerçekleşmiştir.

Etik varolma halinde toplumsal kurallar bulunmaktadır. Estetik görüşe sahip olan kişi bu kuralların insanın özgürlüğünü kısıtladığını iddia etmektedir. Fakat etik evrende özgürlük ve kısıtlama arasında bir ortaklık bulunmaktadır. Çünkü bu kurallar, ödevler insana kendini güçlü hissetme ve güvenlik hissi vermektedir. Fakat etik varolma halinde bulunan insanların da -trajik kahramanlar- er ya da geç umutsuzluğa kapılacağı aşikârdır. Çünkü bir tekrarın içine düşeceklerdir. Hayatın getirdiği dış etmenler oluşan tekrarı sekteye uğrattığında ise kişinin hayatına anlam katan ve güvende hissetmesini sağlayan tekrara dayalı kurallar ve ödevler yok olabilme tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Kierkegaard, kişinin yaşadığı güvenlik ve istikrarın kendini anlamlandırdığı bu alanın bir yanılsamadan ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Kişi hayatındaki seçimleri özgürce yapmaktadır. Özgürlük kavramı ise kaygı ve endişeyi içinde barındırmaktadır. Etik varolma halinin yetersizliği de burada oluşmaktadır. Böylece dinsel olan varoluş hali kendini göstermeye başlamıştır. Kierkegaard, *Ya/Ya Da'*nın son bölümünde *haklılık* kavramı üzerinde durmaktadır. Bu bölümde adalet dağıtan yargıcı, Tanrı huzurunda haklılıktan söz edilemeyeceğini söyleyen papaz karşılamaktadır. Haklılık kavramını sorgularken herkesten daha üstün bir sesin olduğunu, bu üstünlüğü ise sevginin sağladığını söylemektedir. Kendinden üstün olana yönelme ve onu koşulsuz şartsız sevmek ile dinsel varolma haline geçilmektedir (Kierkegaard, 2020, s. 743-947).

3.3. DİNSEL VAROLMA HALİ

Kierkegaard, *Johonnes de silentio* takma adıyla yazdığı *Korku ve Titreme* adlı kitabında Tanrı'nın yolunda giderek bir şeylere kavuşmayı ya da onun için bir şeylerden vazgeçerek ortaya çıkan sonsuzluğu incelemektedir. Dinsel varolma hali olarak adlandırdığı üçüncü evrede bulunan kişilere iman şövalyesi adı verilmektedir. İman şövalyesi, Tanrı için dünyevi isteklerinden vazgeçmeyi seçmektedir. Tanrı, insanın mantığının alamayacağı hatta absürt -saçma- sayacağı her şeyi yapma gücüne sahiptir. Kierkegaard *Korku ve Titreme* adlı kitabında İbrahim peygamberin oğlunu Tanrı için kurban etmek istemesini konu almaktadır. Etik varolma halinde bir babanın oğlunu daha üst ve yüce bir talep olsa dahi kurban etmesi hoş

karşılanmamaktadır. Dinsel varolma haline uygun olan bu kurban etme etikle bir çatışma içine düşmektedir. Etik olanda absürt, ayıp, günah olarak kabul gören şeylerin dinsel varolma halinde bu şekilde görülmemesi ikilemler yaratmaktadır. Dinsel varolma halinde belirleyici olan şey niyettir. İbrahim'in yapmış olduğunu eylem etik olarak ele alındığında caniliktir, dinsel olarak ele alındığında ise o bir iman şövalyesidir (Kierkegaard, 2014, s. 13-14).

3.3.1. İbrahim'in İmtihanı

Kierkegaard, *Korku ve Titreme* kitabının ilk bölümü olan *Duygularım*'da çocukluğunda dinlediği bir hikâyeden bahsetmektedir. Bu hikâyeye göre; Tanrı, İbrahim'i bir imtihandan geçirmektedir. Büyüdükçe bu hikâye daha çok dikkatini çekmeye başlamıştır. Fakat anlamakta da git gide zorlandığını fark etmektedir. Hikâyeyi dinledikçe tek yapmak istediği bu olayı canlı olarak görmek, İbrahim keder içerisinde oğlunu götürürken orada olmak, bu yolculuklarında İbrahim ve İshak'ın, Moriya Dağı'na tırmanışlarına eşlik etmektir. Çünkü fikrin coşkulu ürpertisini tatmak onun tek hayali haline gelmiştir: *"Ve Tanrı İbrahim'i tatlı sözlerle kandırdı ona dedi ki; İshak'ı çok sevdiğin biricik oğluna al ve Moriya denen diyara git ve oradaki sana göstereceğim bir dağda onu yakarak kurban et."* (Kierkegaard, 2014, s. 29).

İbrahim o gün sabah erken kalmış, oğlunu da alarak sessizce evden ayrılmıştır. Dört gün süren yolculuktan sonra Moriya Dağı'na ulaşmış, İshak'ı alarak dağa tırmanmaya başlamıştır. İbrahim, oğlu İshak'tan her şeyi saklamıştır. Oğluna hayır duasını etmiş, oğlu bu duayı kabul etmiştir. İshak durumu anladığında ise babasına yalvarmaya, ondan merhamet istemeye başlamıştır. Tam tepeye ulaştıklarında ise İbrahim oğluna *'onun babası olmadığını, bir putperest olduğunu ve bunu kendi arzusu için yaptığını'* söylemiştir. İbrahim'in bu sözleri kullanmasının nedeni, İshak'ın Tanrı'ya olan inancını kaybetmesindense kendini bir canavar olarak görmesinin daha iyi olacağını düşünmesidir. Sonunda ise İbrahim bıçağını çekmiştir ve o anda Tanrı'nın gönderdiği koçu görerek onu İshak yerine kurban etmiştir (Kierkegaard, 2014, 27-33).

Kierkegaard'a göre, insanların bir arada olmasını sağlayan kutsal güç olmasaydı hayat kasvetli ve bomboş olurdu. Bu dünyadan bir sürü insan geçti, gitti. Kimi

dünyaya karşı savaştı; kimi kendisiyle, kimi gücüyle, kimi acizliğiyle, kimi bilgeliğiyle, kimi ise aşkıyla kazandı, bazen de bir şeyler feda edilmek zorunda kalındı. İbrahim ise bu kimselerin en büyüğü olma şerefini kazandı. Onun gücü çaresizliğinden, bilgeliği hatasından gelmekteydi. Bu dünyadan göçüp giderken bile zekâsını geride bırakıp, imanını yanına alarak gitti (Kierkegaard, 2014, s. 35-36).

> *"Tohumuyla yeryüzündeki tüm nesillerin de kutsanacağı vaadine İbrahim imanı sayesinde baş eğmiştir. Zaman geçti, seçenekler sürdü, İbrahim iman etti; zaman geçmeyi sürdürdü, anlamını yitirdi, İbrahim iman etti. Umudu olan biri daha vardı yeryüzünde. Zaman geçti, akşam yaklaştı; o umudunu unutacak kadar adi olmadı, bunun için de asla unutulmayacak. Sonra matem tuttu, ve matemi ona hayatın ettiği gibi oyun etmedi, onun için yapabileceği her şeyi yaptı, ve o matemin tatlılığında boşa çıkan umudunu sahiplendi."* (Kierkegaard, 2014, s.37).

Matem insana has olma özelliği taşımaktadır. Dönüp baktığımızda İbrahim bıraktığı bir ağıt bulunmamaktadır. O hep iman etmiş ve çok istediği o çocuğa sahip olmuştur. Tanrı ondan oğlunu kurban etmesini istediğinde İbrahim, bir kere dahi şüphe etmeden sadece iman etmeyi seçmiştir. Oğlunu kurban etmeye giderken eşi Sara'ya hiçbir şey söylememiştir. Eliezer'e -uşağı- hiçbir şey söylememiştir. Söylese bile onu kimsenin anlatmayacağının farkındadır. İshak, İbrahim'e Tanrı tarafından vaat edilmiş bir çocuktur. Yine de çocuğuyla sınandığında isyan etmemiş, şüphe duymamış ve bıçağını çekmiştir (Kierkegaard, 2014, s. 37-43). O artık bir iman şövalyesidir.

3.3.2. İman Şövalyesi

İbrahim'in yapmaya kalkıştığı şeye etik açıdan bakılırsa oğlunu öldürmeye götüren baba olarak görünmektedir. Dinsel açıdan ise oğlunu Tanrı için kurban eden iman şövalyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. O içinde Allah korkusu taşıyan, Tanrı'nın seçilmiş kuludur. İman şövalyeleri hüzünlerini tevekkülle aktarırlar. Onlar absürt -saçma- sayesinde yeni bir varlık halini almışlardır. İman şövalyeleri durmaksızın sonsuzluk hareketinin içerisindedirler. Önce her şeye boyun eğmiş ardından absürt sayesinde tutunmuşlardır. Düştüklerinde kalkmasını bilseler de bazen vicdani bir tereddüt yaşamışlardır. Fakat bu düşüşte dahi yürümeye devam eder gibi görünmeleri onların mucizesidir. Ucunda saltanat olsa bile aşklarından -Tanrı'ya duyulan aşk- vazgeçmezler (Kierkegaard, 2014, s. 56-63).

> *"Maneviyattan konuşurken her şey olanaklıdır, fakat sonlu dünyada olanaklı olmayan çok şey bulunur. Şövalye işte bu olanaksızlığı, onu manevi bir ifade bularak olanaklaştırır, fakat onu manen ifade etmesi, ondan vazgeçmek suretiyle olur."* (Kierkegaard, 2014, s. 64).

Tanrı için her şey olanaklıdır, insan zihni bunları kavrayamamaktadır çünkü sonlu dünyanın içerisinde yaşamını sürdürmektedir. İman şövalyesi ise olanaksızlıkları Tanrı'ya tevekkül ederek, ona manevi bir anlam katarak olanaklı hale getirir. Sonsuz tevekkülde huzur vardır ve o imandan önceki son basamaktır. Kişi absürtün kendisini kurtaracak tek şey olduğunu iman sayesinde anlamaktadır. İman ise yaşamın paradoksudur. Kierkegaard'a göre, insanların tevekkülden sonra absürte dayanarak arzu ettikleri her şeye sahip olabilmeleri insanüstü bir güç gerektirmektedir. İman şövalyesi sonsuzluğun varisidir ve tek mutlu olan kişidir (Kierkegaard, 2014, s. 66-75).

Etik ise evrensel bir yapıya sahiptir. Kişi bu evrensellik içerisinde tekil olamaya çalışırsa günah işlemiş sayılmaktadır. Birey için iyi olan asıl şey evrensele -tümele- karşı ahlaki sorumluluklarını yerine getirmektir. Hegel, insanın iyilik ve vicdan ile kişisel olabileceğini söylemektedir. Kişi ya günahkâr ya da namuslu olmaktadır. Bu konuda Kierkegaard, ona katılsa da İbrahim'i ele alırken onu direk iman şövalyesi saymasına, etik açıdan cani olarak görmemesine karşı çıkmaktadır. En yüksekteki etik namus sahibi kişidir. İmandaki paradoks; kişi tekil olarak evrensel olanın üzerindedir. Etik yaşam tarzında bir baba oğlunu kendini sevdiğinden daha yüksek bir sevgi ile sevmelidir (Kierkegaard, 2014, s. 77-82). İbrahim, İshak'a karşı gösterdiği bu kurban etme adımı ile etiği askıya almaktadır. *"...trajik kahraman ahlaki meziyetle büyürken, İbrahim sırf kişisel bir meziyetle büyür."* (Kierkegaard, 2014, s. 84). Etik varolma halinde yaşamakta olan kişi etiğin kuralları doğrultusunda büyümektedir. Kişisellik bir kenara bırakılmıştır, eylemlerde çoğunluk göz önünde tutulmalıdır. Fakat İbrahim etik olanın üzerindedir. Kişisel sevgisi -Tanrı'ya- kurallardan sıyrılmasını sağlamaktadır.

Jefta'da bir trajik kahramandır, Ammonitleri yenerse yolda karşılaşacağı ilk kişiyi Tanrı'ya kurban edeceğine söz vermiştir. Fakat karşılaştığı kişi kendi kızı olmuş ve halkını korumak için onu kurban etmiştir. Lucius Junius Brutus, oğullarının taht için komplo kurduklarını öğrenince onları idam ettirmek zorunda kalmıştır. İbrahim'in kurbanı ise ne halkı korumak ne de devletini korumak içindir. O, Tanrı istedi diye,

imanını kanıtlamak için bunu yapmıştır. İbrahim'in tekil olarak tümelden üstün olması aktarılamaz bir paradokstur. Onu trajik kahramanlardan ayıran şey de burada yatmaktadır. İman, onun tutkusudur ve onu imanın babası yapacak olan da budur. Etik varolma halinde de tanrısallık bulunmaktadır ve her görev aslında Tanrı'nın görevidir. Fakat Tanrı ile bağ yoktur, o görünmezdir. Etikte insanın görevi; içsellikten çıkıp dıştan görünür bir ifade ile evrensele, tümele dönüşmektir. İman paradoksunda ise insan evrenselden daha yukarıda bulunmaktadır. İman şövalyeleri mutlak bir görev üstlenmiş, tekil olarak Tanrı ile mutlak bir bağ kurmaktadırlar (Kierkegaard, 2014, s. 82-92).

Trajik kahraman evrensel olmak için kendinden, iman şövalyesi tekil olmak için evrenselden vazgeçmiştir. İbrahim oğlunu götürürken Sara'ya, Eliezer'e hatta İshak'a bile tek kelime etmemiştir. *"Estetik kahraman suskundur. Kaldı ki, etik onu suçlu görür."* (Kierkegaard, 2014, s.143). Estetik varolma hali birinin hayatını kurtarmak işin ucundaysa sessiz kalma imkânı sunmaktadır. Fakat İbrahim'in sessizliği oğlunu kurtarmak için değildir. Susmasının nedeni beşeri önsezisidir. Etik olaylara ve eylemlere açıklık getirir ama İbrahim susmuştur. Ne bir estet ne de trajik bir kahramandır. O konuşmaktan aciz durumdadır. Tevekkülün sonsuz hareketi ile oğlundan vazgeçmiştir. En üst mertebeye kendi seçimi ile çıkmıştır. Kimsenin kendini anlamasını beklememektedir (Kierkegaard, 2014, s.93-107).

Dinsel varolma hali genel olarak ele aldığında Kierkegaard'ın son evresi olduğu görülmektedir ve onun *Korku ve Titreme* adlı kitabında yer almaktadır. Konusu, bireyselciliğin bir kenara bırakılması ve Tanrı için yaşamaktır. Tanrı'nın bütün günahları affettiğini kabul ettiğinde Kierkegaard, dinsel varolma haline ulaşılmış olunduğunu düşünmektedir. Risk olmadan iman da olmamaktadır. Tanrı'nın varlığına dair kesinlik olmamasına rağmen Tanrı'ya tutku ile bağlanmak gereklidir. Tanrıya kişisel şekilde inanmaya karar verme imandır. Dinsel varolma hali üstündür çünkü Tanrı'ya koşulsuz inanma ve bağlanmadır. Fakat herkes için doğru yaşam tarzı değildir. Dinsel olanın en önemli temsilcisi Hz. İbrahim'dir. İmanın başladığı yerde düşünce devre dışı kalmıştır. Din akla aykırıdır, ahlaksal olan ise akıldır. Dinsellik, Tanrı ile teke tek ilişki içinde evrenselliği aşmaktadır. Ahlaksallıkta ise evrenselliğe boyun eğilmektedir. Tanrı imanı test ederken etik olmayan şeyler isteyebilir. İbrahim'in, kurban etmek için İshak'ı kurban yerine götürmesi dinsel bir

olgudur. Karısı dâhil hiç kimseye bir şey söylemeden bunu sadece Tanrı için yapmıştır. Dinsel anlamda bakıldığı zaman İbrahim son evrenin en büyük temsilcisi olma özelliğini taşımaktadır. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi olayına dinsel değil de etik olanda bakılırsa İbrahim bir baba olarak evrenselliği bir kenara bırakmıştır, yaptığı etik açıdan suçtur. Çünkü bir babanın görevi çocuklarını korumaktır, onları kurban etmek etik açıdan hoş karşılanmamaktadır. Bu nedenden etik açıdan İbrahim'in yapmaya çalıştığı asla anlaşılmayacak aksine o bir evlat katili olarak görünecektir.

Bir trajik kahraman olan Agememnon ile İbrahim arasındaki fark akla yatkınlıkla ilgilidir. Agememnon, kızını kurban ederken bunu etik açıdan zorunlulukla yapmıştır çünkü bir kişinin ölümü daha fazlasının yaşamasına vesile olacaktır. Bu yüzden o trajik bir kahramandır. İbrahim ise oğlunu kurban ederken bu olayı belli bir nedenden ötürü değil, sadece Tanrı için yapmıştır.

Dinsel varolma haline geçişte tüm hallerde olduğu gibi sıçrama ile gerçekleşmektedir. Estetik varolma halinde bulunan ve zamanla hazlardan sıkılan birey etik olana geçebilmektedir. Bunun en güzel yolu ise evlenmektir. Sorumluluk almayı sağlayan evlilik etik varolma haline açılan bir kapı olma özelliği taşımaktadır. Zor olan ise dinsel olana geçmektir. Evrenselliği bir kenara bırakmak göründüğünden daha zordur. İbrahim ise bunu başararak en yüksek varolma haline sıçrama yaşamıştır. Sıçramaları sağlayan şey kişinin hür iradesiyle yaptığı seçimlerdir. İnsan özünü oluştururken kendisine verilmiş olan yetenekleri kullanmaktadır. Kullanılan bu yetenekler ise seçim yapmakta insana yol göstermektedir. Türk bir filozof olan Takiyettin Mengüşoğlu'nun fenomenler olarak adlandırdığı bu yetenekler insanda doğuştan pasif olarak bulunmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 21-23). Kişinin seçim yaparak varolma hallerine geçebilmesi ve kendine en uygun yaşam tarzını belirleyebilmesi için önce kendisinde bulunan fenomenleri -yetenekleri- aktif hale getirmelidir.

4. TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU VE İNSAN FELSEFESİ

Takiyettin Mengüşoğlu, 1905 yılında Malatya'nın Hekimhan ilçesinin Ağılbaşı mahallesinde dünyaya gelmiş olan Türk bir filozoftur. Orta öğrenimini Sivas'ta tamamlamıştır. İnsan dünyasının içerisinde bulunan somut problemler için özgün bir felsefi antropoloji geliştirmiştir. Almanya'da Maarif Vekâleti'nin sağlamakta olduğu burs sayesinde felsefe bölümünden mezun olmuş, doktora eğitimini de Almanca olarak tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde profesör olarak görev almıştır (Mengüşoğlu, 2015, s. 5). 1971 yılında yayımlamış olduğu *Felsefi Antropoloji -İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikler-* ve 1979'da yayımladığı *İnsan ve Dünya, Hayvan ve Çevre* adlı kitaplarını birleştirerek *İnsan Felsefesi* adını verdiği kitabını yayımlamıştır. Bu kitapta insanın neliği, varlık yapısı incelenmiştir. Mengüşoğlu, İstanbul Üniversitesi'nde, Felsefi Antropoloji dersi verdiği sırada araştırmalarına ilk olarak biyolojik alanda başlamıştır. Uexküll'ün bütüncül biyolojisini insan felsefesine uyarlamaya çalışmıştır. İnsan felsefesi ile ilgili araştırmaların bütünlük oluşturmadığını, insana sadece çeşitli açılardan -sosyolojik, psikolojik- bakıldığından yakınmış, tek yanlı insan felsefesine karşı çıkmıştır (Mengüşoğlu, 2015, s. 13-14). Mengüşoğlu'na göre, felsefe son elli yıldır insana yönelmiş durumdadır. Oluşan bu alana ise *felsefi antropoloji* adı verilmektedir. Mengüşoğlu felsefi antropolojisini kurarken ontolojik temeller kullanmıştır.

4.1. ONTOLOJİK TEMELLERE DAYANAN ANTOPOLOJİ

Mengüşoğlu'nu batı antropolojisinden ayıran en önemli özelliği felsefesindeki ontolojik temellerdir.

> *"Bu nitelikte olan felsefi antropoloji, artık insanın biyolojik özelliklerinden, iş hayatından, ruh ile beden arasındaki ilişkisinden, süje veya bilinç alanlarından değil, insanın somut varlık-bütününden bu varlık-bütününde temeli bulan varlık–koşullarından, fenomenlerinden hareket edecektir."* (Mengüşoğlu, 2015, s. 21).

Ontolojik temellere dayalı olan antropoloji insanın varlık koşulları ile hareket etmesi gerektiğini söylemektedir. Varlık koşulları olarak adlandırılan fenomenler sayesinde insan yapan, bilen, tarihi olan, gören, tavır alabilen, seven, eğiten ve eğitilen, devlet kuran, çalışan, yaratıcı olan, konuşan bir yapıya sahip olmaktadır. Bu nedenle fenomenlere '*insanın varlık koşulları*' adını verilmektedir. Fenomenler her insanda doğuştan bulunmaktadır fakat aktif halde değillerdir. Kişinin seçim yapabilmesi,

eylemde bulunabilmesi için önce fenomenlerini aktif hale getirmesi gerekmektedir. Kierkegaard'ın varolma hallerinden herhangi birini -estetik, etik ya da dinsel- seçebilmek veya yaşam tarzını benimsediği varolma halinden başka bir varolma haline geçebilmek için kişinin öncelikle fenomenlerini aktif hale getirmesi ve geliştirmesi gerekmektedir. Çünkü varolma halleri arasındaki geçiş sıçrama yolu ile gerçekleşmektedir. Sıçramayı sağlayan ise kişinin özgürce yapmakta olduğu seçimlerdir. Fakat fenomenlerini kullanamayan kişi seçim yapmakta zorlanacak hatta seçim yapamayacaktır.

Mengüşoğlu'nun ontolojik temellere dayanan antropolojisi; yalın, önyargısız ve naif bir görüştür. Temelinde insanın yapıp ettiği fenomenler bulunmaktadır. Eylemleri sonucu insan başarıya ulaşmaktadır. Fenomenler bir yetenektir, bir başarıdır, insanın olduğu her yerde, her alanda bulunan varlık koşullarıdır. Ontolojik temellere bağlı felsefi antropolojide insanı özel bir varlık olarak ele alınmaktadır.

> *"Bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür ve tarihsel bir varlık olan, idealleştiren, bir şeye kendisini veren, çalışan, eğiten ve eğitilebilen, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, disharmonik, biyopsişik bir varlık olan insan."* (Mengüşoğlu, 2015, s. 77).

Mengüşoğlu ontolojik temellere dayanan antropolojisini oluştururken Kant'ın görüşlerini benimsemektedir. I. Kant kendi teorisini, insanın doğal olarak var olan yeteneklerini geliştirmek için aldığı eğitime, amacına, çalışmasına, başardıklarını diğer nesillere aktarmasına, devlet kurma gibi yapıp-etmelerine dayandırmaktadır. İnsanı gelişme yönü açık olan otonom bir varlık olarak ele alan Kant, antropolojinin ön koşulunu oluşturmuştur. Otonom, insan ve hayvan arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Otonom varlık özgürdür, özgürlük insana seçim yapma hakkı tanımaktadır. Kant, insanı '*savunma aracından yoksun olan bir varlık'* olarak tanımlamaktadır. İnsan bir olasılıklar varlığıdır, işlenmemiş yeteneklerle dünyaya gelmiştir (Mengüşoğlu, 2015, s. 64-68).

> *"...doğa insanın hayvan varlığının mekanik düzenini aşan her şeyi kendisinin meydana getirmesini, içgüdüye bağlı kalmadan kendi aklı sayesinde elde edebileceğinden başka, hiçbir mutluluğa, yahut yetkinliğe ulaşmamasını ondan istemiştir. Çünkü doğa gereksiz hiçbir şey yapmaz ve amaçlarına erişmek için başvurduğu araçlardan yararlanma bakımından savurgan değildir. Doğa, insana akıl ve ona dayanan isteme özgürlüğü vermekle, insanı donatmasındaki niyetini açığa vuruyor. İnsan*

> *artık içgüdünün yönetimine bırakılamazdı. Çünkü o doğal ve doğuştan bir bilgi ile donatılmamıştı. O her şeyi kendisi yapmalı idi."* (Mengüşoğlu, 2015, s. 69).

Bu yetenekleri geliştirmek insanın sorumluluğundadır. '*İnsan yetenekleri nasıl geliştirmelidir?'* sorusunun cevabı yine Kant tarafından verilmektedir. İnsanın yeteneklerini işleyebilmesi için gerçekleştirmesi gereken koşullar bulunmaktadır. Bunlardan ilki bakımdır, bakım ebeveynler tarafından henüz yeteneklerini kullanamayan çocukların kendilerine zarar vermesini önleme amacı taşımaktadır. İkinci koşul eğitimdir, eğitim insana disiplin ve öğrenme sağlamaktadır. *"...insan ancak eğitim sayesinde insan olabilir; insan eğitimin meydana getirdiğinden başka bir şey değildir."* (Mengüşoğlu, 2015, s. 71). İnsan eğitim sayesinde amacına ulaşmaktadır fakat önce bu amacın idesini bulmalıdır.

İdesini bulabilen kişi doğal yeteneklerini nasıl geliştireceğini öğrenmeli bu bilgilerini ve yaşadığı başarılarını gelecek nesillere aktarmalıdır. Fakat bu başarılara ulaşmak için çalışmak gereklidir. İnsanın ailesi tarafından bakım görebilmesi, eğitim alabilmesi, çalışması için ve bütün bunları gerçekleştirebilmesi için bir topluma, devlete ihtiyacı vardır. Estetik varolma halinin sınırları içerisinde bu koşullardan bahsetmek zordur. Estet, kendi başına mükemmel olduğunu düşünen kişidir. Kuralları reddeder, devlet düzeni onun için kısıtlama anlamı taşımaktadır. Estetik yaşam tarzı aynı zamanda göreceli bir yapıya sahiptir. Nesnel bir bilgiden söz etmek zordur. Çünkü estet kendi düşüncesi ve bilgisi dışına çıkmayı reddetmektedir. Önemli olan tek şey hazlardır, yeteneklerini geliştirmek için eğitim görmek, çalışmak onun için zaman kaybıdır. Başarıları ise sadece tutkudur. Öznel bir yapıya sahip olduğundan gelecek nesillere aktarılamaz.

Dinsel varolma hali, Tanrı'nın buyrukları ile ilgilenmektir. İnsan kendini aşmış, en yüceye ulaşmıştır. Buna rağmen iman şövalyelerini anlayabilmek zor bir uğraştır. Yeteneklerin işlenmesi için uygun ortamı sağlayamamaktadır. Çünkü dünyevi olanlardan arınmıştır. Etik varolma hali ise nesneldir. Çalışmak, eğitim görmek ve vermek, başarıları aktarmak, devlet kurmak gibi fenomenleri içerisinde barındırmaktadır. Mengüşoğlu'nun bahsetmekte olduğu fenomenlerin aktif hale getirilebilmesi için en uygun varolma hali etik olandır. Yeteneklerin işlenmesinde gerekli olan koşulları sağlamaktadır. Oluşan koşullar ile fenomenler aktif hale

getirilmektedir ve kişi seçimleri sırasında ya da eylemde bulunacağı zaman bir fenomen olan değer duygusuna başvurmaktadır.

4.2. İNSANIN YAPIP-ETMELERİ VE DEĞERLER

İnsan değerler sayesinde seçim yapmakta, eylemde bulunmaktadır. Mengüşoğlu, insanın yapıp ettiklerini üç gruba ayırmaktadır. Birinci grupta insandan ya doğrudan ya da dolaylı yoldan karar vermesini isteyen yapıp etmeler bulunmaktadır. Bir plan ya da niyet bu alana örnektir. Bilimin, felsefenin, etiğin, politikanın, sanatın hatta ekonominin içinde bulunan yapıp etmeler bu gruba girmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 150). İkinci grupta ise koşula bağlı kalmadan gerçekleştirmek istenen yapıp etmeler bulunmaktadır. Birinci grup eylemleri ile bağlıdır. Günlük hayatın kaygıları ile oluşan yapıp etmelerdir. Üçüncü grupta artık otomatik olarak gerçekleşen eylemler bulunmaktadır. Örneğin; araba kullanma, kapı açma gibi yapıp etmelerdir. Başlangıçta öğrenme mevcuttur sonra ise yapıp etmeler otomatik hale gelmiştir. Gruplar arasında bağ bulunmaktadır. Yapıp etmeler Kierkegaard'ın varolma hallerinin hepsinde -estetik, etik, dinsel- bulunmaktadır. Bir insanın yaşaması için bu yapıp etmeleri gerçekleştirmesi gerekmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 150-152).

İnsanın seçim yapması ve eylemde bulunması değerleri duyan bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Değerler sayesinde hayat rastlantıdan ibaret değildir. Seçim yapacak ya da eylemde bulunacak kişi bir karar verme aşamasından geçmektedir. Hayat hedef ve amaçlarla doludur. Fakat insan bu hedefleri ve amaçları bir kere de gerçekleştirme olanağına sahip değildir. Seçim yapmadan, eylemlerini gerçekleştirmeden önce amaç ya da hedefini sıralamalıdır bunu sıralama da değerlerle yapılmaktadır. Değerleri soyut kavram olarak gören, varlığının olmadığını ileri sürenler ön yargıya neden olmaktadır. Bu nedenle insan kendi koymuş olduğu normlara yönelmektedir fakat bu normlar görecelidir (Mengüşoğlu, 2015, s. 153-158).

Değer kavramı tarih boyunca çeşitli anlamlar taşıdığı için felsefenin ona karşı olumsuz bir havası oluşmuştur. İlk olarak Nietzsche, değerlerin somut olduğunu söylemektedir. Onların eylemleri yönlendirdiğini, bu yönlendirmenin dışına çıkanların ise skolastik hale geldiğini iddia etmektedir. *"...değerler hayattan*

kopmuş, idealize edilmiş olurlar ve değerler yapıp etmelerimizi yönetecek yerde, yapıp ettiklerimizi mahkum ederler." (Mengüşoğlu, 2015, s. 157).

Mengüşoğlu'nun vermiş olduğu fenomenler arasında bir bağ bulunmaktadır. Fakat kişi fenomenlerin hepsini aynı zaman aralığı içerisinde gerçekleştirememektedir. Bu nedenle bir plana ihtiyaç duymaktadır. Yapılması gereken ilk adım planlama yaparak sıra oluşturmaktır. Daha sonra ise seçimler yapmalı ve yapılan bu seçimler davranışa dönüştürmelidir. Seçim yapmayı değer duygusu sağlamaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 22). Kişi önce seçebileceği şeyleri sıraya koymalıdır. Daha sonra kendisinde doğuştan bulunmakta olan değer duygusu ile önceliklerini belirlemeli ve seçimini yapmalıdır. Değer duygusu bir fenomendir. Kierkegaard'ın varolma hallerinin herhangi birini seçmek bu değer duygusu ile yapılmaktadır. Seçilebilecek üç varolma hali bulunmaktadır. Estetik, etik ya da dinsel varolma hali kişinin önünde bulunan seçeneklerdir. Değer duygusu içerisinde hazzı bulunduran estetiği seçerek estet, evrenseli bulunduran etiği seçerek trajik kahraman olur. Dinsel varolma halinde ise değer duygusu herkesten ve her şeyden yüce olanı -Tanrı'yı- barındırmaktadır.

Mengüşoğlu değer duygusu dâhil fenomenleri ortaya koyarken ontolojik temeller kullanmaktadır. Antropoloji de ise, insanı yöneten değer sayısı fazladır. Nietzsche göre, *"iyi"* kavramının bile birçok değer anlamını taşımaktadır. Değerler insanın eylemlerine yön vermektedir. İnsanın sayısız yapıp etmeleri olduğu kadar, sayısız eylem alanları bulunmaktadır. Bu alanlar eylemin türüne ve niteliğine göre farklılık göstermektedir. Üç değer grubu bulunmaktadır. Bu değer grubunun en üst basamağını yüksek değerler oluşturmaktadır. Değer duygusunun açıklığına ve eyleme göre doğrudan ya da dolaylı yoldan gerçekleştirilen eylemleri yönetmektedir. Değer duygusu çok açık ise eylem doğrudan gerçekleştirilir. Açık bir değer duygusu yok ise dolaylı olarak eylemde bulunulmaktadır. Dolaylı olarak gerçekleşen eylemler insanda duraksamaya yol açmaktadır ve eylemi ağır basan düşünceye göre sergilemektedir. Eylemi gerçekleştirmek değerin gücüyle orantılıdır. Örneğin; Kierkegaard'ın varolma hallerine göre, insan ya estetik ya etik ya da dinsel varolma halini seçebilme özgürlüğüne sahiptir. Fakat hepsini aynı anda seçememektedir. Aile hayatına düşkün olan, sorumluluklarının bilincinde olan insan etik olana yönelmektedir, bu eylem doğrudan gerçekleştirilir. Çünkü değer duygusu açıkça kendini belli etmektedir. Fakat seçimi yapan kişi bu varolma halleri arasında kalmış,

kafası karışmış ise oturup düşünecek ve birine karar verecektir. Burası ise dolaylı yoldan bir seçim vardır. Hesaplama, karşılaştırma bulunmaktadır. Yüksek değerlere; sevgi, nefret, doğruluk, yalancılık, hak ve haksızlık, inanma, dostluk, saygı, iyi ve kötü, masumluk, saflık gibi örnekler görülebilir (Mengüşoğlu, 2015, s. 162-164). İyi ve kötünün ayrımını yapabilen kişi etik varolma halinde yaşayan kişidir. Yüksek değerler genel olarak etik olanda kendilerini göstermektedirler.

Değer grubunun ikinci basamağında ise araç değerler bulunmaktadır. Bu gruba yarar, çıkar, çekememezlik, kuşku, kıskançlık, maddi değerler gibi örnekler verilebilir. İnsan hayatı değerlere dayansa da bu değerleri gerçekleştirmek yüksek değerleri geride bırakmak gerektiği anlamına gelmemektedir. Araç değerler sadece dolaylı yoldan gerçekleştirilebilir. Yüksek değerlerdeki dolaylı yoldan eylemde bulunma bir koşula bağlıyken, araç değerlerde koşul bulunmamaktadır, dolaylılık doğrudan verilen bir fenomendir. Yüksek değere karşıdır ve eylemleri yönetmeye çalışmaktadır. Araç değerlerde çeşitli hesaplaşmalar, kavgalar, yarışmalar olabilir ve devletin yasaları ile düzenlenmektedir. Araç değerler insanları düşmanlaştırarak birbirinden ayırabilirken, yüksek değerler birleştirme gücünü kendisinde barındırmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 165-168).

Estetik varolma halinde bulunmakta olan değer grubu gibi gözükse de araç değerler genel anlamda etik olanda kendisini göstermektedir çünkü estetler hayatın tesadüften ibaret olduğunu düşündükleri için değer duygusundan yoksundurlar. Son grupta ise *davranış değerleri* yer almaktadır. Bunlar; gelenek ve görenekler, görgü kuralları, moda, alışkanlık gibi değerlerdir (Mengüşoğlu, 2015, s. 169). Gelenek ve göreneğe sahip olmak için nesnelliğe sahip olmak gerekmektedir. Nesnellik etik yaşam tarzına aittir. Kişi bir seçimde ve eylemde bulunurken ya da seçimini ve eylemini gerçekleştirdikten sonra birçok bilgiye sahip olmaktadır. Bilgi insana ait olan bir fenomendir. İnsan seçimlerinde bilgi fenomenine de sıkça başvurmaktadır.

4.3. BİLEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Bilgi; insanı insan yapan, onun varlığını gösteren bir alandır ve varlık koşulları arasında bulunmaktadır. Kant'a göre; doğa insanı bilgi ile donatmamış, insan işlenmemiş yeteneklerle dünyaya gelmiştir. Bu yüzden insan kendini geliştirmeli, aklını kullanmalıdır. Başardığı her şey kendi başarısıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 96-

101). İnsan seçim yaparken, plan oluştururken, eylemde bulunurken kendisinde var olan bilgileri kullanmaktadır. *"Bilgi teorisi, bilgiyi süje ile obje arasındaki bir ilişkinin ürünü olarak inceler."* (Mengüşoğlu, 2015, s. 97). Her bilgi teorisinin uğraşması gereken sorular bulunmaktadır. Bunlar; '*süje ve obje denildiğinde ne anlaşılıyor? Aralarında nasıl bir ilişki var? Birbirlerine nasıl bağlanmışlardır?'* gibi sorularıdır. Süje bilen, obje bilinmek istenen tarafı oluşturmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 97). Bilgi teorileri, insanın hayat alanında taşıdığı anlamı yitirmemek için varlık koşullarından kopmamalı, ilgisini kesmemelidir. Somut insan ve onun somut dünyası arasında karşılıklı bir bağ kurmalıdır.

Antropoloji bakımından bilgi, yaratıcısı olan insana ağırlık vermektedir. Sorulan sorular artık '*bilgi insan için ne başarır?'* haline gelmiştir. Antropolojik bilginin niteliğine, insanın bu dünyadaki rolüne ve kendisini nasıl anladığına; insanın doğa, dünya ve doğa olayları hakkındaki düşüncelerine bağlıdır. Bu tarz bilginin insanın başarıları, eğitimi, kültür düzeyi, dilinin yapısı, çalışması, bilim ve tekniği, sanatı, dini hatta devlet yapısı gibi fenomenlerle ilgisi vardır. Bu fenomenlerin değerler sayesinde insanın tavır alabildiği, geleceği görebildiği, önceden belirlemiş olduğu tutumlarla ilgisi bulunmaktadır. Bilgi ve hayat birbirini etkilemektedir çünkü aralarında bir bağ bulunmaktadır. Bu nedenle insan hem varlıktır hem de varlık koşullarından ayrı ele alınamaz. İnsan bilgisi genel olarak hayatın devamı olarak ele alınmaktadır. İnsan bilgisinin somut ve soyut bilgi olarak iki yönü de bulunmaktadır. Somut olan bilgi var olan şeylerden hareket etmekte, yararlı veya zararlı bilgi olabilmektedir. Hayata yön veren bilgi somut bilgidir. Var olan şeylerden değil de olmayanlardan hareket eden bilgi ise soyut olandır, sadece şekilden ibarettir, hayata karşı ilgisi bulunmamaktadır. İçi boş kavramlardan oluşur ve hayata yön vermez, onu etkilemez. Somut ile soyut bilgi birbirine karşıtlık göstermektedir. Soyut bilginin değerle ilgisi olmamalıdır. Hayattan ve değerlerden uzak bilgidir (Mengüşoğlu, 2015, 102-105).

Antropoloji için bilgi ve hayat birbirine bağlıdır. Bilgi, varlık koşulları ile bir oluş içerisindedir. İnsanın nasıl tarihi varsa bilgininde bir tarihi bulunmaktadır. Şimdiki bilgimiz akıcıdır ve gelip geçici noktadadır. Dünya herkes için ortak olma özelliği taşmaktadır. Örneğin; Yunanlar felsefe ve bilimlerini çevresindeki toplumlardan almakla kalmayıp onları geliştirmişlerdir. Selçuklular ise Anadolu'ya geldiklerinde

birçok sanat eserine sahip olmuşlar fakat onlar neyi almaları gerektiğini bilerek kendilerine özel bir mimari oluşturmuşlardır. Bilgi de böyle bir tarihe, yeniliğe sahip olma özelliği taşımaktadır. İnsan başarıları süreklilik göstermektedir. Bu süreklilik korunmalıdır. Eğer kaybedilirse hem insan için hem uluslar için tehlikelere neden olmakta, ulusların silinip gitmesine yol açabilmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 106-117).

Antropoloji bakımından bilgiye en uygun varolma halini etik oluşturmaktadır. Çünkü antropolojik bilginin insanın başarıları, eğitimi, kültür düzeyi, dilinin yapısı, çalışması, bilim ve tekniği, sanatı, dini, devlet yapısı gibi değer duygusu olan alanlarla ilgisi bulunmaktadır. Hayat ile birbirine bağlıdır. Estetik varolma halinde başarı kişinin başarısıdır, öznellik taşımaktadır. Bu nedenle gelecek nesillere aktırmak gereksizdir. Eğitim, kültür düzeyi, dilinin yapısı, bilim, sanat gibi alanlar estetler için zaman kaybıdır. Kültür beraberinde normları getirmektedir. Estetler kuralları kabul etmezler, bireyselliğin önüne çıkabilecek her şeyi reddederler. Evrensellikten uzaklardır, kişisel bilgilerinin dışına çıkmak istemezler. Onlar için herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir bilgi bulunmamaktadır. Dinsel varolma hali ise sayılan bu fenomenlerin üzerindedir. Kendisini aşmıştır, önemli olan bilgiden çok Tanrı'nın emirleridir. Bu nedenle bilgi için en uygun varolma hali etiktir. Bilgi, hayattaki uygulama alanları göz önüne alındığında naif bilgi, bilimsel bilgi, felsefi bilgi, sanatın sağladığı bilgi ve din bilgisi olarak ayrım gösterse de birbirinden koparılmamalı, bir bütünlük oluşturmalıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 118).

4.4. BİLGİ TÜRLERİ

4.4.1. Naif Hayat Bilgisi

İnsanın doğumu ile ölümü arasında oluşan, artan ve gelişen bilgidir. Hayatın kazandırdığı deneyimler bu bilginin kaynağını oluşturmaktadır. Naif hayat bilgisi aynı zamanda diğer bilgilerinde kaynağıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 118). Üç varolma halinde de bulunan bilgi türüdür. Estetikte göreceli bir yapı ile karşımıza çıkmaktadır. Etik varolma halinde evrensel özelik taşımaktadır. Dinsel olanda ise Tanrı ve iman şövalyesinin aralarında oluşmuş olan bağda kendini göstermektedir.

4.4.2. Bilimsel Bilgi

Naif hayat bilgisinin bir uzantısı olan ve onu temellendiren bilgi türüdür. Burada yöntemlere dayalı bir ilerleme bulunmaktadır. Araştırmalarında süreklilik vardır. Problemlerin çözülmesi bilimsel düzeylerle gerçekleşmektedir. Çözülen bu bilgi gelecekte hatalı da çıkabilme özelliği taşımaktadır. Zaman ise hatayı, hatasız olan bilgiden ayırmaktadır. Bilimsel bilgi adım adım gelişme göstermektedir. Bilimsel bilginin konusu, var olan şeyler, fenomenler, olaylar ve başarılardır (Mengüşoğlu, 2015, s. 121-124).

Evrensellik gerektirmektedir bu nedenle etik varolma haline aitlik göstermektedir. Estetik olanda görecelilik hâkimdir, dini olan ise Tanrının emirlerini barındırmaktadır. Bilimsel bilgi nesnellik ve kanıt gerektirmektedir. Evreni, toplumu ve insanı konu alan gözlem, deney ve akla dayanarak yöntemli bir şekilde elde edilen bilgidir. Genel geçer, sistemli ve düzenli bir yapıya sahip olma özelliği taşımaktadır.

4.4.3. Felsefi Bilgi

Felsefi bilgi, eleştirel düşünce sonucu insanın evreni anlama çabasıyla ile ortaya çıkmış bir bilgidir. Akıl ve mantık ilkelerinden yararlanmaktadır, bu sebeple tutarlı ve sistemli bir yapıya sahiptir. Genel geçerlikten söz edilemez, özneldir, kesinlik yoktur, eleştirel ve sorgulayıcıdır (Mengüşoğlu, 2015, s. 125-129). Epistemoloji; insanın her şeyi bilip bilmeyeceği, doğru bilginin olasılığı ve ölçütü, ilginin kaynağı ve sınırı gibi soruların üzerinde durmaktadır. Felsefi antropolojide ise önemli olan insanın bilen bir varlık olduğunu gösterebilmektir. Fakat bilginin düzeyi önemli değildir çünkü çeşitlilik göstermektedir. Felsefi antropoloji, ulusların özelliği ile de ilgilenmemektedir. İnsana has olanı konu almaktadır. Felsefe her şeyden şüphe etmektedir. Descartes, her şeyden şüphe ederek şüphe edilemez öze ulaşmak istemiş, şüpheyi bir araç olarak kullanmıştır. Husserl ise, ben ve saf ben dışında kalan her şeyden şüphe etmektedir (Yazıcı, 2016, s. 54-77). Fakat şüphenin yerini eleştirel bir tutum almalıdır. Bilgiyi, var olanlarla, fenomenlerle ve olaylarla karşılaştırmalıdır (Mengüşoğlu, 2016, s. 125).

Felsefi bilgi, sadece bütün olanlarla ilgilenmez, elde edilen bilgiyle de uğraşmaktadır. Her şeyin anlamını ve kaynağını araştırmaktadır. Görüşler öznel

nitelik taşısa da amaç evrensel bilgiye ulaşmaktır. Bu nedenle etik varolma haline aitlik göstermektedir.

4.4.4. Sanatın Sağladığı Bilgi

A.Schopenhaues, sanatın insana bilgi sağladığını iddia eden ilk kişidir. Sanat saf süjenin bilgisidir. Sanatın bilgisi fenomenlerden gelmektedir ve sanat dallarının başarısı ile bilgisi oluşmaktadır, yöntemlere dayanmamaktadır. Sanat bilgisi, sanatçının nesnelere yönelerek duygu ve düşüncelerini özgün şekilde ifade ettiği öznel bir bilgi türüdür. Eleştiriye açıktır, amacı kişinin yaratıcılığını ön planda tutarak güzele ulaşmasıdır. Sanat bilgisine yaratıcı edimlerle ulaşılmaktadır. Estetik varolma haline ait olan bilgidir. Estetik sanatı, bilgiyi çirkinlik ve güzellik gibi kavramlarla sınırlamaktadır bu nedenle sanat bilgisinin niteliği üzerinde durulmamıştır (Mengüşoğlu, 2015, s. 134-138).

4.4.5. Dinsel Bilgi

Dinsel bilgi, dogmalara bağlı bilgi türüdür. Din, var olan her şeyin Tanrı adında doğaüstü varlık sayesinde yoktan var edildiğini öğretmektedir ve dinsel bilginin cevapsız bıraktığı soru bulunmamaktadır. Dini bilgi, Tanrıyı ve Tanrının peygamber aracılığıyla ilettiği bilgiyi konu almaktadır, dogmatik bir yapıya sahiptir, eleştiri kabul edilmemektedir. Zaman içerisinde değişim göstermez, kesinlik mevcuttur. İnsanların hayatına ışık tutarak iç huzura ulaşmaya yardımcı olmaktadır. Dinsel bilgiye göre insan ve dünya edebi ve fani olarak ikiye ayrılmaktadır. Edebi dünya öbür dünya olarak adlandırılan yerdir, insan ruhtur, fani bedendir (Mengüşoğlu, 2015, s. 138-144).

Dinsel varolma halinin bilgisinin kaynağını oluşturmaktadır. Etik varolma halinde de kendisini göstermektedir. İnsanın bir eylemde bulunabilmesi, bir seçim yapabilmesi için bilgiye sahip olduğu kadar önceden görme ve önceden belirleme fenomenlerine de sahip olması gerekmektedir.

4.5. ÖNCEDEN GÖREN, ÖNCEDEN BELİRLEYEN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

İnsan önceden görüp, belirleyerek olayların akışına kendi amaçları doğrultusunda yön verebilme yeteneğine -fenomenine- sahiptir ve hangi alanda plan yaparsa yapsın

bu yeteneğini kullanmaktadır. Kullanacağı araçları belirlerken, varsayımda bulunurken önceden görme ve belirleme fenomenlerini aktif hale geçirmektedir. Bu nedenle insan her şeyi kendine atfetmelidir, sınırlı bir varlıktır ve fenomenlerinin de sınırları bulunmaktadır. Fakat burada teolojinin Tanrı'ya verdiği önceden görme ve önceden belirleme kadar geniş bir fenomenden söz edilmemektedir. Çünkü insan aldanan bir varlıktır bu yapısı gereği bazen yanlış planlar ve seçimler yapıp, yanlış eylemlerde bulunabilmektedir. Kendisine amaç koyan kişi aktiftir ve önceden görme, belirleme yeteneğini kullanmaktadır. İnsan yapıp ettiklerini kendi değer duygusuyla, bilgisiyle, önceden görme ve önceden belirleme fenomeni ile yönetmektedir. Bu yeteneklere sahip yalnız insandır. Somut bütünlüğü içinde bu yetenekleri ve başarıları birbirini tamamlamaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 182-193).

> *"Nasıl aktif olma, tavır takınma, değerleri duyma gibi yetenekler, önceden görme, önceden belirleme olmadan işlevlerini ve anlamlarını gerçekleştiremezlerse, önceden görme ve önceden belirleme de birbirine ve yukarıdaki yeteneklere dayanmadan kendileri ve insan için anlamlarını yitirirlerdir."* (Mengüşoğlu, 2015, s. 193).

İnsan önceden görüp belirleyerek planlar oluşturmaktadır. Amaca doğru giden eylemde bulunurken kişinin karşısına engel çıkarsa ya engelleri kaldırmak için çabalar ya da yeni yollar arar. Her ikisi de yeni anlamda eylemler gerektirir. İnsanın her zaman eylemlerini idealleştirme, yeni anlamlar verme şansı bulunmaktadır. Fenomenlerin hepsi birbirine bağlıdır ve insanın yapıp etmelerinin, seçim yapmalarının amacı hedefe ulaşmaktır. Eylemler kesintisiz devam etmek zorundadır, bunu ise insan kendisini bir şeye vererek sağlayabilir (Mengüşoğlu, 2015, s. 185-193).

Başka bir fenomen olan kendini verme -kendini adama- ve idealleştirme arasında bir ilişki olsa da idealleştirme de bir aldatma, anlamsız olan şeyleri anlamlı halde algılama sorunu oluşabilmektedir. Bu aldatmayı ortadan kaldırmak için kendini verme kullanılır ve kendini verme eylemlerini sevme ile oluşmaktadır. İnsan hala aktif ve çalışır konumdadır ama işini severek yaptığı için zaman ona hızlı gelmektedir. Fakat her eyleme kendimizi vermemiz veya sevmemiz olanaksızdır. Bu yüzden kişi sevebileceği işlere ve eylemlere yönelmelidir. İşine tutku ile sarılması gerekir çünkü kendini vermenin ilk koşulu bir şeye tutku ile sarılmaktır. Aynı

zamanda kendini vermek ve sevmek insana hoşgörü kazandırır (Mengüşoğlu, 2015, s. 236-250).

Mengüşoğlu, bu konuyu örneklendirirken Kierkegaard'ın bir oryantalist hakkında anlatmış olduğu öyküyü kullanmaktadır. Bir gün Arapça ile uğraşan bilgin, enfiyesinden bir tütün parçasını harflerin üzerine düşürür. Bu fark etmeyen bilgin tütününde harfe ait bir nokta olduğunu zanneder ve bir türlü okumasını gerçekleştiremez. Hatta o kadar çok dener ki yemek saatini bile kaçırır. Hanımı ise odasına gelerek yemeğe neden gelmediğini sorar. Eşine bir noktalama problemi yüzünden saatlerce uğraştığını ve metni bir türlü çözemediğini söyler ve bunu üzerine karısı sinirlenerek; *"ben, senin noktalama problemine püf derim."* der ve kadın sayesinde harflerin üzerindeki tütün uçar gider. Böylece problem çözülür (Mengüşoğlu, 2015, s. 256-257). Oryantalist işine tam olarak kendini vermediği için sorunun ne olduğunu çözememiş, gözünün önündeki şeyi görememiştir.

Kendini verme sadece yüksek değer içeren alanlarla ilgili değildir. Bir çiftçi, ustabaşı, çöpçü de kendini verebilmektedir. İşi sevmekte, yaratıcı ve verimli çalışmaktadır. Sevmek insanlarda aynı derecede bulunmaz. İnsanın hayatının hangi alanında olursa olsun başarıları, uğraşları çalışmasına dayanmaktadır. Çalışma dediğimiz fenomen öznel bir yapıp etmedir. Mengüşoğlu, bize çalışmanın önemini anlatırken 'ekmek' örneğini vermektedir. Ekmeği yapmak, uğraş ve emek gerektirir yani çalışma gerektirir. Aynı zamanda bilgi ve deneyimde gerektirir. Bu bilgi geçmiş kuşaklarımızdan kalmıştır ve gelecek nesillere devredilmelidir (Mengüşoğlu, 2015, s. 263-265). Bilgi de çalışma gerektirir ardından ise eğitim istemektedir. *"...uygun bir eğitimle insan, bilgi elde eder; onu ilerlettir, çalışması için gereken "teknikleri" öğrenir. Böylece bir kez yakılan meşale elden ele verilir ve bu sürüp gider."* (Mengüşoğlu, 2015, s. 264). İnsanın sahip olduğu şeyler çalışmaları sayesindedir.

Eğer yapılan çalışma yüksek değerler içeriyorsa bu çalışmaya *anlamlı çalışma* adı verilmektedir. Verimlidir, yaratıcıdır ve çalışmayı gerçekleştireni mutlu etmektedir. Artık çalışma onun tarzı haline gelir, yokluğu ise eksiklik hissettirir. Sadece araç değerlerin olduğu çalışma ise sevilen, mutlu eden bir çalışma değildir, anlamdan yoksun, *anlamsız çalışma*dır. İnsan bazen hayatını sürdürebilmek için sevmediği bir işte çalışmak zorunda kalabilmektedir. Fabrika ya da büro gibi yerlerde çalışmak insanı otomatlaştırabilir. Çünkü insan genelde aynı işleri yapmak zorunda kalmıştır.

İnsanı olumsuz etkileyen bu anlamsız iş sinir ve ruh hastalıklarına bile neden olabilir. Eğer kişi kendini işe verir ve anlam yüklerse o zaman işi anlam kazanmaktadır. İnsan işine kendini vermeyi bırakıp, araç değerler tarafından yönetilirse çalışması bir uğraşa dönüşür ve anlamını kaybeder (Mengüşoğlu, 2015, s. 265-268).

Örneğin, bilim sadece bir araç olarak görülürse, kişi onu para kazanmak ya da estetler gibi baştan çıkarmada kullanırsa amacını ve anlamını yitirmiş olacaktır. O halde bir estet için bilim anlamdan yoksun bir araçtır. Yüksek değer olma özelliğini kaybetmiştir. Bilimi tekrar olması gereken konuma getirmek için onun yüksek değer haline getirilmesi gereklidir. Bu da insana etik varolma haline geçmenin bir yolunu açmaktadır. Devlette de kendisine verilmiş olan işi sübjektif bir amaç uğruna severek yapan, kendini işine vererek sosyal hizmetini veren kişiler yüksek değere sahip kimselerdir. Unvanlar peşinde değildir, bulunduğu konuma yaraşan bir insan olmak için çalışır, dürüsttür. Gelip geçici olduğunun farkındadır ve zamanı geldiğinde yerini gelecek kuşaklara devrederken özel bir çıkar gözetmemektedir. İnsan tarihsel fenomeni olan bir varlıktır ve başarıları kaybolmaz, kuşaktan kuşağa aktarılarak devam eder ve yeni kuşaklar üzerine eklemeler yaparak geliştirir. Bu insana kesintisizlik bir form kazandırmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 272-288). İnsan aynı zamanda bir şeyler inanmak isteyen bir varlıktır.

4.6. İNANAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

İnsan seçim yaparken ve eylemde bulunurken başka insanlara inanmaktadır, çünkü inanma eylemlerin taşıyıcısıdır. İnanma yoksa eylemde yoktur ve insan varlığı tehlike altındadır. İnanma yüksek bir değerdir. Güvenmek, sözleşmek, uyuşmak; önceden görmek, önceden belirlemek gibi değerler ve fenomenler inanmaya dayanmaktadır. Anne ve babasının verdiği sözü tutmaması çocuğun inancını zedelemektedir. Gelecekte inanma konusunda sıkıntılar çekecektir. Mengüşoğlu'nun *yönetilen inanma* dediği inanma din olarak bilinen bir inanmadır. Temelinde ortak noktalar olsa da çeşitlilik göstermektedir. İnsanüstü olana inanma söz konusudur. Bu doğaüstü varlığın kavranması ve bağlantı kurulma şekilleri farklılık göstermektedir. Örneğin kilise de ayinler yapılmakta, camide dualar okunmaktadır. Dogmalar ve kaynaklar arasında da farklılık vardır (Mengüşoğlu, 2015, s. 309-321).

Her inanan hangi dine mensup olursa olsun iman şövalyesi olamamaktadır. Dinsel varolma haline geçmek için bir dine inanmak yetmemektedir. Evrenseli geride bırakarak kişi kendisini aşmalıdır. Etik varolma halinde de din bulunmaktadır, birliği sağlayan en kuvvetli bağdır. Estetik varolma halinde ise kişi tek başına mükemmel olduğunu iddia etmektedir.

4.7. KONUŞAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

İnsan bahsedilen bütün fenomenleri ve başarıları dil sayesinde betimlenmekte, saptanmakta, başkalarına aktarılmaktadır. Dil; bilgi, teknik ve sanat gibi başarıları sağlamaktadır. Dilin eksik olması diğer yeteneklerin -fenomenlerin- hatta düşünmenin eksikliğine neden olmaktadır. Plan yapabilme yeteneği bile ortadan kalkabilmektedir. Dil insan ve var olan şeyler arasında bir bağ kurmaktadır. Elde edilen bilgileri hayata uygulama da yardımcı olmaktadır. Zaman ile arasında da bir bağ bulunmaktadır. Başarıları birbirine bağlayarak tarihsel bir varlık haline gelmektedir. Deneyimleri zenginleştirip, başkalarına aktarmayı sağlamaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 335-346).

Mengüşoğlu'nun *İnsan Felsefesi* adlı kitabına genel olarak bakılacak olursa, insan varlık olarak aktif konumdadır ve bu aktiflik bilim, felsefi, teknik, sanat gibi başarılar ortaya koymaktadır. Aktiviteler amaca yöneliktir. İnsan hayatı boyunca birçok eylemde bulunmakta, birçok hedef belirlemekte, birçok seçim yapmaktadır. Hepsine aynı anda sahip olamayacağı, yapıp edemeyeceği veya seçemeyeceği için sıralama oluşturması, planlı hareket etmesi gerekmektedir. Bu oluşturacağı planı ise değer duyguları ve fenomenleri olan önceden görme, önceden belirleme sayesinde yapmaktadır. Önceden görme ve belirleme etik ve estetik varolma hali içerisinde insanın kullanmakta olduğu bir fenomendir. Estetik yaşam tarzını benimsemekte olan kişi -estet- kendi çıkarları adına planlar kurmaktadır. Kierkegaard'ın *Ya/Ya Da* kitabının *Baştan Çıkarıcının Günlüğü* bölümünde ele almakta olduğu Johannes, beğendiği kadını elde etmek için önceden görme ve belirleme fenomenine başvurarak kızın gideceği yerleri belirlemiş ve karşılaşmalar ayarlamıştır. Kıza âşık olan adamın ona açılacağını anlamış, ondan önce davranmıştır. Etik varolma halinde yaşamakta olan insanlar da bu fenomenden faydalanmaktadır. Örneğin, toplum içerisinde yaşanacak sorunları önceden görerek yasalar oluşturmaktadırlar. Dinsel varolma halinde ise önceden görme ve belirleme geri planda kalmıştır, Tanrı

buyruklarını veya İbrahim'de olduğu gibi sınamalarını önceden görme imkânsızdır. Çünkü dinsel olan absürttür, insan aklı tarafından kavranması zor olduğu için en yüksek varolma halidir.

İnsan yapıp etmelerini ve seçimlerini zorla gerçekleştirmemeli, özgür olmalıdır. Eylemleri kesintisiz sürdürebilmek için ideleştirmek gerekmektedir. Estetik varolma halinde estet hazzı ideleştirmektedir, etik varolma halinde ideleştirilen şey evrenselliktir. Dinsel olan da ise Tanrı'nın kendisi ideleştirilmiştir. İnsan zamanla kendini yetiştirir ve geliştirir. Bu gelişimi ise çalışmak ve eğitim sağlamaktadır. İnsanın kendini eğitebilmesi varolma hallerinin hepsinde bulunmaktadır. Estetik olanda kişi kendini yine kendisi için eğitmektedir. Dinsel varolma halinde kendini Tanrı için eğitmek bulunmaktadır ama eğitimin, öğretimin ve çalışmanın yeri etik olandır. Eğitim, insanı geliştirdiği kadar fikir birliği sağlamanın yolunu açmaktadır. Çünkü okullarda aynı türden bilgiler verilmektedir. Estetikte görecelilik bulunmaktadır, kurallar ise reddedilmektedir. Çalışmak estet için zaman kaybıdır.

İnsanın eylemlerinin arkasında durabilmesi, onları gerçekleştirmeye çalışmak istemesi, tasarılarına ve planlarına inanması devlet ile sağlanabilir. Çünkü insanın yaşam süresi azdır. Gelip geçici bir varlık olarak sonsuz eylemde bulunmaz ama devlet ve sosyal birlik sayesinde biyopsişik bir ölümsüzlüğe sahiptir.

4.8. DEVLET KURAN BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Devlet diğer varlık koşullarını -fenomenleri- taşımakta, onları ayakta tutmakta olan bir fenomendir. İnsan karşıtlıkları içerisinde barındıran bir varlıktır. Haklı ile haksızı, adil ile adil olmayanı, sevgi ve nefreti içinde barındırmaktadır. Hem iyiyi hem de kötüyü gerçekleştirme özgürlüğü bulunmaktadır. Kant'ı ele alan Mengüşoğlu, devletin ve insanın gerçekleştirmiş olduğu ya da gerçekleştireceği her şeyi antagonizmaya dayandırdığını söylemektedir. Kant'a göre antagonizma, hem birleşme eğilimidir hem de birlikte yaşamaya karşı direnç duymaktır. Fakat direnç insanın tehlikelerle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. İnsanın sosyal hayat kurmak isteyen bir tarafı bulunmaktadır çünkü birliktelik kendisini güçlü hissetmesini sağlamaktadır. Devlet, belirli kurallar içerisinde insanların bir arada yaşamasını sağlamayı amaçlamaktadır. Birlikte yaşamak için kabul edilen bu kurallar evrenselliği de beraberinde getirmektedir. Artık kişinin değil toplumun çıkarları

gözetilmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 289-292). İnsan iyi ve kötüyü ayırabilecek bir konumdadır. Çünkü değer duygusuna sahiptir. Bir devletin oluşabileceği en uygun yer etik varolma halidir. Çünkü insan yasalar ve kurallar ile bir araya gelmekte, evrenseli oluşturmaktadır.

İnsanın vicdanın da eylemler üzerinde etkisi bulunmaktadır. Vicdan eylemi kontrol edebilmekte fakat engel olamamaktadır. Vicdanın yapabildiği şey insanı iyi olana, haklı tarafa yönlendirebilmek adına seslenmektir. Ancak vicdanın bu seslenişinin pek de başarılı olmadığını görülmektedir. İnsanlar haksızlığa ve kötüye yönelmeye devam etmektedirler. Eğer vicdanın seslenişi herkeste başarı ile sonuçlanıyor olsaydı bütün insanlığın yüksek değerler ile bezeli olması, araç değerlerin ortadan kalkması gerekirdi. Araç değerlerle yönetilen kişi her zaman fazlasını talep eden kişidir ve vicdanın bunu engelleyecek gücü bulunmamaktadır. '*Peki, bu gücü kim sağlayabilir? Belirli kurallar koyarak insanı doğru olana, iyi olana kim yönlendirebilir?'* Burada karşımıza devlet çıkmaktadır. Devlet bir halkın aktivite formudur. Sosyal birliğin olduğu bir düzendir. Aktif bulunmak zorundadır fakat aktif olma bireye ait bir özelliktir ve her birey kendi adına eylemde bulunmaktadır. Bu yüzden devletin başında birey olmalıdır. Bu kişi adil bir insan olmalı, kişisel ilgilerini geride bırakmalıdır (Mengüşoğlu, 2015, 293-308). Bir estetin devletin başında olması bozuk bir sistemden başka bir şey olmayacaktır. Çünkü estetik yaşam tarzını benimsemiş olan kişi sadece bireysel çıkarları için yaşamaktadır.

Devlet reel bir kurumdur ve taşıyıcıları halktır, halk ile ilgili her türlü ilişkisini sadece bireyler ile gerçekleştirebilir çünkü aktif olmak insanın özelliğidir. Bu yüzden temsilcilere ihtiyacı bulunmaktadır. Temsilci kişiler üstün bir niteliğe sahiptir. Devlet adamı ya da devlet başkanı adı verilen temsilci, toplum adına hareket etmektedir. Toplumu hem içerde hem de dışarı da temsil ederek kişi üstü harekette bulunmaktadır. Sonuç olarak bu temsilcilerin eylemleri iyi veyahut kötü olsun topluma aittir.

Kierkegaard'ın varolma hallerine ele alındığında estetik olanda yer almakta olan estetlerin amacı sadece tat almaktır. Tek başlarına mükemmel olduklarına inanıp, varoluşu tesadüf üzerine yorumlamaktadırlar. Kuralları reddederler, onlar için devlet bir işkenceden farksızdır. Devlet, yapı olarak yasalardan oluşmaktadır, yasaların korunması, insanların belirli bir düzen içerisinde hayatını sürdürebilmesi için kurallar

gereklidir. Kendi tutkularından başka bir şey düşünmemekte olan kişiler toplum içerisinde yaşamak istememektedirler. Özgürlük olarak adlandırdıkları alana kuralların girmesi kabul edebilecekleri bir durum değildir. Estetik varolma halinde yaşamakta olan kişi seçim yapmaktan kaçınmaktadır. Her şeyi dışarıdan bekleyerek hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Estetler seçim yapmayı kısıtlamakla eş değer konuma getirmektedirler, bir şeyi seçmek başka bir şeyden vazgeçmek demektir. Bu nedenle seçim yapmaktan kaçınmaktadırlar (Kierkegaard, 2020, s. 752-760).

Estetik varolma halinin gelişmesi zorunluluk ile olmaktadır, gerçek anlamda bir özgürlükten söz etmek olasılıksızdır. Doğası gereği bencil bir nitelik taşımakta olan insanın tam anlamı ile özgür olabilmesi olasılık taşımamaktadır. Varolma hallerinden ilki olan estetik olanda bulunan kişide bencillik daha net görülebilmektedir. Estet için önemli olan tekil birey olarak ne istediğidir. Diğer insanların istekleri veya düşünceleri onlar için bir anlam ifade etmemektedir. Dünya üzerinde bir değer atfettiği tek şey kendisidir. Estet tarafından yönetilen devletin oluşturduğu düzen tiranlıktan başka şey olmayacaktır. Sadece kendi istekleri ve hazları ile karar veren devlet başkanının özgür bir halkı olması da beklenemez, onun köleleri vardır. O halde estetik varolma hali bir devlet oluşturabilmek için doğru bir yer değildir. İnsan kendi çıkarları adına bir devlete muhtaçtır. Başta can güvenliği olmak üzere, mülkiyet, aile gibi kavramların sağlam zemine oturabilmesi için devlet kurmak zorunludur. Bu nedenle bir üst varolma hali olan etik olana geçiş yapmak gerekmektedir.

Kişi sorumluluk bilincine ulaştığında, kendini bir şeylere adayabildiğinde sıçrama yaşayarak etik varolma haline geçmektedir. Sorumluluk bilincine ulaşabilmenin en kolay yolu ise evliliktir. Kişi bir eylemde bulunacağı ya da bir karar vereceği zaman eşini de düşünmek zorundadır. Böylece sorumluluk bilinci kendini göstermeye başlayacaktır. Sorumluluk alabilen kişi sonsuzlukla bir bağ kurmaktadır. Artık hazın sağladığı sonsuzluğun peşini bırakmıştır, hayatın akışının getirdiği sonsuzluğun peşine düşmüştür. İnsan evlenirken eşine söz vermektedir, karşılıklı verilen bu sözler sonsuzluğun kapısını açmaktadır. Etik varolma haline sıçrayan kişinin hayatı anlamlı hale gelmiş, sahicilik ve güzellik kazanmıştır. Şüpheden uzaklaşarak huzura ermiştir (Kierkegaard, 2020, s. 870).

Etik olanda varlığını sürdüren trajik kahraman vazife sahibidir, görevlerini yerine getirmek için yaşar, kendini verme fenomenini kullanarak görevini kendi içerisinde sahiplenebilen insan huzur ve güven içerisindedir, İmkânsızlıklar karşısında bile cesaretini kaybetmemektedir. Önemli olan bireysel hazlar değil, toplumsal sorumluluklardır. Sorumluluklarını fark ederek, gerçekleştirmek için mücadele etmek etik olanın niteliğidir. Etik varolma hali kanun niteliği taşımaktadır. Devletin oluşturduğu kanunun amacı tek kişi için yarar sağlıyorsa bu devlet bir estet tarafından, çoğunluğu kapsıyorsa trajik kahraman tarafından yönetilmektedir. Çünkü etik olanda toplumsal kurallar bulunmaktadır (Kierkegaard, 2020, s. 849-873).

Etik varolma halinin temsilcisi olan trajik kahraman; insanlık için savaşan, dünyayı iyi olana yönlendirecek kuvvete sahip olduğuna inanan savaşçılardır. Devlet bu savaşçılarla yönetildiği zaman huzur ve güven getirecektir. Çünkü evrenseli ve tümeli üstün tutacaklardır, toplumun çıkarlarını gözeterek eylemde bulunacak, yasalar koyacak, güvenliği sağlayacaklardır. Estetik varolma haline göre, insanlar çoğalmamalıdır çünkü çocuk kişinin özgürlüğüne ket vurmaktadır. Etik olan ise çocuk sahibi olmanın önemini vurgulamaktadır. İnsanın çocuk sahibi olmak istemesinin nedeni soyun devamlılığını sağlamaktır (Kierkegaard, 2020, s. 627-637).

Kierkegaard'ın, estetik varolma halinde yer almakta olan estet tarafından yönetilen bir devlet düşünüldüğünde bireysel hazların ön planda alındığı, evrensel olanın ise görmezden gelindiği görülmektedir. Tiranlık yönetimine benzeyen bu yapı sadece devleti yöneten kişinin tutku ve hazları doğrultusunda sürdürülmektedir. Bu nedenle estetin yönettiği halkın demokratik şekilde yönetildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Demokrasi için yönetimde olması gereken kişi bir trajik kahramandır. Çünkü iyi ve kötü arasındaki farkın bilincindedir ve evrensel olan bireyselden üstündür. Halkın talepleri, yöneticinin arzularından önemlidir.

Takiyettin Mengüşoğlu'na göre, insan önceden görme, belirleme fenomenleri ve değerler sayesinde eylemde bulunmaktadırlar. Değerleri, yapıp-etmelerinin dışında tutan kişi bocalamakta, hayatın sallantıda kalmasına yol açmaktadır. Bu durumda hayat rastlantıdan başka hiçbir şey olmayacak, yaşam tarzı ise estetik olana evirilecektir. Estetik olanda değer duygulara yer verilmemekte, yapıp etmeler tesadüfe dayalı olarak gerçekleşmektedir. Değer duygusundan eksik olan, onları kabul etmeyen, görmezden gelen insanın devlet yöneticisi olabilmesi söz konusu

dahi olmamalıdır. İnsanın eylemleri kararlara bağlıdır. Çünkü hayatın içerisinde belirli amaçlar, planlar ve hedefler bulunmaktadır. İnsan bu hedefleri, amaçları gerçekleştirebildiği zaman hayatını sürdürebilir (Mengüşoğlu, 2015, s. 153-160). Bireyin eylemleri yüksek değerle, araç değerle veya davranış değerleriyle yönetilmektedir, devletlerin ise bir kurum olarak yönetim aracı araç değerlerdir. İnsanların devlet gibi sadece araç değerlerle yönetilmesi kavgalara ve çatışmalara neden olmaktadır. Yüksek değerin duraklatılması ile başlayan tartışmaları dindirmek ve dizginlemek devletin vazifelerinden biridir. Bu dizginlemeyi sağlayan ise yetkili kurumlardır.

Bir iş veya duruma kendini verme, değer olarak ele alınırsa araç değerlerdeki kendini vermenin daha güçlü olduğu görülmektedir. Fakat burada doyumsuzluk ve huzursuzlukta bulunmaktadır. Çünkü daha çok kazanma isteği barındırır. Politikacıların ilgi alanına sadece kendi özel alanları ile uyuşan şeyler girmektedir. Amaçları iktidara gelmek ve orada kalabilmektir. İş adamları, politikacılar hatta tüccarlar servet sahibi olmak, çevrede söz sahibi olmak istemektedirler. Rakiplerine karşı hep kazanma arzusu duyarlar, bunun için sanat ve bilimi kötüye kullanmaktan çekinmezler. Devlet adamı ise işini objektif yönden yapmalıdır. Çünkü objektif olabilen insan özgürlüğü elinde tutmaktadır. Onlar, politikacılar gibi boş vaatlerle konuşmamalı, işini kendini vererek yapmalıdır. Kendisine verilmiş olan işi severek yapan, kendini işine vererek sosyal hizmette bulunan kişiler yüksek değere sahip kimselerdir. Unvanların peşinde değildir, bulunduğu konuma yakışan insan olmak için çalışır, dürüsttür. Gelip geçici olduğunun farkındadır ve zamanı geldiğinde yerini gelecek kuşaklara devrederken özel bir çıkar gözetmemektedir. İnsanın yapıp etmelerinin arkasında durabilmesi, onları gerçekleştirmek istemesi, tasarlaması, planlaması ve inanması ancak devlet ile sağlanabilir (Mengüşoğlu, 2015, s. 251-262).

Aynı zamanda insan hem iyi hem de kötü olabilme ihtimali bulunmaktadır. Devlette bu zıtlığa dayanır. Çünkü insanın bipolar -iki kutup- tavrı devletin oluşmasına neden olmaktadır. Eğer bu zıtlık ortadan kalkarsa yani insan sadece iyi veya kötü olursa devlete de ihtiyaç kalmamaktadır. İnsanlık sadece kötü olursa dizginlenmesi ve kontrol altında tutulması imkânsızdır. Sadece iyilik söz konusu ise kaygısız, çatışmasız bir hayat yaşanır ve devlete ihtiyaç kalmaz. İnsanda bulunan bu zıtlık devletin kurulmasını zorunlu hale getirmektedir. Devlet bu çatışmayı göz önüne

alarak kurallar koyup, önlemler almalıdır. Bireylerin devlet kurumları ile olan ilişkilerini korumalı, özgürlüğün sınırlarını belirlemelidir ve bunların yasalar sayesinde yapmaktadır. Yukarıda bahsi geçtiği gibi etik varolma halinin devlet yapısı için en uygun ortam olduğu ortada olsa da devlet adamları estetik varolma halinde bulunan bir estet olabilmektedir. Bu duruma daha iyi kavrayabilmek adına ünlü filozof Platon'un siyaset felsefesini inceleyelim.

Siyaset felsefesi denildiği zaman akla gelen ilk filozoflardan biri olan Platon, devleti doğal bir yapı olarak ele almaktadır ve bireyin varoluşundan ayrı düşünülemeyeceğini söylemektedir, devlet insana hizmet etmek için varlık sürdürmektedir (Özdener, Arslantürk, ve Çeliktir, 2020, s. 144). Bireyin tek başına yetersizliği insanın devlete ihtiyaç duymasına neden olmaktadır, burada belirleyici olan şey barınma, korunma, yeme-içme gibi ihtiyaçlardır. Mengüşoğlu'da, devletin zorunlu olarak var olması gerektiğini vurgulamıştır. İnsanın hayatını güvenlik ve huzur içerisinde sürdürebilmesi, ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve fenomenlerini gerçekleştirip, güvence altına alabilmesi için devletin varlık sürdürmesi gereklidir (Mengüşoğlu, 2015, s. 302-308). İyi ve kötü arasındaki farkın bilincinde olan kişi diğer bir deyişle etik varolma halinde yaşamını sürdürmekte olan kişi yüksek değerlerle eylemlerini yönetmek için çalışmaktadır. Fakat bireyin bütün eylemlerinin yüksek değerlerle yönetilmesi doğasına terstir. Araç ve davranış değerlerini de içerisinde bulunduran varlık olarak insan seçimleriyle iyi olana da kötü olana da yönelebilmektedir. Devlet ortak değerleri ve beraberinde getirdiği yasaları kullanarak kişiyi doğru olana yönlendirmeyi amaç edinmelidir. Ortak değerlerin bulunması ise topluma evrensellik kazandırmaktadır.

Platon'un siyaset alanındaki düşünceleri göz önüne alındığında estetik olarak adlandırılan var olma halinin bulunduğu bir yerde onun siyasetinden bahsetmek olanaksızdır. Çünkü estet tarafından kurallar ve evrenselliği temsil eden ortak değerler kabul edilemez nitelik taşımaktadır. Toplumsal düzenin, bireysel özgürlüğün uyum içinde olabilmesi için öncelikle adaletin kavranabilmesi gerekmektedir. Platon, adaleti tanımlarken iyiyi merkeze almak istemektedir. İyi bir yurttaş olmakla, adaletli olmak aynı şeylerdir (Yazıcı, 2016, s. 216-217). Öncelikle yapılması gereken şey kişinin iyi ve kötüyü ayırt edebilmesidir. Bu ayrım onu etik olana yönlendirecektir. Platon'a göre; insan iyi ve kötüyü sadece özü dolayısıyla

bilmektedir. Adalet ve geri kalan her şeyin iyi ve faydalı olmasını sağlayan şey formlar ve formlardaki iyi ideasından başka şey değildir. İyi ideası her şeyi düzenleyen ölçüttür, ideaların varlık sebebidir onların görünüp mümkün olmasını sağlamaktadır (Cevizci, 1999b, s. 78-101).

Bireyler doğuştan farklı yeteneklerle donatılmıştır. Mengüşoğlu'nun fenomenler adını verdiği bu yetenekler kişide pasif halde bulunmaktadır. İşlenmesi için yapılması gerekenlerden biri eğitimdir. Fakat Platon, herkesi aynı eğitimden geçirmenin doğru olmadığını düşünmektedir, herkesten de aynı şeyleri beklemek ve eşit davranmak adaletsizliktir (Ruby, 2016, s. 21-23). Devlette her birey doğasının gerektirdiği, ona verilmiş olan yetenek doğrultusunda tek bir işi yerine getirmelidir. Yeteneği bakımından kendisini geliştirerek uzmanlaşmalıdır. Yeteneği haricinde kalan başka işlere yönelirse mutsuz olur, bireyin mutsuz olması devletin kötü olmasının kanıtıdır. Kişinin kendisini gerçekleştirip, mutlu olabilmesi için yeteneği olan işi yapması gerekmektedir, mutlu insan iyi devlet anlamına gelir.

Platon'a göre ideal devlet; altta üreticiler, ortada koruyucular ve üstte filozoflar olmak üzere üç sınıftan meydana gelmektedir. Üreticiler akıl yönünden yoksun olan, ağır beden işinde çalışan bireylerdir. Sayı olarak fazladırlar ve ekonomi ihtiyacını karşılamaktadırlar. Özel mülkiyet, aile kurma ve çocuklarına miras bırakma haklarına sahiplerdir. Üretici sınıfın kendine özgü bir erdemi yoktur (Özkan, Şenol, Tepe, 2018, s. 25). Değer duyguları açık bir şekilde ortadadır, üretmek isterler. Yüksek değerlere sahip olan üreticiler etik varolma halinde yer alan bireylerdir. Çünkü eylemde bulunma nedenleri devlete ve topluma hizmet etmektir. Kendi hazlarından arınmışlar, estetiği geride bırakmışlardır. Önemli olan üreticiler için evrenselliktir. Eğitimleri sınırlıdır ve fazlasını isteme arzularını dizginlemek için verilmektedir. Bu eğitim onların eylemlerinin araç değerler tarafından yönetilmesini engellemek için gereklidir.

Orta sınıfta yer alan koruyucuların yetenekleri asabilik, erdemleri cesaret, arzuları ise şanlı, şerefli, bir ölümdür. Koruyucuların kim olacağına ve kimlerle evleneceklerine kral olan filozof karar vermektedir, çocuklarını ise devlet alarak yetiştirmektedir. Bu nedenle onlara özel mülkiyet ve aile hakları tanınmaz, kadınlarda cesarete sahibi ise koruyucu olabilirler. Devleti dışarıda bulunan düşmanlara karşı korumak ve yasaların toplum içinde uygulanmasını sağlamak için koruyucular sınıfı olmalıdır (Özkan vd.,

2018, s. 25). Koruyucular ortak değerleri korumak için çalışmaktadır. Yüksek değerlerin ağır bastığı koruyucularda araç değerlerinde olduğu görülmektedir. Değer duyguları açıktır, devleti korumak istemektedirler. Fakat şan ve şerefede nail olma arzuları bulunmaktadır. Daha fazlasını arzu etme olasılıkları ise yüksektir. Aldıkları eğitim ile araç değerlerle yönetilen eylemlerde bulunmaları hatta değer duygusunu geride bırakarak estetik olana yönelmeleri engellenmeye çalışılmaktadır. Toplumun güvenliğini sağlamayı görev edinen bu kişiler etik bir yaşam tarzı sürdürmektedir, önemli olan evrenseldir.

Kral-Filozof ise yetenekleri mutlak olan bir avuç kişiden oluşmaktadır. Krallık babadan oğla geçmez sadece ruhun yönelimine bağlı olarak seçilmektedir. Toplumsal düzen ve devletin devamlılığı için kral yurttaşlarına yalan söyleyebilmektedir. Adalet, ölçütlük, bilgelik, cesaret gibi erdemler filozofta bulunmaktadır. Devleti yöneten sınıfın -kral filozofun- erdemi bilgelik olduğundan yöneticiler en iyi bilenler arasından seçilmelidir (Özkan vd., 2018, s. 25). Filozof olan kişi kendini aşmış, ideaya ulaşmış kişi olsa da onu dinsel varolma haline almak doğru olmayacaktır. Çünkü eylemde bulunurken ya da bir karar alırken evrenseli göz önünde bulundurması gerekmektedir. Evrensellik ise onu etik varolma halinde tutmaktadır. İman şövalyesi olan İbrahim bir baba olarak evrenselliği bir kenara bırakmıştır, yaptığı etik açıdan bir suçtur. Çünkü bir babanın öncelikli görevi çocukları ve ailesini korumaktır. Bu nedenden etik açıdan İbrahim'in yapmaya çalıştığı onu evlat katili konumuna getirecektir. Kral filozof, bir babanın katil olmasını hoş karşılamamaktadır, doğru olan evrensele öncelik vermektir.

Devlet düzeni ne olursa olsun devletin bulunduğu yer etik yaşam tarzıdır. Çünkü devlet çerçevesi altında çoğunluk bulunmaktadır. Devlet başkanı ise estetik varolma halinde bulunan bir kişi olabilmektedir, yönetimdeki ayrım ise böyle ortaya çıkmaktadır. Platon'un, siyaset felsefesinin bozulması sonucu dört farklı yönetim şekli oluşmaktadır. Bunlardan ilki Timokrasidir. Şan, şeref düşkünü insanların yönettiği yönetim biçimidir. Cesaret, şeref ve savaşı önemseyen koruyucuların yönetimi filozoflardan alması ile ortaya çıkan bir yönetim biçimidir (Özkan vd., 2018, s. 26). Askerin istediği savaşmaktır, savaş onların tutkusu ve hazzıdır. Bu yüzden devlet düzeni barıştan savaşa dönüşmektedir. Yüksek değerlerin durdurulması ve araç değerlerin yapıp etmeleri yönetmesiyle yönetim ele

geçirilmiştir. Bir doyumsuzluk söz konusudur, savaş başka bir savaşa yol açmaktadır. Şan ve şöhret kazanmak isteyen koruyucular evrensellik için değil savaşmak tutkuları olduğundan, daha fazlasını arzuladıklarından sistem bozulmaktadır. Ülke estetler tarafından yönetiliyordur. Koruyucular tutkuları için yönetimi ele almışlardır. Zaman geçtikçe cesarette azalmalar meydana gelmektedir ve yerini oligarşiye bırakmaktadır.

Oligarşi, azınlıkta olan para sahiplerinin yönetimi ele alması ile oluşan yönetim şeklidir. Amaçları, servetlerini korumak ve büyütmektir, açgözlülerdir. Oligarşi gelir üstünlüğüne dayanan bir yönetim biçimidir. Kazandıkça fazlasını arzulayan bir iştaha sahiptirler. Evrensellik geride bırakılmış, para sahiplerinin istekleri doğrultusunda hareket edilmeye başlanmıştır. Estetik varolma halinde bulunan estetler tarafından yönetilmektedir. Bu durumdan şikâyetçi olan yoksulların eşitlik talebi ile demokrasi ortaya çıkmaktadır. Eşitliği savunan insanların oyuyla seçilenlerin başta bulunduğu yönetim biçimi demokrasidir. Demokrasi, çoğunluğu oluşturan yoksulların ihtiyaçları temel almaktadır, bireysel istek ve arzunun yerini tekrar evrensel olan almaktadır, yönetici etik varolma halinde yaşamını sürdürmekte olan kişidir. Birey ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkan yüksek değerler ile eylemlerini yönetmektedir. Fakat kaçınılmaz olarak anarşiyi getirmektedir. Düzenin bozulması sonucu halk düzeni tekrar sağlamak için güçlü bir yönetici çağrısında bulunur. Bu yönetici ise devletin yönetim şeklini tiranlığa geçirmektedir. Başta bulunan kişinin bir zorba olduğu yönetim biçimine tiranlık adı verilmektedir (Özkan vd., 2018, s. 26). Tiranlık, devleti artık en alt seviyeye indirmiştir ve tiranlıkta tek bir kişi yönetimde söz sahibidir. Evrensellik ve yüksek değerler tamamen ortadan kalkmış, estetik olanın boyunduruğu altına girmiştir. Tiranlıkta önemli olan tek bir kişinin istekleridir, geride ise ezilen bir toplumdan başka bir şey kalmamaktadır. O halde bir devletin bir estet tarafından yönetilmesi doğru bir yönetim şekli sunmamaktadır.

Dinsel varolma hali ise evrenseli geride bırakmak ve kendini aşmakla ilgilidir. Bu varolma halinde bir devlet kurmakta olanaksızdır. Etik olan devletin kurulabilmesi için en uygun ortamdır. Çünkü devlet yapısı yanında kuralları ve yasaları da getirmektedir. Çoğunluğun bir araya gelerek belli kurallara uyması ile nesnellik ortaya çıkmaktadır. Kişisel hazlar geri planda bırakılmıştır, önemli olan çoğunluğun kendisidir. Evrenselin olduğu yerde estetik ve dinsel varolma halinden bahsetmek

imkânsızdır. Devletin içerisinde bulunan halkın yüksek değerlerin içerisinde bulunması gereklidir, araç ve davranış değerlerine yönelmekte olan kişiyi ise yine devlet doğru olana sevk etmeli, çatışmaları önlemelidir. Bireyler ve yöneten kişi yüksek değerle eylemde bulunmalıdır, devletler ise araç değerlerle yönetilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan doğduğu andan itibaren bazı yetenekleri kendisinde barındırmaktadır. Mengüşoğlu'nun fenomenler olarak adlandırdığı bu yetenekler kişide işlenmemiş yani pasif halde bulunmaktadır. İnsanın seçim yapabilmesi ve eylemde bulunabilmesi için yeteneklerin işlenmesi, aktif hale getirilmesi, geliştirilmesi gereklidir. Bunun için atılacak ilk adım bakımdır, aile tarafından gerçekleştirilir. Eğitimin ilk basamağı ebeveynler tarafından verilmektedir. Kierkegaard'ın hayatı incelendiğinde ailenin verdiği eğitimin ve bakımın çocukluğu ve gençliğini etkilemekte olduğu görülmektedir. Aile içerisinde yaşanan olaylar kişinin hayatında belirleyici rol oynamaktadır. Zamanı geldiğinde ise insan varolma hallerinden birini seçmekte, hayatını orada devam ettirmektedir. Bu seçim kişinin yönelimine göre özgürce gerçekleşmektedir. Yetenekleri diğer adı ile fenomenlerini geliştiren ve aktif hale getiren kişi varolma hallerinden -estetik, etik ve dinsel- kendisine en uygun olanı seçmektedir.

İncelemeler sonucu fenomenlerin gelişmesinde en uygun ortamı sağlayan varolma hali etiktir. İyi ve kötünün ayrımına sahip olan etik varolma hali, insan için en doğru yaşam tarzıdır. Estetik olanda yaşamakta olan kişi kendisinden başka kimseyi düşünmemektedir, etrafında olup bitenlere kayıtsız kalmaktadır. Çevresindeki insanların düşünceleri ve duyguları onlar için önemli değildir. Estet adı verilen bu kişinin fenomenlerini geliştirmesi mümkün değildir. Çünkü zaten mükemmel olduğunu düşünmektedir. Dinsel varolma halinde ise Tanrı ile kuvvetli bir bağ kurulmaktır, en üst yaşam tarzı olsa da herkes için uygun bir varolma hali değildir. Evrensellik geride kalmış, insan kendisini aşmıştır. Toplum içerisinde yaşamakta olan iman şövalyesinin yapmakta olduğu eylemler halk tarafından erdemli olarak kabul edilemeyebilir. Çünkü içerisinde absürttü barındırmaktadır. Tanrı buyrukları insanın aklının almayacağı, yasalara aykırı şeyler isteyebilmektedir.

İnsan seçimlerini yaparken değer duygusunu kullanmalı, kendine en doğru gelen varolma haline yine kendi isteğiyle geçmelidir. Ailesi, çevresi, aldığı eğitim hatta çalışma hayatı insanın seçimlerinde rol oynamaktadır. Toplum içerisinde yetişmekte olan çocuklar kendilerine rol model insanları seçmektedirler. Çünkü insan belirli bir çevre içerisinde fenomenlerini geliştirmektedir. Gelişme çağına gelen birinin

çevresinde bulunan insanlardan daha fazla etkilendiği ortadadır. Çünkü özünü yeni oluşturmaya başlamıştır. Yapacağı seçimlerde de etkisi büyüktür.

İnsanların bir arada yaşamasına sağlayan ve diğer fenomenleri içerisinde barındıran fenomen devlettir. Devlet sayesinde bir düzen oluşmaktadır. Devlet kurum olarak etik varolma haline ait bir yapıdır. Kurallar aracılığı ile evrenseli oluşturmaktadır. Devlet için en uygun yer etik varolma hali olsa da yöneticiler etik yaşam tarzında yaşamayabilirler. Estet tarafından yönetilen bir devlet sadece tek bir kişinin istekleri üzerinden yönetilmektedir. Bu nedenle ideal bir devletin yöneticisi trajik kahraman olmalıdır. Kendisi için değil halkı için kurallar koymalı, insanların araç değerlerle yönlendirilmesini engellemelidir. Devleti yönetecek kişi bireyselliği kenara koymalıdır, öncelik halkın çıkarlarını korumaktır. Ülkeler estetlere emanet edilmemelidir. Devleti yönetmesi gereken kişi trajik kahramandır.

KAYNAKÇA

Akarsu, M. (1975). *Felsefi Terimler Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bilhan, S. (1991*). Eğitim Felsefesi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları.

Cevizci, A. (1999a). *Felsefe Sözlüğü.* İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cevizci, A. (1999b). *İdealar Kuramı.* Ankara: Gündoğan Yayınları.

Cotterell, A. & Storm, R. (2012). *Büyük Dünya Mitoloji Ansiklopedisi.* (E. Lakşe, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Ercan, R. (2008). *Eğitim Bilimine Giriş.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Hannay, A. (1999). *Kierkegaard: The arguments of the philosopher*. New York: Routledge.

Hegel, G. W. F. (2015*). Vorlesungen über die aesthetik.* (T. Altuğ ve H. Hünler, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.

Hilav, S. (1985). *Yüz Soruda Felsefe El Kitabı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Kierkegaard, S. (2014). *Korku ve Titreme.* (N. Beier, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.

Kierkegaard, S. (2017). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk.* (M. M. Yakupoğlu, Çev.). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Kierkegaard, S. (2020). *Ya/Ya Da.* (N. Beier, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Küçükkalay, A. M., Yurdusev, A. N., Akdemir, A., Gürer, A., Durmuş, A., … Nişancı, Z. (2021). *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi.* Ankara: TÜBİTAK Bilim Yayınları.

Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğubatı Yayınları.

Özdener, E., Arslantürk, U. S., Çeliktir, E. (2020). *Felsefe*. İstanbul: Uğur Yayınları.

Özkan, C. İ., Şenol, H. F., Tepe H. (2018*). Siyaset Felsefesi 1.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ruby, C. (2016). *Siyaset Felsefesine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sönmez, V. (2006). *Eğitim Bilimine Giriş.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Topses, G. (2006). *Eğitimin Felsefi Temelleri Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tozlu, N. (2003). *Eğitim felsefesi.* İstanbul: Milli Bakanlığı Yayınları.

Yazıcı, S. (2016). *Felsefeye giriş.* İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.

Yıldırımer, Ş. (2021). *Soren Kierkegaard Hayatı ve Felsefesi*. İstanbul: Hece Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0009-0007-2955-6140
Adı Soyadı	Zeynep Nur ARAR
Doğum Yeri	Yenimahalle
Doğum Tarihi	

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Felsefe Bölümü

YÜKSEK LİSANS BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**KPDS(X) ÜDS(…) TOELF(…) EILTS(…)**
…	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	
Görevi/Pozisyonu	
Tecrübe Süresi	

Çalıştığı Kurum	
Görevi/Pozisyonu	
Tecrübe Süresi	

Çalıştığı Kurum	
Görevi/Pozisyonu	
Tecrübe Süresi	

KATILDIĞI KURSLAR

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres	
E-mail	